

III RIIGIKOGU

1. istungjärk.

Protokoll nr. 7.

1926. a.

III Riigikogu koosolek 31. juulil 1926. a.
kell 10.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **Fr. Akel**, siseminister **H. Laretei**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, põllutöominister **O. Köster**, teedeminister **A. Kerem**, haridusminister **J. Lattik**, kohtuminister **J. Sepp**, töö-hoolekandeminister **O. Tief**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**.

Päevakord:

1. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni üle.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**, pärast abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**, vahepeal abisekretär **O. Liigand**, pärast abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.15 min.

1. Päevakorra Juhataja **R. Penno**:
täiendamine. Avan Riigikogu koosoleku.

J. Piiskar (stp): Teen ettepaneku, võtta päevakorda enne läbirääkimisi 1) Riigikogu kodukorra muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek, 2) kodukorra komisjoni esitis põhiseaduse §§ 36. ja 51. muutmise seaduseelnõu kohta ning 3) riigiametnikkude ja -teenijate ühekordse palgalisa seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

L. Raudkepp (krst): Teen ettepaneku, võtta I päevakorra-punkti komisjonide täiendavad valimised.

Juhataja **R. Penno**: Panen hääletamisele ettepaneku, võtta esimeseks päevakorrapunkti komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Hääletamisele tuleb rkl. Piiskar'i ettepanek, vastava muudatusega punktide järjekorras. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud, seega on päevakord kindlaks määratud.

2. Komisjonide Kristliku rahvaerakonna täiendavad valimised. Riigikogu rühmalt on ettepanek, valida rkl. Akel'i asemele rahaasjanduse komisjoni rkl. Anniko, üldkomisjoni — rkl. Sternfeldt. Rahvaerakonna Riigikogu rühmalt on ettepanek, valida riigikaitse komisjoni rkl. Kerem'i asemele rkl. Tõnisson. Kas tehakse ettepanekuid hääletamise korra kohta. (Hüüded: Korraga!) (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanekud kandidaadid vastavatesse komisjonidesse valitud.

3. Riigikogu Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson** kannab ette ja nähtava enamusega võetakse vastu redaktsiooni komisjoni muudatus.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette kinnitada „Riigikogu kodukorra muutmise seaduse“ redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastuvõetud kujul ühes järgmise muudatusega:

II osa, esimene rida: kustutada sõna „juuresolev“ kui ülearune.

4. Kodukorra Kodukorra komisjoni aruandja **K. Virtis** põhiseaduse §§ 36. ja 51. muutmise seaduseelnõu kohta. Kodukorra komisjoni aruandja **K. Virtis**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigikogu kodukorra komisjon vaatas läbi komisjoni antud põhiseaduse muutmise seaduseelnõu — Riigikogu töö-

erakonna rühma ettepanek, 29. juunist 1926. a. — ja määras kindlaks üksikud põhimõtted, nii nagu kodukorra komisjoni seletuskirjas tähendatud. Lühidalt seda veel korrates jõudis kodukorra komisjon otsusele, et põhiseaduse muutmise seaduseelnõu algatamise kord Riigikogus on ette nähtud põhiseaduse § 87. ja seal on öeldud, et Riigikogu poolt algatatakse põhiseaduse muutmise seadus harilikus korras. Kui meie harilikku korda käesoleval korral peame selgitama, siis jõuame otsusele, et see on kord, mis seaduseelnõude kohta on ette nähtud Riigikogu kodukorras ja tuleks arvesse võtta kodukorra § 38, kus on ette nähtud seaduseelnõude esitamise kord. Sama kord määrab järelikult ka põhiseaduse

muutmise seaduseelnõu lugemised, nimelt põhiseaduse muutmise algatamise seaduseelnõu peab tulema Riigikogus arutamisele kolmel lugemisel, ja tema kohta peaksid maksvad olema ka redaktsiooni komisjoni kohta käivad kodukorra §§ 55, 56 ja 57. Kodukorra § 58, milles on ära tähendatud kord, kuidas ühel kolmandikul Riigikogu koosseisust õigus on seaduseelnõusid, mis Riigikogu poolt vastu võetud, seisma panna, — ei oleks maksev põhiseaduse muutmise seaduse algatamise puhul, sest põhiseaduse muutmise otsustamine läheb niikui-nii rahvahääletamisele. Põhiseaduse § 30. näeb ette korra, kuidas võimaldada Riigikogu koosseisu vähemusele ka teatud juhtumistel tõugata Riigikogu poolt vastuvõetud seadus rahvahääletamisele. Nõnda et kodukorra § 58. ei ole sel korral maksev.

Edasi tõuseb küsimus, kuidas peaks enne rahvahääletamist põhiseaduse muutmise seaduseelnõu avaldatama.

Kui vaadata Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seaduseelnõu, siis on selles ette nähtud kord, kuidas avaldada seaduseelnõu, mis rahvaalgatamise korras läheb rahvahääletamisele, järelikult ka põhiseaduse muutmise seaduseelnõu. On ette nähtud kord, et vastav seaduseelnõu avaldatakse „Riigi Teataja“ lisas. Kodukorra komisjoni arvamise järgi peaks ka Riigikogu poolt algatatud põhiseaduse muutmise seaduseelnõu pärast seda, kui ta on lõplikult Riigikogu poolt vastu võetud, „Riigi Teataja“ lisas avaldatama.

Need üksikasjad on käesolevas seletuskirjas ära tähendatud. Kodukorra komisjon leidis, et ei ole tarvis eriseaduseelnõu välja anda, ega välja töötama hakata, vaid see kord peaks isenesest mõistetav olema maksvatest seadustest. Aga et järjekord selge oleks, siis on üksikasjad käesolevas seletuskirjas ritta seatud. See võiks olla neile, kes asja teostavad, juhtnööriks või näpunäiteks.

Sisuliselt seda seaduseelnõu kodukorra komisjon ei arutanud. Tema ülesanne oli ainult korra kohta selgust muretseda. Et aga selle seaduseelnõu ka sisuliselt võiks läbi arutada, selles mõttes teeb kodukorra komisjon ettepaneku, valida erikomisjon ja anda käesolev seaduseelnõu erikomisjoni. Kui suur see erikomisjon peaks olema, seda otsustama ei pidanud kodukorra komisjon end kompetentseks, ja selle kohta peaks Riigikogu ise vastava ettepaneku leidma.

Kodukorra komisjoni nimel teen ettepaneku, anda põhiseaduse §§ 36. ja 51. muutmise seaduseelnõu erikomisjoni.

Juhataja **R. Penno:** Ettepanek on tehtud, anda põhiseaduse §§ 36. ja 51. muut-

mise seaduseelnõu erikomisjoni. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

K. Virma (stp), kohalt: Isiklikult teen ettepaneku, määrata erikomisjoni valimisjagajaks 8.

M. Laarman (põl): Arvan, et meil tarvidust ei ole täna ära määrata, kui suur see erikomisjon peab olema. Selle üle oleks tarvis läbi rääkida ja ei teeks viga, kui see teiseks koosolekuks jääks. (A. Anderkopp, tõer: Mis raskusi see teeks? Vahelhüüe pahemalt poolt: Jagaja võiks ju kindlaks määrata.) No jah, jagaja võiks kindlaks määrata, kuid komisjoni valimine teiseks korraks jätta.

Juhataja **R. Penno:** Rkl. Virma poolt on ettepanek, erikomisjoni valimisjagajaks võtta 8. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

5. Riigiametnikkude ja teenijate ühekordse palgalisa seadus — I lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja puudumisel jääb see päevakorra-punkt vahele.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni üle.

K. Ast (stp): Lugupeetud härrad Riigikogu liikmed! Kui 23. juulil lõpuks niikaugale jõuti, et Riigikogu esimees Riigikogule teatada võis selle ülesande täitmisest, mis temale Riigikogu kokkuastumisel kohuseks tehti, siis tundus, nagu oleks avalik arvamine vähemalt selles mõttes kergendatult hinganud, et lõpuks ometi korda on läinud raskeksosutunud probleemi lahendamiseks teed leida. Aega, nagu teie mäletate, oli õige soliidilt kulutatud; üle ühe kuu. Prantsusmaal, mida mõned ringkonnad eeskujuks võiksid võtta, nimelt need, kes presidendi instituudi ellukutsumist pooldavad ja selleks aktiivselt tegevad on, — jaksati tolle aja jooksul, millise kestusel meil valitsuse kriis oli, tervelt kolm valitsust kukutada ja neljanda moodustamisele asuda. Neljas valitsus moodustati seal peaaegu samal ajal, kui meil Riigikogu esimees uue valitsuse kokkuseadega Riigikogu ette võis ilmuda. Meie elamise selle pika aja kestel pöua üle, mille üle maal kaevati, ja jõudsime viimaks vihmade perioodi. Härrad Riigikogu liikmed võisid, kuna Riigikogu lausa nagu varjusurmas

püsis, — ei töö juures ega ka puhkusel, — põllutöödel käia, heina teha jne. Kuid ikka ja ikka moodustati valitsust. Lõppude-lõpuks rohkesti kuu möödumisel leiti selle raske küsimuse otsustamiseks pääsetee.

Aga kui nüüd tagasi heita lühikene pilk valitsuse moodustamise käigule, rühmades maadleidnud tingimistele ja kauplemistele, lühidalt öeldes, „lehmakauplemisele“, nagu seda on hakatud nimetama, siis näeme kahjuks, et kaalumisel ei olnud tähtsad riigipoliitilised probleemid, ei olnud kaalumisel välispoliitilise orientatsiooni küsimused, ega meie sisepoliitika kardinaalkohad, ei ka riigi majanduse arendamise üldised sihtjooned, vaid kaubeldi, tingiti, kaaluti peaaesjalikult neid väikseid küsimusi, mida kitsad erihuvid ühele või teisele rühmale ette dikteerisid. Meie viga seisab üldiselt selles, et meil poliitilised erakonnad ei ole puhtpoliitiliste tegurite vajadusel kujunenud, vaid mõned neist on võtnud endale nagu mingi monopoolse ülesande teatud huviringkondade vajadusi ja nõudeid kaitsta. Ja sellepärast pika valitsuse moodustamise protsessi kestel vaieldi just rohkem sarnaste koduste huvide üle, kandes neid koduseid huvisid üle isegi isikute küsimuseni, mille juures selgus, et üksikud rühmad mitte ainult endid monopoolseteks kildkonna huvide kaitsjateks ei pidanud, vaid et neil ka kindlad pretendendid olid ministritoolidele. Küsimused, mille üle õige palju aru peetud, nimelt maa ostuhind, riigimaa rent, Eesti panga laenupoliitika, ei tulnud mitte üldsuses kõne alla, vaid selles osas, kuivõrd Eesti pank asunikke ja teisi põllumajanduse asutusi ja ettevõtteid toetama peaks; need küsimused olivat kuulu järgi, kindlasti ma seda ei tea, selle kauplemise juures peobjektideks olnud.

Kõige selle juures ei maksa imestada, et meil valitsuse kriis nii pikale venis, ja et uue valitsuse loomise tööd kõrvalt vaadates paljudel riigikodanikkudel tunne tekkis, nagu ei suudaks meie poliitikas üldse suurt joont, kaugeleulatavat joont, kindlat joont tabada, vaid et meil vaieldakse ja sunnitakse peale komplikatsioone võrdlemisi tühistel ja kõrvalistel põhjustel, mis riigi poliitika arendamisel sugugi mõõduandval kohal ei tarvitse seista. Aga niiviisi talitades unustatakse üldised küsimused poliitilisel alal ja süvendatakse nii-kui-nii juba maadvõtvat halvaks-panevat ning arvustavat vaadet Riigikogu enese, see tähendab rahvaesituse enese kohta. Kriisipäevil, uue valitsuse loomise päevil leidis ajakirjanduses küllaldaselt artikleid, kus küsimuse alla seati rahvaesituse edaspidine eksistents, tõsteti üles küsimus demokraatia ja parlamentarismi kriisist. Kasutati valit-

suse loomise lugu, et näidata, et parlamentarismi ja demokraatia kriis olevat otsaga isegi Eestisse jõudnud.

Aga, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, mis on nendel nähtustel tegemist demokraatia ja nõndanimetatud parlamentarismi kriisiga, mis on kõigil neil küsimustel tegemist meie põhiseaduse muutmise küsimusega? Vist mitte mingisugust ühendust. Kuidas oleks võinud sel juhtumisel, kui meil valitsuse moodustamise hool oleks langenud presidendi peale Riigikogu esimehe asemel, kuidasviisi oleks president selleks kaasa võinud jõuda, et meie rühmad poliitilistes küsimustes oleksid suutnud rohkem poliitiliseks jääda ja vähem erikildkonna ja isiklikke huvisid käsitada? Kuidas oleks suutnud president seda teha? President ei oleks saanud valitsust ametisse määrata, kui sellel valitsusel ei oleks rahvaesituses kindlustatud enamus. President ei oleks saanud üldse nendest kauplemistest osa võtta, nagu lugupeetud härra Riigikogu esimees seda tegi, vaid presidendil oleks tulnud leida valitsuse pea, see on peaministri kandidaat, nagu käesoleval korral Riigivanema kandidaat leiti. Ja selle härra mureks oleks jäänud sobinguid ja kokkuleppeid sõlmida koaleeruvate rühmade vahel.

Niiviisi ei ole siis õige see, nagu oleks meie põhiseadus oma puudulikkusega kuidagi viisi kaasa mõjunud ja raskuseks olnud uue valitsuse moodustamisel, vaid viivituse põhjusi tuleb otsida ainuüksi meie parteipoliitilisest elust. Ja see parteipoliitiline elu on põhjustanud muuseas ka selle asjaolu, et meie valitsuse deklaratsioonist ei leia neid karakterlikke iseäraldusi, neid nurgakive, millele praegune valitsus oma majanduspoliitilises, kui ka muus tegutsemises rajatud, vaid meie leiame deklaratsioonist kokkukuhjamise pisikestest asjadest, leiame suure hulga sarnast, mis omane on kõigile valitsustele, mis Eestis võidakse moodustada. Aga mis eriliselt käesolevale valitsusele iseloomustav oleks, seda väljatõstetuna, selgelt silmle kujundatuna meie valitsuse deklaratsioonist ei leia. Lühidalt: see pikk kaubitsemine, mis maad oli leidnud, ei õigustanud neid arvestusi ja neid ootusi, mida sellega seoti. Tulemus ei olnud nii suur, kuipalju jõudu kulutati valitsuse loomisel.

Võis ju arvata, et kui nii pikalt ja põhjalikult valitsuse aluseid on kaalutud, et siis meie saame kindla, stabiilse valitsuse. Edasi võis arvata, et valitsuse isiklik koosseis tuleb ülimalt hea ja tugev. Aga valminud fakti ette seatuna näeme, et kõik see nii ei ole olnud. Pikk ettevalmistuse periood ei ole võrdne olnud tulemusele. Sellepärast, lugupeetud härrad,

ei saa ka valitsuse deklaratsiooni vaatlemisel ja arvustamisel piirduda ainult selle ettekandega, mida härra Riigivanem Riigikogu kõnetoolilt teinud, vaid meie peame püüdma otsida võtit deklaratsiooni salakirja mõistmiseks. Selle võtme saame, kui esiteks arvesse võtame praeguse valitsuse pärivuse eelmiselt valitsuselt, ja kui meie nende rühmade minevikku vaatame, kes valitsevasse koalitsiooni astunud. Alles selle kaudu saame meie võtme, mille abil võib lahti shiffreerida neid mõtteid, neid tahteid ja avaldusi, mis Riigivanema poolt ettekantud deklaratsioon sisuliselt endas peidab.

Siin leiame kõigepealt, et praegune valitsus on suuremal määral vana viin ainult pisut värskendatud astjas. Parteide koalitsioon on jäänud peaaegu samaks, mis enne III Riigikogu kokkuastumist. Suuri tähelepanuväärivaid muudatusi ei ole. Üks suurematest muudatustest seisab selles, et üks endise koalitsiooni erakondadest uues koalitsioonis ei figureeri. Aga see oli üks vähematest erakondadest ja tema puudumine praegusest koalitsioonist ei ole tingitud sellest, et nagu ei oleks see erakond enam tahtnud osa võtta, või nagu oleks see erakond lahkelide puhul koalitsioonist kõrvale jäänud. See erakond puudub nõnda öelda ihuliku vea pärast; ta on valimistel välja surnud, päris loomuliku otsa endale leidnud. Ma mõtlen rahvuslik-vabameelsete erakonda. Tema puudumine on seletatav, labaselt öeldud, ihuliku veaga ja seda nähtust ei saa, praegust koalitsiooni hinnates, kui mingisugust poliitilist nähtust arvesse võtta.

Teine muudatus, mis valitsuse koalitsioonis silma paistab, on see, et üks suurematest keskrühmadest on ära vahetatud vähema keskrühma vastu. Aga sisuliselt ei ole ka sel nähtusel liig kaugeleulatavaid põhjusi. Lõppude lõpuks on ju rahvaerakonna osavõtt praegusest koalitsioonist niisama palju põhjendatud, kui võrd vähe põhjendatud oli rahvaerakonna eemalejäämine eelmisest koalitsioonist. Võiks ka vastuoksa öelda: ta praegune osavõtt on niisama vähe põhjendatud, kui võrd palju põhjendatud oli eemalejäämine eelmisest koalitsioonist. On ju päris selge, et kui rahvaerakonda teatud raskused ei oleks tabanud, muuseas, kui ei oleks üks eriline vahejuhtumine meie välisesituses just valitsuse moodustamise päevil aset leidnud, siis võib olla ei oleks see erakond nii kergetele sobingutele jõudnud parema tiiva koalitsiooniga.

Kõige tähtsam on aga, et suuremad erakonnad, kes uuesti koaleerunud, on ka endises koalitsioonis püsinud. Sealjuures on antud kristlikule rahvaerakonnale, nagu üks ajaleht valitsuse ilmet kritiseerides väga õieti tähend-

danud, selle rühma suurust arvesse võttes valitsuses tervelt nelikümmend protsenti. Tervelt nelikümmend protsenti oma rühma koosseisust olevat see rühm valitsusse komandeerida võinud. Kahtlemata ei ole see kogemata juhtunud (Vahelhüüe pahemalt poolt: Sellepärast need tuid täna siin ümber lendavad. — Naer.), vaid see iseenesest nagu kõrvalisena silmapaistev asjaolu peab nähtavasti meie tulevase valitsuse iseloomustamisel tähtsat osa mängima.

Üksikute isikute puudutamiseks ei ole minul mingisugust huvi, aga niipalju võiksin siiski tähendada, et isikute suhtes on mõned ümberpaigutamised ette võetud, kuid riigipea on jäänud samaks, ja ka suur hulk tähtsatel kohtadel seisvaid ministreid on jäänud samadeks. On ju mõned ümberpaigutamised ette võetud, muuseas on uuest valitsusest eemale jäänud paar isikut, keda meie avalik arvamine liig raskelt seedib. Uute tegelaste leidmine on aga nähtavasti Riigivanemale suuri raskusi valmistanud, sest meie näeme, et on valitsusse kutsutud mõned värsked jõud, kes end meie riiklikus kui ka poliitilises elus veel siinamaani tuttavaks ei ole teinud, kellel veel mingisugust poliitilist staashi ei ole, ja sellepärast tundub meile ka, et praegune valitsus oma isikliku koosseade poolest küllalt nõrk on, et lugupeetud härra Riigivanema tähelepanu sellele juhtida. Üks olulisem moment praeguse valitsuse juures on see, et praeguse valitsuse poliitiline iseloom tublisti paremale poole on nihkunud, nagu ma seda juba valitsuse moodustamise, või valitsuse kinnitamise päeval hääletamise motiivide all sõna võttes ütlesin.

Juba Riigikogu esimehe valimisel oli poliitiline olukord märksa teravamalt oma vanameelsuse ehk konservatismi poolest alla kriiputatud, kui eelmise valitsuse päevil. Asunikude rühm aitas Riigikogu esimehe kohale valida ühe meie kõige parempoolsema erakonna mehe. Juba selle sammuga oli asunikude ja riigirentnikkude koonduse rühm näidanud, millist poliitilist joont ta III Riigikogus tahab pidada. See joon, mis asunikude poolt hõlpsal käel algatatud — kas nende valijate huvides ja nõusolekul, kahtlen väga selle juures — see joon, mis niiviisi asunikude poolt kergel käel algatatud, leidis pärast-poolt soodsat arendamist. Kui meie Riigikogu esimehe tegevust vaatame tolles ajajärgus, siis näeme, et Riigikogu esimees, valikut tehes Riigivanema kandidaadi kohale, oskas leida sarnaseid kandidaate, kellest meie avalik arvamine juba ette öelda võis, et neil väga raske uut valitsust moodustada on, ja et sellepärast Riigikogu esimehe sammud

nagu hästi ei sobiks selle põhimõttega, et härra Riigikogu esimees kõigepealt peab hoolitsema kriisi rutulise lõpetamise ja valitsuse kiire moodustamise eest. Sellega ei taha mina kuidagi viisi öelda, nagu oleks Riigikogu esimees ettepanekuid teinud isikutele, kes oma võimete, omaduste poolt ei sünniks või ei kõlbaks kõrgele riigipea kohale. Ei mitte seda, vaid meie koduses poliitilises vahekorras olid need inimesed sattunud teiste rühmadega sarnasesse vahekorda, et neid hästi aktsepteerida ei tahetud. See tunne oli kahtlemata kõigil erapooletutel, et Riigikogu esimehe sammud tol ajal, kui Riigikogu keskrühmad algatust enese käes püüdsid hoida, küllalt õnnestunud ei olnud, küllalt soodsad ei olnud. Need sammud olid sihitud selleks, et algatust, kõnelemata pahemast tiivast, keskrühmade käest ära võtta ja juhtida paremasse tiiba, millise tulemuse ka lõppude-lõpuks härra Riigikogu esimees kätte sai. Vaadake, kui meie neid momente tagant järele hindame, ja hinnates koalitsioonirühmade iseloomu silmas peame, siis saame aru, et valitsuse deklaratsiooni järgi ei saa meie üksi valitsuse tulevast tegevust mõista, valitsuse poliitilise palekohta selgusele jõuda, vaid kõige eellooga koos omandab esitatud deklaratsioon meie silmis alles selle ilme, mille järgi teda hinnata tahame.

Kui nüüd deklaratsioonis väljendatud mõningate seisukohtade peale vaatame, siis võib kõige esmalt nimetada kokkuhoidmise põhimõtet, mida härra Riigivanem ka alla kriiputab. Kokkuhoiu põhimõtte figureerib igas deklaratsioonis, mida Riigikogul siit saadik on tulnud ära kuulata. Käesolevas deklaratsioonis on see järgmiselt sõnastatud: „Kuna eelarve tasakaal meie majandusliku arenemise eeltingimus on, tuleb ülemaltähendatud sihi saavutamiseks teostada kindlat riigikulude kokkuhoiu poliitikat.“ Lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, kes tohiks ja kes tahaks selle põhimõtte vastu vaielda. See on kahtlemata õige põhimõtte. Aga meie oleme liig ettevaatlikuks muutunud, liig umbusklikuks saanud. Meie nägime, et eelmine valitsus oli kroonitud sama Riigivanemaga, seal oli sama rahaminister, kuid meie ei näinud, et too valitsus oleks tõelikult kokkuhoidmise poliitikat ajanud. Ka praeguse valitsuse esimesed sammud ei näita, nagu oleks sellel valitsusel tõepoolest tähtis kokkuhoiu poliitikat teostada. Meie teame, missugused on valitsevate rühmade seisukohad mõisnikkudele võõrandatud maade eest tasumaksimise küsimuses. Kõneldakse kokkuhoiu poliitikast, kuid sealsamas ollakse nõus ümmarguselt 35 miljonit marka aastas maksuma ja seda 60 aasta jooksul. Selle summa

paneab meile peale tasumaksimine üksi. Võlgadetasumise küsimus on alles veel lahtine. Selle kohta peab Riigikogu, olgu kas III või tulevane, eriseaduse välja andma. Ainult siis, kui võlgadeküsimus lõpulikult selgunud, võime näha, kui võrd suure koorma maade eest tasumaksimine meile peale paneb. On see kokkuhoidmine? Ainult väljaostumaksu näol 60 aasta jooksul keskmiselt 35 miljonit aastas välja anda! Ei, meie ei näe selles kokkuhoidmise poliitikat. Meie ei näe ka, et valitsus oleks seisukohale asunud meie poolt esitatud tasumaksimise seaduse muutmise eel nõu toetamiseks, — seda ei ole valitsus mitte teinud ja nagu näha, ei kavatse ka seda teha. Meie oleme näinud kõige teravamalt arvuses valitsevate ringkondade ajakirjanduses sotsialistliku partei seisukoha vastu, mis võõrandatud maade eest tasumaksimist ei poolda, ja meie oleme seal kuulnud otsituid ja suure vaevaga leitud argumente, et meile vastu vaielda.

Muuseas on üheks argumendiks olnud, et kui meie võõrandatud maade eest tasu ei maksa, siis võiksid välisriigid meile majandusalal raskusi sünnitada. Kuid kui kõnelda avalikust arvamist välismaadel, siis peaksime võtma vaevaks endale küsimust selgitada, millise avaliku arvamisega meil siis õieti arvestada tuleks. Ei ole ju ka välismaadel kõik seltskondlikud kihid tasumaksimise küsimuses ühel ja samal arvamisel. Kui meie vaatame, kust poolt Eesti riigile tema maa-reformi eest kõigerohkem etteheiteid on tehtud, siis on need Saksa äärmised parempoolsed ringkonnad olnud; nemad on tõesti Eestile mitte ainult tasuküsimuse pärast etteheiteid teinud, vaid üldse väga kallaletungivalt esinenud. Niisama on meile asjasthuvitatud ringkondade poolt etteheiteid tehtud isegi Inglismaal, Rootsis, kuid kõik see tuleb väga kitsate parempoolsete ringkondade poolt. Austatud Riigikogu liikmed! Kas meie peame arvestama, kui jutt on välismaa avaliku arvamise üle, ainult äärmise parempoolse arvamisega? On see Eesti riigile tulus ning on's Eesti riigi olemasolu sellest tingitud, et meie peaksime välisküsimustes sarnase orientatsiooni valima? Ei, see ei ole kuidagi viisi õigustatud, vaid vastuoksa, meie peame esimeses jões püüdma tabada nende tõusvate poliitiliste ringkondadega kontakti, kes Lääne-Euroopas praegu, olgu kas valitsuse juures või vähemalt valitsemise ja valitsuse peale väga suurt mõju avaldavad. Ma mõtlen esimeses jões sotsialistlikke ringkondi ja teises jões liberaalseid demokraate. Need on ringkonnad, kes meist aru võivad saada ja kellega meie peame kontakti hoidma, ning kes meie riik-

lusele sõbralikud on olnud, kuna neist vana-meelsetest ringkondadest, kes praegu ainult väga väheste Euroopa valitsuste juures osa etendavad, neist ringkondadest ei pruugi meie mitte sarnasel määral oma riigile toetust oodata. Just sotsialistlikkudes ringkondades välismaadel on kõige sõbralikum meie maaküsimuse vastu oldud, seal on aru saadud, et meil tõesti suure sotsiaalse uuendamisega tegemist on, ja et meie mitte mingisuguseid rahvuslikke, shovinistlikke huvisid taga pole ajanud, nagu mõnelt poolt seletatakse, vaid et meil maareform sarnaseks küsimuseks on olnud, ilma mille lahendamiseta Eesti riik võib olla üldse püsida poleks suutnud. Nendest ringkondadest, kellest mina kõnelen, nendest pahempoolsetest ei ole meile niipalju kui minu mälu fakte kinni peab, kunagi etteheiteid tehtud, et meie võõrandatud maade eest tasu ei ole maksnud, ja sellepärast näib meile, et see argument — ja see olevat jne. kõige raskem argument — nagu võiksime meie maade eest tasu maksmata jättes välisriikides endale ebasoodsat meeoleolu tekitada, liivasele alusele rajatud ega vääri hindamist.

Sellepärast kõneledes valitsuse kokkukohidmise poliitikast, peame küll ütleva, et kui ta pooldab tasumaksimist võõrandatud maade eest, siis temal tõelikku kokkukohidmise tahet ja kokkukohidmise poliitikat ei ole. (J. Tõnisson, rhv: Selle arvel kokkukohiduid ei saa teostada!) Härra Tõnisson, meil on näiteks koolimajad lõpmata viletsas seisukorras. Võtame Võru maakonna, ma tunnen seda maakonda paremini kui teisi, seal on umbes ainult 7% koolimaju, mis vastavad tervishoiu ja pedagoogika nõuetele. See maa võib kulutada ainult mõned miljonid oma koolimajade uuendamisele, sest üldse oli meil läinud aastal ainult 20 miljonit marka uute koolimajade ehitusfondiks. Aga mispärast? Sellepärast, et härra rahaminister olla seletanud, et riigikassa ei või suuremaid väljaminekuid sel alal lubada. Aga seesama riigikassa peab võima 35 miljonit marka aastas sedavõrd ebaproduktiivselt välja anda, et sellest Eesti riik mitte mingisugust kasu ei saa. Tasusaajaid asub suur hulk väljaspool Eesti riigi piire, nii et selle tasuga, mida võõrandatud maade eest makstakse, neile, kes meie vastu vaenulikud on ja kes ka tasumaksimisega veel rahul ei ole, võimalus antakse neid summasid Eesti-vastase agitatsiooni jaoks kasutada. Selleks — sootu kahjulikuks ja ebaproduktiivseks väljaminekuks, peab summasid jätkuma! Aga ma küsaksin, härrad Riigikogu liikmed, kui meie need 35 miljonit marka iga aasta 60 aasta kestel oma koolimajadesse ehitaksime, millised oleksid siis

meie koolimajad? Kas nad oleksid sarnased pimedad nagu praegu. Näiteks tuleb mõnes kohas ette koolimaju, kus aknapind võrdub põrandapinnale nagu 1:60. See peab ju sootu pime tuba olema.

Edasi loeme riigikaitse kohta käivas osas, et valitsus siin kokkuhoiu poliitikat mõtleb teostada. Seal öeldakse: „Riigikaitse alal kavatseb Vabariigi Valitsus jätkata kaitseväge ja tema asutuste korraldamist vastavalt riigikaitse huvidele ja kokkukohidmise põhimõttele, ehitades jõudumööda kasarmuid ja täiendades tehnilist varustust“.

Kuidasviisi tahetakse siin kokkuhoiu põhimõtet läbi viia, sellest loeme järgmises lõikes: „Rahvamajanduse kulude kokkukohidmise otsustarbeks tahab valitsus ette valmistada ja luua olukorda, et oleks võimalus üldväeteenistuse aega lühendada, sihiks seades aastast aega, eestkätt neile, kes enne sunduslikku teenistus-aega tarviliku sõjalise ettevalmistuse on saanud“.

Mida siin siis tahetakse? Kas on siin niiviisi mõeldud, et meil edaspidi väeteenistus on mitmesuguse pikkusega üksikutele isikutele, et meil edaspidi ühed peavad teenima aasta, teised poolteist, selle järele missuguse sõjalise ettevalmistuse nad on saanud. Kui tõesti niiviisi on mõeldud — tekstist peame seda järeldama — siis oleks see küll väga omapärane väeteenistuse seadus, millist vist teised riigid ei tunne. Jah, üksikute sõjariistade järele tehakse küll teenistusaja pikkuses vahet, aga et meie rekruteerimise korras üldväeosa-desse, nagu jalaväkke ja mujale, inimesi võttes neile mitmesuguse teenistusaja ette kirjutame, sellest usume, et see meie kodaniku õiglustundega kuidagi ei sobi ja et see tegelikult ka läbiviimatu on. Peale selle see suur ettevaatlikkus, millega lubatakse „pinda valmistada“ ja „tulevikus olukorda luua“ üks aasta kestva väeteenistuse jaoks. Valitsus ei ütle, et tema leiab võimaliku olevat riigikaitse huvides aastast väeteenistuse aega maksma panna, vaid see on ainult kavas kunagi tuleviku jaoks. Kui see küsimus ühendusse seatakse kokkuhoiuküsimusega, siis on ometi kõigile selge, et ilma väeteenistuse lühendamata tõsisest kokkuhoiust Eesti vabariigis juttu olla ei saa. Ametkondade ja peavalitsuste kokkutõmbamistest on meil liig palju kõneldud, aga väga vähe tehtud, samuti kahtlane, et ministriumide kokkuliitmine, mis mitmel puhul kõneainena päevakorral on seisnud, suudaks suurt kokkuhoiu riigi väljaminekute alal võimaldada. Pidage ikkagi mees, et meie riigiteenijad on palga pooltest halvasti varustatud ja et see kokkukohid, mida võidakse teostada peavalitsuste kokkutõmbamisega, ministriumide töö lihtsustamisega, mis tõesti

hädatarvilik oleks, saavutatakse vast ainult nii palju, et enam-vähem alamate, vähem-palgaliste riigiteenijate palku enam-vähem inimväärilisele elamisastmele tõsta. Erilist kokkuhoidu ei maksa siit loota, vaid esimeses joones, kust meie võiksime väljaminekute kokkutõmbamist saavutada, see on sõjaministeerium, kuna sõjaministeerium meie eelarves lõviosa enesele pärib. Seal on esimeses järjekorras kõigile selge, et kui tahetakse kokkuhoidu teostada, peab vähemalt üheaastase sõjaväeteenistuse korrale üle minema.

Mul oli hiljuti võimalus ühe väga asjatundliku kõrgema sõjaväelasega, kelle erialasse muuhulgas kuulub uute sõdurite väljaõpetamine, rääkida ning tema arvamist selles küsimuses teada saada. Ma hindan, ja meie peame kõik hindama selle inimese arvamist, sest ta on omal alal asjatundja. Tema arvamine üheaastase teenistuseaja kohta oli, et meie kahtlemata selle teostama peame ja et see on teostatav, ilma et riigi kaitsejõudu kuidagi viisi nõrgestataks. Ta ütleb, et see nõudvat mõningat tehnilist korraldamist. Ta ei sea seda ühendusse nekrutite ettevalmistusega sõjalisel alal, vaid ta võtab noorsõdurid, nekrutid, sarnastena, nagu nad on, välja minnes isiku hindamisel vaatekohast, nagu ei oleks nad mingisugust eelharidust saanud. Ta leiab, et on võimalik sarnast isikut ühe aasta jooksul välja õpetada kõigis sõdurilt nõutavates oskustes, ilma et meie riigikaitse võim kannataks. Aga ainult, ütleb ta, tuleb teostada ümberkorraldamine ühes nekrutite küsimuse käsitlemisega ka sõjaministeeriumi asutuste eneste alal. Ta ütleb, see nõuab teatud aega ja seda peab asjaoskusega ning energiliselt tegema. Kuid, kordan veel, tema ei sea seda ühendusse sõjalise ettevalmistusega.

Kuidas üldse mõista tuleks sõjalist ettevalmistust, mis deklaratsioonis esikohale on tõstetud ja mille üle oli mul juhus rääkida juba II Riigikogus, kus see küsimus uue seaduseelnõu puhul päevakorraks tärkas? Seal püüdsin mina näidata, et kasarmusse minekust kooliajal ei või juttugi olla, ja et riigikodanikkude sõjalisest kasvatuses selles mõttes, et neile juba koolis hakatakse kasarmuõpetust andma, midagi välja ei tule, vaid et kool peab valmistama tulevase kodanikke ainult selles mõttes, et teha neist kohusetundlikke ja truid riigikodanikke, kuna aga sõjalise õpetuse andmine ei saa kuuluda kooli pedagoogiliste ülesannete hulka. Käesolev valitsuse deklaratsioon võtab seda küsimust sootu teisiti. Ta seab ühendusse kogu meie riigimajanduse kokkuhoiu just sõjalise ettevalmistusega koolides. Kui nüüd niisugusel kaudsel teel ja peale selle veel tagajärgi mitteandval teel tahe-

takse sõjaministeeriumi alal kokkuhoidmisi teostada, siis seda kokkuhoidlikkust üldse ei tule. Kool ei saa kunagi inimest sarnasel määral ette valmistada kasarmu elule, et selle tõttu võiks tema kasarmus viibimise aeg lühemaks jääda, vaid sõjalise õpetuse andmine tuleb nii ratsionaalselt korraldada, et tarvilik hulk oskusi ja teadmisi sõdurile kätte antaks minimaalse aja kaotamisega teenistuse kestel. Praegu ei ole see külg meie riigikaitse teenistuses ratsionaalselt korraldatud ja sellepärast lubage konstateerida, et meie juba nende kahe näite varal, mida mina siin toonitanud olen — nimelt maatasu küsimuse alal ja riigikaitse alal — et meie juba nende näidete varal konstateerida võime, et valitsuse kokkuhoiu põhimõtte, kuigi seda deklaratsioonis esile tõugatakse, usaldust ei vääri ja nii viisi ei ole asetatud, et meie tõepoolest saaksime valitsuse kokkuhoiupoliitikat tõsiselt võtta.

Kindel ühendus kokkuhoiu ja riigi kulude ja tulude tasakaalu küsimusega on ka kahtlemata laenude poliitikal, millest räägib Riigivanema deklaratsioon: „Pikemaajalised laenud, mis antud elujõulistele ettevõtetele, tulevad üle anda pikaajaliste laenuasutustele tingimustel, mis nende ettevõtete kandejõule vastab. Mitteelujõuliste asutuste laenud tulevad kiiresti tagasi nõuda ja nende laenude kindlustused aktiivselt realiseerida.“ Austatud härrad Riigikogu liikmed! Jälle üks põhimõtte, mille vastu tõesti kuidagi vaielda ei saa. On iseenesest mõistetav, et riik krediite ainult loovatele asutustele tohib anda, et mitteelujõulistelt ettevõteterelt ja asutustelt krediite tagasi tõmmata tuleb, nagu deklaratsioon ütleb „neid aktiivselt realiseerides“. Aga iseasi on see, mis selle all mõistetakse. Siit saadik ei ole härra rahaministril neis asjus kahjuks õnneliku kätt olnud.

Mis on meil siit saadik sellel alal tehtud? Missuguste kogemuste peale võiksime meie käesoleval silmapilgul näidata? On vist kõigil Riigikogu liikmetel mees Peetri tehaste lugu. Mäletate vist väga hästi, kuidas riik selle tehase ostis 72 miljoni marga eest. Aga küsime nüüd: kas on riik midagi sellelt tehasele tagasi saanud, kas on „aktiivset realiseerimist“ olnud? Meie näeme, et rahaministeerium ja Eesti pank olid osanud selle tehase ostu nii korraldada, et tehase ikkagi veel riigi käes ei ole, kuigi mitmed kuud sellest ostust möödab on. Seal on kohtuprotsessid käimas. Ühes osas on Eesti pank, nagu ma olen ajalehest lugenud, protsessi võitnud, aga tehase oksjon ei ole teadupärast veel kinnitamist leidnud, ja Eesti pank ei ole tehast veel oma kätte saanud, tema realiseerimisele ei ole

veel jõutud asuda. Või võtame Vene-Balti tehase. Mis on seal sündinud? Umbkaudse arvestamise järgi on see tehas riigilt saanud 260—270 miljonit marka. See on riigikassa ja Eesti panga võlg. Nüüd on suur hulk sellest tehasest sekvestreeritud. Sekvestreeritud on muuseas veevärk, tehase raudtee, tehase koloonia, tehase elektrivabrik jne. Aga mis on ka sellegi talitamise juures kätte saadud? Kas on riik sellest tulusid saanud? Kuuleme, et siitsaadik Eesti pank sinna veel suuremaid summasid ei ole andnud, aga sekvestri valitsus on summade saamiseks Eesti panga poole pööranud ja nähtavasti ei suuda sekvestri valitsus teisiti oma tööd jätkata, kui et ta peab riigilt veel suuremaid krediite saama. Kui tervet seda asja kõrvalt vaadata, siis tundub, et see kõik on otstarbetu, et see kõik on sarnase oskamatusega tehtud, et lausa hale hakkab. Kui nüüd niisuguse tempo ja võdeta tahetakse seda suurt saart seal likvideerida, siis peab kahtlema, kas riik pennigi antud võlgadest tagasi saab, kas see nõndanimetatud „aktiivne realiseerimine“ mitte selles ei seisa, et meie ainult haledad riismed riigi poolt antud summadest Eesti panga kassasse tagasi saame. Vaadake, et siitsaadik on seda realiseerimist nii mannetult toimetatud, et siitsaadik Eesti pank ja rahaminister on seda asja nii nõrgalt lavastanud, siis ei ole meil ka julgust tuleviku kohta kindel olla. Võib olla ehk võtab härra rahaminister vaevas pärast nende kahtluste kohta oma arvamist avaldada, võib olla on tal mingi uus kava või plaan tagavaraks, mis tema senistest sammudest ja võtetest sootu lahku läheb, siis oleks see väga hea. Meie aga midagi sellest kuulnud ei ole, vaid näeme, et tahetakse selle deklaratsiooniga ainult veel kord alla kriiputada, et valitsus sedasama poliitikat, mis ta seni on ajanud, jätkata tahab.

Krediidipoliitika on üldse selles deklaratsioonis sarnane osa, mis erilist tähelepanu väärrib, iseäranis krediitide teostamine erifondide kaudu. Aga ma lähen sellest küsimusest üle, kuna üks meie rühma liikmetest eriti selle juures sõna võtab, ja tähendaksin ainult niipalju, et see deklaratsioon oma üksikutes osades, seal, kus krediidipoliitikat käsitatakse, õige tuntavalt enese vastu käib. Seal on näiteks öeldud Eesti panga kohta, et valitsus mõtleb Eesti panka edaspidi ümber korraldada puhttüüpiliseks emissioonipangaks. Meie võiksimme seda ainult tervitada. Aga kui meie järgmise löike lõppu loeme, kus jutt on uutest laenudest ja kus kõneldakse, et neid laene tuleb eestkätt juhtida põllumajandusesse ja väike- ning kesktööstustesse, siis peame ometi sellest niiviisi aru saama, et siin on ikkagi jutt Eesti

panga laenudest, milline mõiste ei taha kuidagi sobida emissioonipanga mõistega.

Siis edasi, deklaratsiooni lehekül 5., kus kõneldakse põllumajandusele antavatest krediitidest jne., peame meie nii mõistma, nagu oleksid need krediidid ühendusse seatud Eesti panga, tulevase emissioonipanga, krediidipoliitikaga. Nähtavasti on sarnased vastolud tekkinud sellest, et siin ei ole valitsevad rühmad isegi suutnud kokkulepet saavutada ja ühist arusaamist leida. Mäletavasti läks ju tööerakonna ja asunikude rühma omavaheline sobing luhta just sellepärast, et seal ei suudetud Eesti panga krediidipoliitika kohta kokkuleppele jõuda. Ja kui neid vastukäivaid kohti praeguses deklaratsioonis vaadata, siis tundub, et ega ka pärastised koaleerijad ehk praegused koaleerijad selles kokku sobinud ei ole, vaid nad on püüdnud asunikudele vastu tulla niipalju, kui see hädaparatamatult tarvilik oli. See kõik on sündinud ainult sõnades. Teiselt poolt on jälle asunikud rahaministrile seal, kus tema kõneleb Eesti panga ümberkorraldamisest puht emissioonipangaks, ka vastu tulnud ainult sõnades. Nii et üldse meie peame sellest deklaratsioonist järeldama, et ei ole valitsusel mingit selget ja kindlajoonelist krediidipoliitikat, ja seda tuleb üheks negatiivseks omaduseks võtta.

Edasi ei saa nimetamata jätta valitsuse maksupoliitikat. Deklaratsioon lausub selle kohta, et maksusüsteemi tuleb lihtsustada, ühendades mitmeid makse üheks, neid üle viies arusaadavatele ja kindlamatele alustele ja lõpetada maksustamist maksuametkonna ja komisjonide äranägemise põhjal. Et maksustamine komisjonide ja maksuametkonna äranägemise põhjal lõpetada tuleks, see on väga hea, kui seal tõesti niisugune omavoli peaks valitsema. Aga see üldkujul väljendatud seisukoht ei ütle veel midagi meie maksupoliitika kohta.

Missugune on valitsuse seisukoht väärtuste juurdekasvu maksustamise kohta, mida sotsialistid mitmel alal eriti alla on kriipsutanud ja millest sotsialistid arvavad, et see tulus oleks meie riigikassale ning õiglane meie kodanike maksukoorma ärajaotamisel, sellest ei räägi deklaratsioon sõnagi. Aga meie peame ometi järeldama, et see vaikimine siin eitamist tähendab. Mis on saanud maksust varanduste peale, kas on valitsusel siin mingisugused kavatsused, sellest meie ei tea absoluutselt midagi.

Edasi ei kõnele deklaratsioon tulumaksu õiglasemaks muutmise kohta. Aga ometi teame, olgugi et tulumaksu seadust kaks-kolm korda parandatud, et tulumaks ikkagi tundub ebaõiglasena neile, kes oma sissetuleku ainult palgast saavad, kõigepealt enese tööjõu müümise läbi. Kuigi meil on fikseeritud alammää-

rad, mille pealt tulumaksu ei võeta, siiski peab ütlema, et keskmine tulumaksu maksja seda maksu täie õigusega ülekohtuseks peab. Selleks annab põhjust praegune maksu progressioon, mida õiglaseks ei saa tunnustada ja maksu protsendid, mida esimese astme maksustatavate tulude pealt võetakse.

Valitsus ütleb oma deklaratsioonis, et põllumajanduse maksustamisel tahab valitsus eelistada maa tulukusele põhjenevat maamaksu, maade ümberhindamist kiirendades. Aga lugupeetud valitsuse liikmed ja eestkätt rahaminister ja Riigivanem peaksid teadma, et seni maamaksustamine tulukuse alusel, mis umbes kolme aasta eest sisse viidi, armetuid tagajärgi on andnud, mispärast see alus ei tohiks kuidagi edasi püsima jääda maksuseaduste uuendamise juures. See alus on diskrediteerinud meie maksud, see alus on just suure ebaõiguse loonud, see annab praegu sarnase olukorra, et mõni vaene rentnik, kes talu küljest tükikese maad saanud, maksab maksusid rohkem kui suure talu omanik ise. Meie näeme, kuidas mõni popsikohaomanik suure talukoha kõrval kolm, neli, ja on isegi niisuguseid juhtumisi, kus ta seitse korda rohkem maksudega koormatud on, kui taluomanik tema kõrval. See nähtus ei kõnele selle aluse kasuks, millest valitsus tõotab kindlasti kinni pidada. Kuna valitsus vaevaks ei võta midagi lausuda ei juurdekasvu ega varandusmaksude kohta, teiselt poolt tahab aga kindlasti kinni pidada sellest ebaõiglasest alusest ja seda edasi arendada, mis maa maksustamise juures on, siis peame küll ütlema, et see üks õnnetutest maksupoliitikatest on, mida valitsus esitanud. Pidage meeles, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, et meie elamistingimused Eestis viimastel aastatel väga raskeks on muutunud. Töölistel, aga ka alamatel riigiteenijatel ei ole ainult inimväärilist eluülespidamist, vaid neil on üldse raske elada, nad on tõelises raskuses. Valitsusel ei ole see kahe silma vahele jäänud. Valitsus ütleb oma deklaratsioonis, et ametnikkude ja tööliste palgaolusid tuleb võimalikult parandada ning kaasa mõjuda ka palgaolude parandamiseks eraettevõtetes.

Aga kuidas on tegelikult, missuguseid samme valitsus sel alal astub? Sellest peame järeldama, et valitsusel ometi tahet ei ole või tal oskus puudub. Võtame hiljutise fakti — riigiametnikkude ja -teenijate ühekordne toetus. Riigiametnikkude ja -teenijate ühekordse toetuse seaduse eelnõu oli valitsuse poolt nähtavasti selleks esitatud, et üldise koosseisu seaduse praegu vastu võtmata võiks jätta, et Riigikogu seda vastu võtmata võiks puhkusele minna. Valitsus tahab riigiteenijatele maksta ühe kuu palga, kuigi kahes osas. Opositsiooni

poolt tehakse ettepanek — kokkuleppel sotsialistide ja tööerakonna vahel, et toetuse andmisel kindlaks määrata alammäär ja ülemmäär, nimelt et ükski riigiteenija ei saaks palgaliselt toetust alla 3000 marga ega üle 13.500 marga. Sarnane ettepanek oli sellest tingitud, et meil väga palju väikese palga saajaid ametnikke on, tuleb välja, et meil isegi 500-margalise kuupalgaga riigiteenijaid leidub. (V a h e l h ü e k e s k e l t: K e s n e e d o n ?) Metsaametnikkude hulgas on neid, kes 500 marka kuus palka saavad, kuigi neil peale selle teisi soodustusi. Peale selle on meil raudteelal teenijaid, kelle palgad 3000 ümber kõiguvad ja isegi alla selle ulatuvad. Aga need on perekonnaga inimesed. Et lisatasu ei antaks 500 ja 1000 marga suuruses, siis tegime ettepaneku, et alammäär kindlaks määrataks 3000 marga peale. Teiselt poolt jälle, et need, kes nii-kui-nii küllalt teenivad, kes palka saavad 30.000 ja rohkem, ja kellel seega on elatismiinumum täiesti käes, — nende juures ei või juttu olla näiteks alatoitlusest, — nad ei vaja sarnasel määral riigi poolt antavat toetust, kui alamad teenijad. Kui siiski tahetakse neile vastu tulla, siis olgu selleks teatav ülemmäär, aga mitte nii ülekohtuselt suur different, nagu see valitsuse ettepaneku juures välja tuleb. Sellepärast tehti rahaasjanduse komisjonis ettepanek, võtta — alammääraks 3000 marka ja ülemmääraks 13.500 marka. Sellest oleks teatav vahe tekkinud, mis riigikassale väljaminekuid oleks rohkem teinud kui kindlaks määratud, aga vahe oleks olnud ainult umbes 4 miljonit marka. 10 miljonit oleks riigikassal sarnasel korral, kui alammääraks oleks võetud 3000 marka, rohkem väljaminekuid olnud, aga 6 miljonit marka väljaminekud vähenenud selle tagajärjel, kui ülemmäär oleks kindlaks määratud — nii vähemalt seletas rahaminister rahaasjanduse komisjonis. Nii oleks ainult 4 miljonit väljaminekuid rohkem tulnud. Peale selle tehti komisjoni poolt ettepanek, et perekonna-abiraha arvesse võetaks lisatasu maksmise juures. Valitsuse ettepanekus oli lugu nii, et oleks maksetud ainult kuu palk ilma perekonna-abirahata. Ometi on meil kõigil teada, et perekonnainimesed palju raskemas seisukorras on, kui perekonnata inimesed. Sellepärast ei saa kuidagi pidada õiglaseks seda, kui neile ühesugusel alusel teistega toetust antakse. Nii et iseenesest mõistetav oleks see, et perekondade toetussummad ühekordse tasu andmise juures arvesse võetaks. Aga valitsevad rühmad lükkasid kõik parandused tagasi, ja ka valitsus ei kaitsenud ühtki parandust. See fakt karakteriseerib, lugupeetud Riigikogu liikmed, kuidas valitsus, kes oma deklaratsioonis kõneleb riigiametnikkude eest hoolitsemisest, tõelikult riigiametnikkudele

vastu tuleb. Edasi oli sotsialistliku rühma poolt esitatud seaduseelnõu riigitöölisele toetuseandmise kohta. Riigiametnikud on mitmel puhul toetust saanud, riigitöölise kohta ei ole seda aga vajalikuks peetud. Riigitöölised teenivad üldiselt palju vähem, kui alamad riigiametnikud, kuid tööliste ei ole toetust antud. Mis sündis eile rahaasjanduse komisjonis? Valitsuse seisukoha võtmisel ei koalitsioonirühmade vastuseismisel lükati see seaduseelnõu tagasi, tähendab riigitöölistel ei ole õigust selle toetuse peale. Siit, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, võite jälle näha, missugune valitsuse vastutulek tööliste tõelikult on. Veel hullem, valitsus ütleb küll kuskil deklaratsiooni lõpus, et uuendused oleksid meie rahva kandejõu kohased ja vastaksid ühiselulise õigluse põhimõttele, ning korraldused töökaitses ja töövahekordade lahendamise aladel määraksid ära vahekordi tööliste ja tööandjate vahel erapooletult ja õiglaselt, pidage mees — erapooletult ja õiglaselt, mõlema poole osavõttel. Siis öeldakse kuskil deklaratsioonis, et tööliste palgaolude parandamiseks eraettevõtetes püüab valitsus kaasa mõjuda. Ilusad põhimõtted, päris sotsialistide põhimõtted. Mitte midagi ei ole meil nende kohta öelda. Kuid mida ütleb Riigivanem ja Vabariigi Valitsus tegelikkude nähtuste kohta, mis juba praeguse valitsuse valitsemise päevil nähtavale on tulnud, missugune näeb elus välja see eraettevõtete tööliste palgaolude parandamine, palgaolude parandamiseks kaasaaitamine, kui ka õigluse teostamine, millest Riigivanem oma deklaratsioonis rääkis? Tegelikult näib see väga armetuna, erapooletusest ei ole seal juttugi, vaid kõige inetumal kujul erapoolikus on seal ilmsiks tulnud. Vist on kõik Riigikogu liikmed kirja saanud Narva Kreenholmi vabriku vanemate nõukogu poolt, milles räägitakse, kuidas administratsioon on ennast vahele seganud sellesse streiki, mida Kreenholmi vabriku töökodade tööliselid olid ette võtma. Lugu seisab selles, et Narva tööliste palgaolud on mitmeti palju halvemad, kui teiste tööliste omad. Tööliste eneste väljaarvamiste järgi olevat nende palgad 30—40% halvemad, kui teistes tööstusraioonides. Nad nõudsid 5 marga võrra tunnitasu tõstmist.

Oma kirjas seletavad nad: „Et vabrikuvalitsus meie tingimusi ei täitnud, algas streik esmaspäeval, 26. skp. 1926. a. kell 10 hommikul, kuid varsti pärast seda ilmus Narva politsei III jaoskonna komissar kordnikkudega elektri-jaoskonda ja teatas, et Narva garnisoni ülema korraldusel teatab tema, et tööliselid peavad tööd algama, põhjendades, et sõjaseaduse piirkonnas on keelatud elektrivoolu katkestamine, ning süüdlased, käesoleval juhtumisel streiki-

jad, saavad sõjaväekohtu alla antud, ning 24 tunni jooksul teeb kohus otsuse ja takistajad saavad kohe koha peal maha lastud.“

Lugupeetud härrad Riigikogu liikmed! Meil ei olnud võimalust oma esitajat Narva läkitada, et tõsiolusid järele uurida ja täiendada materjali selles küsimuses koguda. Aga, austatud Riigikogu liikmed, meil ei ole põhjust kahelda selle kirja tõelikkuse juures, mida vanematekogu esimees ja streigikomitee liikmed alla on kirjutanud, seega vastutuse tõsiolude eest enese peale võtnud. Pärast seda, kui ka ajakirjanduses teade oli ilmunud, et kohapealse politseivõimu korraldusel on püütud streikijate peale survet avaldada, kui isegi streikijate isikuvabadust oli kitsendatud, siis peame ometi mõistma, et need ähvardused olnud on, ja vanemate nõukogu teadaanne tõefaktidel põhjeneb, ja et tegemist on olnud sõjaväevõimude poolt sõjaväljakohtu kätte andmise ja mahalaskmise ähvardustega. On's see erapooletus, mida teie ja teie valitsus lubab teha vahekordade lahendamisel tööandjate ja tööliste vahel? Mida peame arvama üldse meie valitsuse deklaratsioonist, kui valitsus oma esimestel tegutsemise päevadel lubab õigusliku riigikorra nõuetele ja mõistetele vastukäivaid nähtusi ette tulla, ilma et neil vähematki teadet oleks selle kohta, et riigi keskvoim oleks katsunud vahele astuda? Ei, austatud härrad, see praktika näib praegu moodi minevat. Alles hiljuti oli juhtumine, kus riigi keskvoimu poolt lubati vahele segada, kuigi tegemist oli puhtmajandusliku streigiga, nagu Narvaski. Katsuti streiki käänata mingisuguseks poliitilise aktiivsuse avaldamiseks ja politsei ja kaitseliidu jõud mobiliseeriti sel puhul.

Meie nägime hiljuti, kuidas Inglismaal üldstreigi puhul talitati. Kas härra Riigivanem on kuulnud, et Inglise valitsuse kohapealsed võimud oleksid streikijaid ähvardanud sõjaväljakohtute ja mahalaskmisega, kas seal selleks, et samme astuda üldstreigi likvideerimiseks, valitsus ei pööranud rahvaesituse poole nõuküsimisega, ja kas seal ei olnud kaalumisel seaduse väljaandmine selleks puhuks, et streigi käigusse võiks segada. Mis seal valitsus tegi, see seisis ainult korraldustes: püüti turgu varustada tarvilikkude toiduainetega, mobiliseeriti autosid ja eraisikuid ja püüti streikijate poolt seismapandud korraldustele riigi algatusel vastukorraldust seada. Aga et seal oleks kriminaalsüüdistustega ja ähvardustega valitsus esinenud, seda ei näe meie. Peab ütleva, et tol korral tõesti Inglise riigi seisukord väga raske katsumise ette oli seatud, kuna Narva meistrite streik, mis 5-margalise töötasu suurendamiseks ette oli võetud,

ometi Eesti riigi heaolekule ja julgeolekule ja tema riiklikule stabiilsusele mitte mikroskoobilistki hädaohtu ei sisalda. Siiski on streikijate vastu niiviisi lubatud üles astuda. Streik on siis lõppude-lõpuks likvideeritud, nagu töölised ise kirjutavad, et nad sunnitud olid ähvarduste puhul streiki lõpetama. Aga mis on sealt järeldatud tööliste? Töölisi lastakse seal praegu lahti, mõnes osakonnas on isegi 50%-ti inimestest üles öeldud vabriku esitaja ettekäandel, et see tellimiste puudusel sündivat, kuid samal ajal on mobilisatsioon käima pandud uute tööliste ametissevõtmiseks. Lahetilastavad töölised, need on ju streikijad. Ma tahaksin teada, kui riigivõim erapooletu tahab olla, siis missuguseid samme on tema poolt ette võetud, et seal tööliste üle ei mõnitataks, kes on administratsiooni surve tõttu pidanud oma palgavõitluse mõttest loobuma. Mis on valitsuse poolt selleks ette võetud, et seal tööliste õigusi kaitsta selle ülekohtuse ümberkäimise vastu, mis vabriku administratsiooni surve ja ettepanekul, võib olla just riigi administratsiooni surve ja ettepanekul, on ette võetud? Milliseid samme on selleks valitsuse poolt astunud? Kas Inglismaal ka oleks lubatud töölistega niiviisi mängida, kas söekriisi likvideerimine ja söekriisi likvideerimise praktika, kas see ka sarnastest sammudest valitsuse poolt kõneleb, nagu selle väikese streigi likvideerimise puhul meil ette on tulnud? (Riigivanem J. Teemant: Mis Sa Inglismaast räägid, millest Sul aimu pole!)

Vaadake, austatud härrad valitsejad, need on asjad, mis igasuguse usu ära võtavad Teie deklaratsioonisse ja Teie heasse tahtmisesse. Lubatakse seista seaduslikul alusel või nagu siin deklaratsioonis on öeldud, et „jäädes kindlasti seaduslikkuse alusele“. Aga sellest on saadud väga imelikult aru. Ammuks see oli, kui meil inimene sõjaväljakohtu kätte anti ainult sellepärast, et ta olevat keelatud kirjandust laiali laotanud ja lubamata propagandat teinud. Inimene on antud väljakohtu kätte — Riisman'ist kõnelen ma praegu — ja väljakohus lasi selle inimese maha. See oli ka seaduslik tegu. See on sellepärast seaduslik tegu, et meil on väljakohtud ette nähtud, see instituut on olemas, kindralkuberneril oli vististi õigus inimest sõjakohtu kätte anda — ma ei tea, kas väljakohtu kätte — aga kui meie sama asja mitte puhtjuriidilisest ja paragrahvilisest vaatekohast ei hinda, vaid kui meie poliitiliselt seda fakti hindame, siis ei ole meil tegemist kindlatesse seaduse piiridesse jäämisega, millest kõneleb deklaratsioon, vaid siin on tegemist poliitilise tapmisega, kui seda asja oma õige nimega nimetada. Sellepärast näeksime meie palju parema meelega,

et meie valitsused tõesti seaduslikkuse piirides oleksid, seaduslikkuse piirides talitaksid ja meie demokraatlikku korda ja meie põhiseaduse mõistet ja põhiseaduse vaimu austaksid, ilma et nad seda deklareeriksid. Aga kui nad sellest põhiseaduse vaimust kinni ei pea ja ainult deklaratsioonis sellest kõnelevad — milleks siis üldse need deklaratsioonid, tahaksin küsida. On mitmeidki üksikasju, mida puudutada võiksin ja mida puudutama peaksin, sellepärast et deklaratsioonis ise neid asju on puudutatud. Näiteks külmetusmaja ehitamine. See väike asi peab ka deklaratsioonis figureerima! Siin on teisigi sarnaseid asju. Külmetusmaja on meil pikemat aega kõne all olnud, ja meie näeme, et siin on jälle meie parempoolsete rühmituste ja majanduslikkude kildkondade poolt oma huvi poliitikat aetud ja oma huvide seisukohast välja mindud. Põllutööministeerium on selle külmetusmaja chitusplaan valmistanud, kuid nüüd aga kuuleme, et see plaan, mis põllutööministeeriumi asjatundjate poolt valmistatud, väga imeväärt plaani meelde tuletab. Esiteks ei olevat külmetusmaja sisseseade ruumide jaotus otstarbekohane. See on tehniline asi ja rohkem kõrvaline asi, aga need kalkulatsioonid, mis selle maja ehitamiseks tehtud, on imeväärt. Seal arvestatakse sarnase optimismiga, mis enam kuidagiviisi õigustatud ei ole. Seal arvatakse, et meil umbes 10 aasta pärast või produktsioon, meie karja ja loomade piimaandi hinnates, isegi Taani ületama peab. Sel ajal, kui „Estonia“ asjatundjad on arvanud, et 10 aasta pärast võiksim 20.000 tonni võid välja vedada, on külmetusmaja ehitamise plaanis arvestatud 40.000 tonniga. Ei ole mina asjatundja ja ei oska seda hinnata, kuid asjatundjate inimeste arvamisele toetades võib näha, millise optimismiga seal tegemist on olnud. Sellega ei taha ma sugugi öelda, et külmetusmaja ehitama ei peaks ja et selle ehitamisega deklaratsioonis esinema ei peaks, kuid natukene vähem võiks küll põllutööministeeriumil selles asjas palavikku olla, kui see asunikudest põllutööminister oma esimesel valitsemisküül näidanud on. Seda head asja tahaksin soovitada härra Köstrile.

Olgu veel tähendatud, et Riigivanema deklaratsioon nagu lausa kutsub välja üksikasjadest kõnelema, missuguseid mul paberilehele nii mitmed üles märgitud, aga parem on neist siiski mitte rääkida, sest lõppude-lõpuks ei ole deklaratsiooni ülesanne valitsemise üksikasju ette näha, vaid neid suuri ja laiu jooni, mille järgi valitsemispraktikas peab käima.

Ainult vast välispoliitikale oleks mul paar sõna pühendada. Siin tähendan otsekohe, et deklaratsioonis see osa, mis käib meie

välispoliitika aluste kohta, ainukene osa on, mis ka sotsialiste teataval määral tohiks rahuldada. Esiteks on see vist küll sellest tingitud, et välisküsimustes ei ole vist väga suuri lahkuminekuid olnud, või kui on olnud, siis ainult üksikute isikute, üksikute tegelaste vahel, aga mitte puht parteilisel alusel. Üldiselt on olnud — tahan seda ka tunnistada meie kodanikkude erakondade kohta, — meie välispoliitika rahupoliitika. Ka meie kodanikud erakonnad ei ole tahtnud või ei ole võinud mingisugust sõjakat või agressiivpoliitikat või muud sarnast ajada välispoliitilistes küsimustes. See on üks asi, mispärast välispoliitika on ka sotsialistidele enam-vähem vastuvõetav olnud. On leitud ja ka praegune valitsuse deklaratsioon kõneleb sellest, et valitsus tahab kindlasti rahupoliitikat jätkata. Ja kui siin öeldakse, et uus valitsus tahab omalt poolt kõigiti kaasa aidata, et sõlmida praegu kaalumisel olevat julgeoleku kindlustuse lepingut Venemaaga, siis jääb meil ainult oma poolt soovida, et see kokkulepe teostuks ja mitte ainult Eesti ja nõukogude riigi vahel, vaid et ta teostuks kõigi Balti riikide ja nõukogude riigi vahel. Seda vajadust on kõigiti alla kriipsutanud konverents, mis alles hiljuti ära peeti Riias Balti riikide sotsialistlikkude parteide esitajate vahel. Edasi, kui valitsus ütleb, et tahab kõik teha, mis võimalik selleks, et Balti riikide vaheline kokkulepe ja ühiste huvide koordineerimine teostuks kooskõlas rahvasteliidu põhimõtetega, siis tervitame meie ka seda seisukohta. Ka seda seisukohta on eriti alla kriipsutanud Riia sotsialistide konverents, kes oma resolutsioonis tähelepanu juhib selle peale, et on tarvis halvata ja maha suruda üksikute produtseerijate ja kildkondade huvisid, mis siiaaani neile kokkulepetele on ees seisnud. Aga ma pean ütlema, et illusioone ei ole selles küsimuses mitte, sest olene näinud, et just meie valitsevad erakonnad, kes praeguse valitsuse koalitsiooni kuuluvad, on oma äriliste ettevõtetega suuri raskusi sünnitanud nende tarvilikkude kokkulepete sõlmimiseks. Ja kui sarnane kitsarinnalsus ja omakasu hindamine edasi kestab, siis läheb valitsusel vaevalt korda neid ilusaid sõnu ja lubadusi, mis deklaratsioonist leiame Eesti-Läti majandusliku lähenemise kohta, teostada. Siin tuleb rohkem enesekitsendamist soovitada.

Need oleksid siis, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, need seisukohad, mida sotsialistidel käesoleva valitsuse deklaratsiooni vaadeldes avaldada tuli. Ühe sõnaga, deklaratsioon on ühelt poolt avaldatud seisukohad, millega meie leppida ei saa, mis risti vastu käivad meie tõekspanemistele. Teiseks on

vaigitud suurest hulgast asjadest, millest meie väga huvitatud oleme ning mille kohta meie oleksime tahtnud kindlat valitsuse seisukohta teada saada. Kui avaldatud seisukohad paljudes tähtsates küsimustes, milles meie väga huvitatud oleme, meie omadele risti vastu käivad ja kui meil samal ajal teada on, et neis küsimustes, millest deklaratsioon vaikib, valitsevad rühmad on olnud siit saadik eitaval seisukohal meie tahete vastu, siis võime, hinnates seda deklaratsiooni, öelda, et ta meie vastuvõetav ei ole, ja et meie ei usu, et selles deklaratsioonis väljendatud sihtjoonte järgi meie riigi elu suudetakse juhtida niiviisi, et riigi kodanikud, peaaesjalikult kõik töötavad kihid ja kehvemad rahvahulgad, rahuldatud saaksid. Edasi, kui meie meelde tuletame, et juba selle valitsuse loomine sarnane oli, mis meid kõige vähem soovitatavatesse sõiduvettesse viib, siis on ometi selge, et sotsialistide seisukoht selle valitsuse vastu saab olema eitav, ja et meie valitsuse deklaratsiooni ära kuulates oma rahulolemist sellele deklaratsioonile avaldada ei saa, vaid et meie sunnitud olema astuma vastasrinda ja tõmbama sellest vastasrindlusest tarvilikud konsekventsid. Mul on au oma rühma nimel esitada järgmine ülemineku-vormel: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, konstateerib Riigikogu, et see deklaratsioon teda mitte ei rahulda ja läheb päevakorras edasi“.

Siseminister H. Laretei: Lugupeetud härrad Riigikogu liikmed! Väga lugupeetud rkl. härra Ast tõi siin valitsusele eeskujuks Inglise valitsuse samme streigi asjus ja arvas, et siin on just vastaspidise nähtusega tegemist. Mulle paistab see paralleelne olevat ja õieti meie Vabariigi Valitsuse kasuks. Minu teada astus ka Inglise valitsus vahele neil juhtumistel, kui streikijad töölised tahtsid kitsendada teiste tööliste vabadust. Narvas on olukord sarnane, et Narva Kreenholmi vabriku elektrijaamas, mis varustab tervet Narva linna, garnisoni ja tööstusettevõtteid, taheti sundida töölisi streikima, sest seal oli töölisi, kes tahtsid edasi töötada, kuid neid taheti sundida lahkuma. Sel puhul anti garnisoniülema poolt korraldus, mille järgi elektrijaama pääseb ainult eriliste lubadega ja tuletati sealjuures meelde sundmäärust, mis meil 1921. aastast maksmas on, mille järgi streikimine ja streikide õhutamine sõjaseaduse piirkonnas üldhuvide teenistuses olevais ettevõtetes keelatud on. Härra Ast tähendas siin, et tema ei ole saanud kontrollida neid andmeid, mis ta kirjast ette luges. Mina pean tähendama, et täna hommikul,

kui ma selle kirja kätte sain, tegin ma korralduse neid andmeid kontroleerida, ja kui need andmed peaksid tõeks osutama, siis teen mina sellest vastavad järeldused, kuid praegu pean ma ütleva, et minul neid andmeid niisama nagu härra Ast'ilgi praegu ei ole.

Juhataja **R. Penno**: Sõna on faktiliseks märkuseks härra rahaministril.

Rahaminister **L. Sepp**: Härra rkl. Ast'i kõnes oli paar küsimust, mis rahaministeeriumi poolt selgitamist vajavad, nimelt kõigepealt Peetri ja Vene-Balti tehaste töölise seisukord, mida selgitada tuleks. Peetri tehases oli kogu aeg protsess käimas selle oksjoni pärast, kuid nagu meie teame, on ju tehases ikkagi põhjus edasi kaevata, kui esimeses instantsis õigust ei leita, siis võib jällegi edasi minna, nii et neist nähtustest, kui oksjon ka kõige eeskujulikult toime pannakse, mööda ei pääse. Praegu on protsess lõppenud ja seisukoht juriidiliselt täiesti selgunud, ning mul on kava Vabariigi Valitsusele ette panna, kuidas seda tehast kasutada. Järgmine on Vene-Balti tehases, siin ei ole oksjonit veel olnud, see tuleb sügisel, ja siis saame näha, kelle kätte need varandused lähevad. (L. Johanson, stp: Aga vahepeal müüakse varandused mahal!) Ma loodan, et ka siin vististi väga head juristid esinema saavad ja asi õiglast lahendamist leiab. Praegu on aga kõik need varandused aresti alla pandud, ja kõik summad, mis seni saadud, on Eesti pankasse tulnud.

Mis puutub küsimusesse, kas Eesti pank võib põllumajanduslikke laenusid anda, siis pean ma ütleva, et see võimalik on, kui see sünnib likviidselt ning tegevuskapitaliga varustamiseks. (K. Ast, stp: Mis tähendab käesoleval juhtumisel likviidsus?) Jah, noh muidugi peab likviid olema, sest võtame näiteks jõutoitude tarvitamise või seemnevilja ostmise, mis annab kuue, hiljemalt üheksa kuu jooksul vastuväärtuse tagasi, ning see on kindlustus, et need summad pankasse tagasi tulevad. (M. Martna, stp: Aga kui kari vahepeal ära sureb?) Jah, noh muidugi võib pikne tulla, võib maavarisemine tulla ja talud ära hävitada, kuid ka õnnetuste vastu on kinnitused olemas, ja kes oma varandust kinnitanud ei ole, see peab kahjusid kandma, sest laenu ei anta ju kunagi ühe allkirja vastu ja ei maksa ometi oletada, et samasugune looduslik õnnetus mitmele inimesele korraka tuleb. Mis puutub palgaolude korraldamisesse, siis ei ole ühekordse lisatasuseadusega üldist summat vähendada tahetud, mis valitsus palgaolude korralda-

miseks kulutada otsustanud. Koosseisudes on eriti püütud alamaastmeliste palku rohkem tõsta, nende palgad on läbisegi 30% tõusnud, kuna kõrgematel ametnikkudel nad ainult 20% võrra on tõusnud. (Vahelhüüe pahe-malt poolt: Ei ole õige?) Meie võime palgaseaduse üksikasjalisel arutamisel vaadata, kas mul õigus on või mitte. Mis puutub aga lisapalga andmisesse praegustele palkadele proportsionaalselt, siis ei ole praegusel valitsusel teist alust olnud, kui praegused palgad, mis omalajal kindlaks määratud silmas pidades vastavate ametnikkude ülesandeid ja vastutust.

Juhataja **R. Penno**: Kuulutan veerand-tunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.20 minutit.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

● Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Anderkopp (töer): Austatud Riigikogu liikmed! Ilmasõda on endaga kaasa toonud erakorralisi raskusi, raskusi peaaeglikult majanduspõllul, aga raskusi ka sisesises igas rahva ja riigi korraldamise elus muudel aladel. Ta on käinud lainena mitte üksi üle neist rahvastest, keda meie suurriikidena tunneme, ta on tabanud sealjuures ka neid, kes alles pärast suurt rahvaste heitlemist ise oma elu korraldamisele on asunud, eriti suuri koormaid ja kohustusi peale pannes väikerahvastele. Samuti on ta suured haavad löönud neile üksikutele riikidele, kes kaugel on olnud ilmasõja mõllust, kuid kes on pidanud hiljem aastate kestel tundma, mis tähendab õieti see, kui niisugune suur heitlemine üle rahvastepere käib. Ta on näidanud, kus ta lõhub, et siis õige väheseid võimalusi anda uuesti ülesehitamiseks. Tuleb meelde 1923. a. Brasiilia riigi esitaja ütetus, kus ta tähendas, et nüüd 5 aastat pärast seda, kui ilmasõda lõppenud, nad õieti tundma hakkavad, mis see suur heitlemine nende rahvale tähendanud. Kunagi, ütleb ta, ei ole meie riigimajandus nii halvasti seisukorras olnud, kunagi ei ole meie rahuüksus nii madalal olnud kui nüüd. Kõik need nähted sunnivad iga rahvast, kes uuesti oma elujärke ehitab, otsima teed, kuidas

võimalus oleks suurtest raskustest kergema käega üle saada. Valitsuste käes on harilikult see ülesanne, et nad seal ehitama ja edasi viima peavad, kus tarvidus tõusnud või kus augud sees. Selle töö jaoks on valitsusel tarvis jõudu ja sellekohaseid volitusi, mida neile antakse. Niisuguseid volitusi pärast ilmasõda näeme mitmel pool. Ilma nendeta ei ole ükski riik, kes on raskesse seisukorda sattunud, läbi saanud. Tuletame lühidalt meelde, austatud Riigikogu liikmed, need üksikud faktid, mida sarnased suurriigid, kust meie eeskuju võiksim võtta, andnud on. Briti valitsus on endale nõutanud 1920. — 1924. a. suured ja laiad volitused, et ta tööd teha saaks. Saksamaal täiendati neid õigusi veel 2 aasta eest, mis valitsusel seni olid, ja täiendati väga ja väga laial kujul. Meie kodus oleme katsunud sel alal üksikuid samme astuda. Need sammud ei olnud kaunis kerged. Ma tuletaksin meelde 1924. a. võitlust selle ümber, kas on võimalik valitsusele anda õigusi, et ta kokkuhoidmise teed võiks käia, selles mõttes, et tal õigus on meie ametkondi ümber korraldada ja kokkutõmbamist läbi viia. Siis oldi eriti meie paremal tiival selle õiguse andmise vastu valitsusele. Siis arvati, et see kooskõlas ole meie riigikorraga, samuti demokraatia mõttega, ja et valitsusele niisuguseid õigusi anda ei saa. Mõned ajad on sellest silmapilgust möödunud ja veel tänavuaasta kevadel nägime, et nendest ridadest, kust selle vastu väideldi, nüüd ettepanek tuli, et tuleks valitsusele ometi sel alal võimu anda ja veel laiemal kujul, kui see 1924. a. oli ette nähtud. Need raskused, millega meil võidelda on tulnud ja võidelda tuleb, kestavad edasi. Nende raskuste veealuste kaljude otsas rebenevad valitsused, ühed lähevad, teised tulevad. Meie oleme näinud, kuidas Prantsusmaal üks valitsus teise järele on pidanud minema ja nimelt sellepärast, et tal võimu käes ei olnud, et oma ülesannete juurde asuda, selleks et ta neid läbi viia saaks, nagu maa huvid seda nõuavad. Ei ole sellepärast ime, et viimastel aastatel ikka rohkem ja rohkem kõnelema on hakatud nimelt ühest, et see kord, mida Euroopa riigid oma valitsemise ajal maksma pannud, parlamentarisim — niisugune on, et rahvad neid haavu, mida ilmasõda on lõõnud, tema kaudu ja tema abil parandada ei saa. See laine on meie kodumaal ka teatavas ulatuses üle jõudnud. Vaadeldes neid abinõusid, mida meie tarvitada võiksim, ei tohiks meie ära unustada ühte, mis siin kõige tähtsam ja mõõduandvam, see on nimelt, et mitte ainuüksi mehaaniliste abinõudega, seaduse paragrahvidega ei parandata asja, mitte ainult sel teel ei suudeta valitsusele kätte anda seda võimu, mida tema

tarvitab, et nõnda tööd teha, mis rahvale kasulik oleks. Siin on tarvis seda kätte saada, et meie poliitilised jõud ja erakonnad ning teised organisatsioonid, kellel on võim käes teatavas ulatuses, et nad oma tahtmist piiraksid selles mõttes, et sellele instituudile, asutusele, kellel asjades juhtiv osa, rohkem võimu koondatakse. Niisugune võimu koondamine enesepiiramise kaudu peaks olema aluseks, mille peale rajades võimalik on valitsusel tugevust kätte saada, seda tööjõudu, mille peale ta oma reforme, olgu need nii suured või väiksed tahes, ehitada võib. Kus rahvad nii kaugele on jõudnud, seal on ta häid tagajärgi andnud. Üks pilt, austatud Riigikogu liikmed, on meil kõigil veel lähematest päevadest silmade ees. See on seesama maa, millest ma kõnelesin, nimelt Prantsusmaa. Katsed, luua valitsust ühele poole vähese enamusega, ei ole andnud neid tagajärgi, ei ole toonud poliitilise jõukoonduse juurde, mis oleks võimaluse andnud valitsusele tugeva käega seda läbi viia, mis tarvis on. Alles viimane valitsus, kus poliitilised jõud otsusele tulid, et ainult enesepiiramine ainukeseks abinõuks on seisukorra päästmiseks, viis Poincaré juhatusel suure koalitsiooni loomisele, viis nii kaugele, et uus valitsus oma koosseisus endise Prantsuse presidendi juhatusel nägi inimesi, kelle hulgas tervelt viis oli seni peaministri kohtadel töötanud.

Tööerakonna rühm, kelle nimel minul on au täna Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni puhul sõna võtta, on mitmel korral tähendanud selle peale, et jõudude enesepiiramine ja arusaamine on meie kohus, et meie valitsusele tuleb jõude anda, et meie valitsus peab tugev olema. Tööerakonna rühm on selle nõudmise juba siis üles seadnud, kui käesolev Riigikogu oma valimised 1 — 2 päeva seljataha oli saanud. Algasid läbirääkimised keskrühmade vahel, mille sihiks oli ainult üks, mida meie eesmärgiks seadsime, ja see on: keskrühmadel tuleb leida võimalus koostöötamiseks, et luua tugevat valitsust, kes oleks kindla käega võinud läbi viia need reformid, mis meie kõigil edumeelsematel erakondadel püüdeks on olnud. Kahjuks ei ole see meie tahtmine tagajärgi andnud. Sellele on vastu oldud üksikute ringkondade poolt. Meie oleme aru saanud, et ei ole veel meil Eestis arusaamine selleks küllalt küps, või edasi, — et ei ole veel Eestis aeg kätte jõudnud, kus meie niisuguse tugeva valitsuse luua võiksim. Meie poliitilised jõud ei ole suutnud äratundmisele tulla, et on tarvis ennast piirata selleks, et tugevat valitsust luua. See oli üks alus ja ettevalmistus sellele lahkhelile ühise keele leidmiseks, millele hiljem veel teised juurde tulid.

Iga valitsus seab üles oma töökava, iga inimene, kes valitsuse kokkuseadmisele asub, seab üles need põhimõtted, mille alusel tema tarvilikuks peab rahva saatust juhtima hakata. Meie seisame praegu ühe niisuguse töökava juures, mida meie rühm teatavaks on võtnud, ja mis lahku läheb sellest töökavast, mida meie rühma Riigivanema kandidaat mõned päevad tagasi üles seadis ja teistele rühmadele teatavaks tegi, ning mida meie rühm omaks on võtnud. Need põhimõtted, mis selles töökavas üles seati, ei leidnud kahjuks vastuvõtmist. Ühelt poolt seletati, et need põhimõtted vastuvõetavad on, kuid valitsuse loomise juures ei leitud reaalseid jõude selleks, et nende põhimõtete läbiviimisele asuda. Meil on aga tugev kahtlus arvata, kas need põhimõtted siiski vastuvõetavad olid, sest kui see nõnda oleks olnud, siis oleksime meie tahtnud loota ja näha, et see töökava, mida praegu näeme, ka meie põhimõtteid, mida sel ajal vastuvõetavaks loeti, sisaldaks. Kahjuks puuduvad siin deklaratsioonis täiesti need tähtsad alused, mida meie tarvilikuks peame, ja mida mööda meie avalik elu oleks pidanud käima. Teiselt poolt öeldi otsekohe välja, olgu ühe või teise sousti all, et need põhimõtted, mida meie rühm on üles seadnud, neile vastuvõetavad ei ole. (M. Märtna, stp: Aga need põhimõtted ise?) Härra Martna, need on ajalehtede kaudu kõigile teatavaks tehtud. (Põllutööminister O. Köster: Väga segane on see küsimus ajakirjanduses!) Mõni inimene ei saa üldse midagi aru. (Põllutööminister O. Köster: Aga see, kes kirjutab, ei saanud ka aru!) On ka niisuguseid inimesi olemas. Selle töökava selgitamisel tulid avalikuks ka teised nähtused, mis meie rühma väga tõsiselt mõtlema panid. Meile sai selgeks, eriti pärast seda, kus meie inimesel korda ei läinud valitsuse kujundamist läbi viia, ja kus ka ühel teisel rühmajuhil, kes ka keskrühmade hulka kuulub, samuti korda ei läinud mitmesugustel põhjustel valitsust kokku seada, kuhu poole meie poliitiline elu lähematel aastatel läheb, või õigem, kuhu teda viia tahetakse. Paremalt poolt ei peetud soovitavaks, et keskrühmadele, kes nendelt valimistelt tugeva üksusena välja on tulnud, valitsuse kujundamist kätte anda. Püüd oli sinna poole, et juhtimist koondada ühele tiivale, paremale tiivale, kusjuures need, kes keskkohas on, selle tõttu väga palju oma jõust kaotama on pidanud. Kõik see on viinud tööerakonna rühma praeguse valitsuse vastu opositsiooni, kuna meie sarnase parempoolse valitsuse loomist õigustatuks ei pea. Milles näeb meie rühm opositsioonis olles oma ülesannet. Meie ülesanne on — seista vastas-

rinnas, ja meie saame vastasrinnast niiviisi aru, et meie kohus on sellele valitsusele alati, kui võimalus on, näidata neid sihte, mida meie omaks peame, ja ühes sellega näidata nende puuduste ja lahkuminekute peale, mis meie ja valitsuse vahel on. Meil on õigus seda teha, ja ma tahan uskuda, et valitsusel, kes riigi juhtimise eesotsas on, kohustus on neid arvamisi ära kuulata ja järeldusi teha. Meie ei taha sealjuures oma vastasrinnas olemisega aga kaugemale minna sellest põhimõttest, mis igal riiklikult mõtlejal kodanikul olema peab, nimelt sellest, et iga sõna, mida meie valitsuse tegevuse arvustamise juures kuuldavale toome, niisugune peab olema, et meie siis, kui meie valitsusest ise osa võtma hakkame, nende eest võiksime seista ja neid läbi viia. Ja meil on põhjust ja lootust oodata, et need päevad kaugel ei ole. Meil on lootust, et Vabariigi Valitsus praeguses koosseisus nende reformide läbiviimist teostada ei suuda, mida temalt oodatakse, ja peab tagasi tulema sinna, kus ta omale korralikumana jõuallika leiab ja ühtlasi omaks võtab neid sihte, mis vastuvõetavad on suuremale enamusele meie maal.

Puudutades praeguse valitsuse deklaratsiooni ei saa ära märkimata jätta üldiselt seda, mida niisugune deklaratsioon meie äranägemise järgi pakkuma peaks. Meie rühmal on võimalus olnud juba 1924. aasta kevadel selle peale tähelepanu juhtida, et meie arvates õige on eriti Eesti oludes, et Vabariigi Valitsuse töökava ei katsu endale üles seada suurt ja laialist kondikava mitmekümne aasta peale, vaid et ta katsub ära märkida üksikasjalised ülesanded, mida ta tahab täita ja läbi viia selle aja sees, kus ta arvab võimaliku olevat riigi eesotsas seista. Need mõtted üksikute aladel leidsid ka mujalt poolehoidu, muuseas ka ühelt meie silmapaistvamalt tegelaselt paremal pool. Nüüd uue deklaratsiooni valmistamise eel oli meil eriti heameel lugeda põllumeeste häälekandjas, et see deklaratsioon ulatuse ja sisu poolest umbes neile põhimõtetele vastama peaks, et ta võrdlemisi lühike ja selge ja kindlalt katsub ära määrata need alused, millele valitsus tegelikku tööd tahab rajada. Kätte võttes deklaratsiooni peab aga ütleva lihtsas keeles, et temal on kaunike „bürgermeister“ ees. See „bürgermeister“ annab end ka kohe deklaratsiooni sisu juures tunda. Selles on ta suur viga ja puudus, et ta katsub kõiki tabada ja sellega midagi ära ei ütle. Kui vaadata sisuliselt seda, mis valitsus endale ülesandeks seadnud, ja mis valitsus kavatseb meie kodumaa elus läbi viia, siis peab tunnistama, et valitsus kõik lubab. Võtame deklaratsiooni lühidalt mõne

sõnaga kokku, et näha, kaugele lubadused lähevad.

Valitsus lubab alandada makse, lubab vähendada tolle; valitsus lubab suurendada laene ja vähendada maarenti; valitsus lubab odavat elu ja lubab palku tõsta; lubab naturaalkohustused ära kaotada ja uusi raudteid ehitada; valitsus lubab pensioni suurendada ja teisi sarnaseid häid asju. Austatud Riigikogu liikmed! Need on kõik püüded, mida meie edumeelsed esimeses järjekorras tahaksime läbi viia. Kuid meil on küllalt põhjust küsida valitsuselt pärast deklaratsiooni ettekandmist, kuidas kavatses valitsus niisugust laiaulatuslikku reformi läbi viia, mis kõigi ringkondade püüe on? Mis seab valitsus reaalseks aluseks, millele baseerudes ta niisuuri reforme, mis ta enesele üles seadnud, läbi tahab viia? Reforme, mis oma sisus tihti üksteise vastu on?

Vaadeldes meie tänavust aastat peame küll kõik tunnistama, et meie põllumajanduse aasta kaugeltki kerge ei ole. Põua juured olid veel mõni aeg õige sügavasse maamulda tunginud ja väga tuntavat kahju teinud. Praegu on olukord paranenud, aga meteoroloogia jaamad kuulutavad ette, et meil seisavad tuntavad vihmasajud ees, mis seda saaki, mis osaliselt paranenud, ära ähvardavad võtta. Et see loomulikult sissevedu tuntavalt tõstab, peavad need ringkonnad, kes sellele lähedal seisavad, tunnistama, et praeguses olukorras meil väljast tuntavalt tuleb sisse vedada. See on käega katsutav. Meie väljavedu on aasta esimesel poolel võrreldes võrdlemisi tugev olnud, kuid see ei anna iseäranis roosilisi lootusi, kus meie teame, et sügise poole ees seisab kahtlemata suurem sissevedu. Meil on suurenenud tõesti käesoleval aastal tuntavalt liha väljavedu, kuid sealjuures ei saa salata, et teine suurem aine, mis meil kodumaalt välja läinud — või — on hindades võrdlemisi langenud, ja meie selle eest kaugeltki seda kätte ei saa, mida meie teistsugustes oludes temast oleksime võinud saada.

Selle kõrval peame tunnistama, et riigi väljaminekud, riigi eelarve tuntavat tendentsi näitab tõusmise poole. Eelarve kulud on tõusnud iga aastaga järk-järgult ja liiguvad loomulikult nendes piirides edasi, eriti kui arvesse võtta neid püüdeid, mis valitsusel olemas. Omal ajal võtsime kaitseliidu ülevõlpidamise kulud väljaspool eelarvet erakorraliste maksude näol sisse. Praegusel valitsusel vist neid kavatsusi ei ole, vaid on küllalt põhjust arvata, et selleks tarvitatakse teist teed: vastavad kulud nõutakse sõjaministeeriumi alla eelarve korras, ja see toob eelarves uue suure tõusu juurde. Aasta-

aastalt suurenevad need summad, mis riigil välisvõlgade arvel tasuda tuleb. Mida kaugele edasi läheme, seda suuremaks lähevad fondid, mida tasuda tuleb, seda raskemini lasuvad nad eelarve peal. Kui see iseenesest juba paistab, et eelarve aast-aastalt 100 miljonite võrra tõuseb, siis peab veel seda arvesse võtma, et sisemaal elu kaugeltki kerge ei ole ja vastavalt kuludega sammu ei pea. Täna räägiti siin niisugusest juhtumisest, kus Narvas üle 3.000 inimese töölt lahti saanud ja kas neid tagasi võetakse, on teadmata. Kui see oleks sündinud kevadel, oleksid inimesed võinud kergemini tööd leida. Nüüd, kus sügis peale tulemas, peab ütleva, et seisame tööliste küsimuse ees, mida raske lahendada, ja kus riik oma ressursid jällegi peab appi tooma, et neile inimestele äraelamist võimaldada. See paneb omakord meie eelarvele uue koormatuse peale, mis tõsiselt küsida laseb, kui kaugele meie minna võime.

Vähe veel sellest. Meie oleme seisukorras, kus uusi laene õige tuntavalt tuleb välja anda, ja see püüd laseb end põhjendada, aga selle juures ei tohi meie unustada, et seda raha mujalt võtta ei ole, kui neist seisvatest tagavaradest, mis praegu riigi rahaasutustes on. See toob aga enesega kaasa meie paberrahahulga tsirkulatsiooni suurendamise. Et see teatavas mõttes raskusi peale paneb, on käega katsutav. Lubage sellepärast kokku võtta neid asjaolusid selle tähe all, et meie öelda võiksime, kuidas valitsus tahab kõike seda läbi viia, ilma et ta näitaks, kust ta teisel teel, kui ainult kulude suurendamisega, raha saab nende ülesannete lahendamiseks. Kas ei ole meil karta eelarve tuntavat suurenemist ja kas ei paista meile vastu raskusi margakursiga, passiivne kaubabilans ja lõpuks uued maksud, mida valitsus omalt poolt küll helde käega, nagu deklaratsioonist näha, vähendada kavatses?

Meie oleksime oodanud ja ootame praegugi veel, et valitsus meile näitab need teed nende ülesannete läbiviimiseks. Valitsus ei ole seda aga teinud oma deklaratsioonis ja nähtavasti tunneb nüüd valitsus isegi, et tema oma lubadustega on sattunud teatavasse umbkotti. Mitte üksi seda, et deklaratsiooni toon väga kõhklev ja kahtlev on. Deklaratsioon kõneleb tihti „tuleks kaaluda, tuleks teha“, „on tarvis läbi viia,“ kuid kuidas seda teha, seda tema öelda ei oska ja kui siis väga kõhklevalt mitmes ja mitmes labürindis reisivud on, tuleb valitsuse deklaratsioon lõpuks lähedale ja kindlale otsusele. Valitsus või õigem valitsuse juht tuletab meelde, et tema koalitsioonis ka kristlik rahvaerakond, siis ei pea ta mitte pahaks, kui tema meelde tuletab

seda pühakirja sõna „sinu pahem käsi ei pea teadma, mis sinu parem käsi teeb“. Pahema käega on valitsuse juht deklaratsiooni kaudu nii mõnegi hea ja õigustatud nõudmise üles seadnud, parema käega võtab ta aga tagasi, sest deklaratsiooni lõpul eelviimases lauses ütleb ta, et asjata on see lootus, kui valitsuselt tahetakse näha, et ta kõike seda saaks läbi viia. Nõnda siis, austatud Riigikogu liikmed, suured lubadused, aga lühikene vastus — ei saa. Mina arvan, et meil ei tarvitseks mitte kaugele minna sarnasele deklaratsioonile iseloomustuse otsimises, seda on põllumeeste kogude rühm omal ajal oma esitaja kaudu ise teinud, kus ta meelde tuletas üht Vene manguuriista „Vanka-Vstanka“: lükka ühele poole — tõuseb püsti, lükka teisele — tõuseb samuti. Ka see deklaratsioon tuleb sedasama täielikult meelde. Lükkad maha — tõuseb üles, lükkad teisel poolt — tõuseb jälle püsti. (K. Tonkman, põl: Just nagu tööerakond.) See seisab kindlalt, annaks Jumal, et teie ka nii kindlalt seisaksite. (K. Tonkman, põl: Kutsu valitsusesse, ei tule, ära kutsu — ei ole jälle hea.) Kui üksik- asjaliselt peatuda nende üksikute põhimõtete juures, mida valitsuse deklaratsioon ülesse on seadnud, ei saaks meie rühm nendega ühes minna. Deklaratsiooni see osa, mis puudutab meie välispoliitikat, asub seisukohal, et meie kõigi püüdeks on rajada oma elu rahutee peale. Eriti huvitab Eesti rahvast meie vahekord meie idanaabri - Venemaaga. Meil on temaga praegu tõsised rahu kindlustuse lepingud sõlmimisel. Kahjuks on aga selle kirja läbi, mida meie endine saadik Birk Moskvast nõukogude lehes avaldanud, meie vahekord võtnud niisuguse kuju, mis väga palju soovida jätab. Meie võime leida praegu igal teisel või kolmandal päeval nõukogude lehes ühe või teise kirjutuse, mis väga teraval kujul Baltiriikide, eriti aga Eesti vastu sihitud on, nagu oleks meie valitsus see, kes juhib rahuvastast lainet. See laine on aga kahjuks veerenud ka mujale, ma pean veel kord kinnitama, et üksikud väljamaa pahempoolsed lehed on ka selle tooni omaks võtnud ja meie Eesti väikesele rahvale etteheiteid tegema hakanud, et nad mitte korralikult rahuteel ei asu. Meie näeksime heameelega, et Vabariigi Valitsus siin veel käesoleva deklaratsiooni arutuse ajal ütleks oma sõna meie rahupüüete kohta, mis mitte üksi rahuldust ei tooks meie kodumaale, sest meie inimesed usuvad, ja seda usku ei saa mitte keegi kõigutada, mis aga tähtis oleks selleks, et väljaspool seda rusuvat meeoleolu, mis mitmel pool tekkinud on, katsuda paraliseerida. Mina arvan, et meil selleks seda rohkem põhjust on nõuda, et vii-

masel ajal teatavaks on saanud, et Moskva arhiivist härra Birk'i saadikuks olemise ajal kaotsi on läinud ümmarguselt 100 numbrit kirjavahetust, mis meie riigile väga tähtsaid dokumente on sisaldanud. Mina usun, et valitsus seda pahaks panna ei saa, kuidas siia selgust nõutakse. Meie ülesanne on näidata, missugune seisukord võiks rahuldada, minul on isiklikult lugupidamine praeguse välisministri vastu, ja ma ei tee seda märkust ka mitte etteheitekena välisministri vastu. Peame oma kohuseks tähelepanu juhtida sellele, et valitsus siin tarvilikult ja rahulikult reageerida saaks. Nüüd edasi. Kui kuskilt otsida ressursse nende aineliste kulude läbiviimiseks, mis tarvis on, et neid reforme teostada, mis uue valitsuse poolt eesmärgiks on seatud, siis tuleb katsuda kõige rohkem kokku hoida seal, kus meie praegu ehk kulutame. Tööerakonna rühma seisukoht on olnud see, et meie kokkuhoidmist ei tule mitte alata rööpaseadjust, vaid tuleb seda peale hakata pere-mehe enda juurest. Sellepärast on ka meie seisukoht olnud see, et juba Vabariigi Valitsuse loomisest tuleksid ametkonnad nõnda korraldada, et meie mitte endiste ministriumide arvu juurde seisma ei jää, vaid et meil siin otsekohe tarvilikud uuendused läbi viiakse, mis võimalik läbi viia on ja neile aega mööda alamad asutused järgneksid. Meie peame aga ütleva, et praegune deklaratsioon need põhjendatud nõudmised kõrvale jätnud, ja J. Tee- mant terve 11-liikmelise valitsuse uuesti ametisse on kutsunud. Meil ei ole usku, et sel teel neid kokkutõmbamisi läbi viia suudetakse, mida meie tarvilikuks peame. Meie ei tahaks uskuda seda, et meie valitsuse liikmed lähemal ajal iseendid hakkaksid lahti laskma. See on ju tõsi, et Riigivanem on austanud eriti üht rühma, see on kristlikku rahvaerakonda, kust tervelt 40% tema liikmete arvust valitsusse kutsutud. Kuid lubage siiski kahelda, kas see meie valitsusele veel samaariamehe vaimu peale toob, mis neile võimaluse annab esimesel juhtumisel otsekohe lahkuda? Et valitsuse liikmed ise selle kokkutõmbamise peavad ette valmistama, ei usu meie sellegi tagajärje sisse. Esiteks venib aeg, kuigi niisugused head samaariamehed seal olema peaksid ja peale selle seltsib temaga ka üks teine asjaolu, see on, et sarnasel juhtumisel valitsuse kriis paratamatu oleks. Meil ei ole ju selle vastu midagi, aga ma usun, et lugupeetud härra Riigivanem seda heameelega näha ei taha. Mujal on sel alal teatavad kogemused näidanud, et tööerakond õigel kohal on. Prantsusmaal lõi umbes nädal aega tagasi Poincaré uue valitsuse. Tema esimene siht oli kokkutõmbamisele asuda,

keskelt peale. Ta ühendas üksikud väiksemad kohad ja leidis võimalikuks parlamentaarsed ministri abid kaotada, mis Prantsusmaal seni oli kindel süsteem. Samuti oli tema poolt kokkukutsutud valitsuse koosseis võrdlemisi väike. Meile nähtavasti ei kõlba see õpetus, mida suurriik kasulikult tarvitanud ja mida nad õigemaks peavad.

Järgmine ala, kus meie rühm samuti põhjendatult soovib kokkuhoidmist näha, on meie kaitseväekohustuse aja lühendamine. Kui läinud Riigikogu lõpupoolikul sellekohane väeteenistuse seadus vastu võeti, siis oli suurem osa rühmi tema poolt, teadmisel, et meil puudub alus, millele kaitseväekohustuse rajada võime. Selleks oli tarvis seadust. Väeteenistuse aja lühendamine ei ole aga asi, mida saab ühe või kahe päevaga läbi viia. Tema nõuab aega, nõuab tehnilisest küljest õppuse tugevnemist, nõuab allohvitseride kaadri tugevnemist, nõuab sõjaväelise õppuse korraldamist koolides ja väljaspool kooli, seltskondlikkudes organisatsioonides ja mujal, et sel teel seda kätte saada, mida püüame. Kuid sealjuures oli mitmel ja mitmel rühmal ülesandeks see, et otsekohe pärast selle seaduse maksamahakamist tõsiselt tööle asuda selleks, et väeteenistuse aja lühendamise põhimõtet teostada, aasta peale kokku tõmmata. Kui pika aja jooksul seda võimalik on teostada, selles asjas lähevad asjatundjate arvamisid lahku. Ühed arvavad, et see on võimalik kahe aasta jooksul, teised et kolme aasta jooksul. See on tehniline küsimus. Meid aga huvitab valitsuse põhimõttelik seisukoht selle kohta, missuguse aja jooksul valitsus arvab võimalikuks seda läbi viia? Selle kohta ei ole deklaratsioonis sõnagi öeldud. Kas on see võimalik kahe või kolme aasta jooksul või kulub selleks ära 10 aastat? Tööerakonnale on see küsimus tähtis sellepärast, et selle kiire lahendamine meie suuri paremusi toob. Esiteks hoiab ta eelarve korras kokku määratud kulud, mida mujal tähtsate ülesannete teostamiseks ära kasutada võib. Teiseks annab ta rahvale tagasi kümnetuhanded töökad käed, mis aitavad rahvamajanduse teenistuses intensiivselt kaasa meie riigi ülesehitamise töös. (Sõjaminister J. Soots: Kümneidtuhandeid küll ei too!) Kui teil on 5000 inimest, siis on 10.000 kätt, kuid meil on aastaid, kus sisse tuleb 11.000—13.000 inimest. See on 22.000—26.000 kätt, niipalju Teie vist rehkendada oskate, härra minister?

Järgmine küsimus, kus meie rühm samuti ütlema peab, et valitsuse deklaratsioon siin mingisugust kindlat vastust ei anna, on meie koolide reform, õieti keskkoolide reform. On terve rida rühmi, sinna hulka kuulume ka

meie, kes arvavad, et meie koolireform tõsiselt revideerimisele tuleb võtta koolide kokkutõmbamise mõttes. Endine, kui ka uue valitsuse haridusminister härra Lattik on ka sellele teele asunud. Kuidas see teostatakse, selle kohta puudub meil aga igasugune vastus. Meie teame küll, austatud Riigikogu liikmed, seda maadlust kahe „L“ vahel, kus härra Lattik ja härra Laarman üksteist „murdjateks“ tembeldasid. Meid aga huvitab, kumb neist õieti murdjaks jääb, ja see sellepärast, et meie nõus ei saa olla kirjutusega ühes parempoolses ajalehes, et see küsimus niivõrd väikene olla, et sellest juttu teha ei maksa. Austatud Riigikogu liikmed! See küsimus on meie hariduspoliitika selgroo küsimus ja selle kohta peab maal selge vastus käes olema! Ei ole ükskõik, kes peal on, kas Piibeleht-Lattik või Vestman-Laarman.

Samasugusel vaatekohal oleme ka ühes teises küsimuses, mida eriti tähtsaks peame, see on küsimus selle üle, kuidas tahetakse meil ühendusteid korraldada, kas peame maanteede korraldamisel või raudteede ehitamisel tugevama käega abiks olema? Meie teada, austatud Riigikogu liikmed, on praeguses koalitsioonis olevate rühmade arvamisid sel alal õige tuntuvalt lahku läinud. Kas aga valitsus eelistab raudteid või võetakse esimese joonel maanteed korraldamisele, või mõlemad korraga, selle kohta puudub vastus.

Samasugune seisukord on ka maa omavalitsuste asjus. Selle kohta leiame deklaratsioonis, et siin tahetakse lihtsustamise teed käia. Meie teame, et juba Asutava Kogu päevil selles asjas kaks voolu vastamisi on seisnud. Üks vool on maakonnaavalitsuste alalhoidmise poolt, ja teine pool arvab, et see kulukas aparaat likvideerida tuleb. Ei ole poolt sõnagi deklaratsioonis öeldud, mis sihis praegune valitsus käia tahab, kas on ta maakonnaavalitsuste kaotamise poolt või mitte, ja kui ta selle poolt on, siis millal mõtleb ta selle peale välja minna ja kuidas? Ütelusest, et tahetakse lihtsustamisele asuda, on vähe. Meie tahame teada, mis sihis see läheb, siis teame ka seisukohta võtta. On kõneldud, ja üheks põhjuseks, mispärast tööerakond praegust koalitsiooni ei toeta, on see, et meie rühm ei poolda seda, mis valitsus pooldab, see on maa orientatsioon. Meil on kahtlus, et see valitsus maa orientatsioonist tõsiselt kõnelda saab ja seda järgmistel põhjustel: valitsuse isiklik koosseis toob selle küsimuse kõigepealt päevakorrale. Kui kristlik erakond 40%-ti oma liikmetest valitsusse on saatnud, siis ei ole see asjaolu meie kahtluse põhjuseks, sest kristlikku rahvaerakonda tuleb ju vist maa orientatsiooni pooldajaks pidada. Ei saa meie aga aru, kuidas 50%-ti ühest tei-

sest rühmast, majaomanikkude esitajatest peab see olema, kes maa-orientatsiooni teostab, sest linna majaperemeeste esitaja on seatud selleks maa-orientatsiooni juhtijaks ja kandjaks! Meie oleme lugenud omal ajal ajalehtedest, et siis, kui majaomanikud põllumeeste rühmaga liitusid, nende poolt teatud nõudmised üles seati. Need nõudmised näitavad seda, missugust sihti majaomanikkude esitajad valitsuses peavad teostama ja nendest nõudmistest jäi meile kaks asjaolu meelde. Üks oli see, et majaomanikud nõudsid, et need maksud, mis majade peal, alandatud peaksid saama. Teine nõudmine oli, et uulitsate korrashoidmine, naturaalkohustus peaks majaomanikkude pealt ära võetama.

Mina olen mitu korda siit kõrgelt kõnetoolilt põllumeeste kogude ridadest kuulnud ütelnud, et linnad olevat maa kulul armuleiva-sööjad, need ei maksvat midagi, vaid maamees oma tööd tehes on see, kes elatab linnaelanikke, kes peab selleks tööd tegema, et linnad elada võiksid. (J. Hünerson, põl: Ega ta nii rängalt ikka ei öelnud.) Kas see pole tõsi, härra Hünerson? Kui meie sellest seisukohast asja peale vaatame, siis jõuame selle seisukohani välja, et praegu tahetakse just vastupidist teha. Linnades kaotatakse kohustused, et maamees maksta saaks!

See on siis, austatud koosolijad, see maa-orientatsioon, mida Vabariigi Valitsus oma ülesandeks seadis! Täiesti lahtiseks on selles valitsuse deklaratsioonis jäänud küsimus, mis ka majaomanikke oleks pidanud huvitama, see on üüriseaduse küsimus. Võib olla ei ole valitsus julgenud välja öelda, mis tema südames pesitseb, kuid Riigikogul on õigus nõuda seda teada. On lugu teisiti, siis öeldagu välja. Hari-likult on sarnaseid seadusi kohtuministeerium esitanud, ja võib olla on kohtuminister-majaomanik sellega nõus, et puudused, mis üüriseaduses olemas, parandataks ja üüriseadus parandatud kujul maksuma pandaks. (J. Mürk, mo: Kas see on Teie soov?) Jah, see on minu soov.

Maal praegusel ajal ringi käies kuuleb inimestelt nii mõndagi, mis näitab, missugune nälg üksikute tarviduste täitmise järele on. On arusaadav, et meil kodus poliitiliste jõudude vahel võitlus käimas on 1921. aastast saadik põllutöministri koha pärast. Mul tuleb paar juhtumist meelde viimaste valimiste käikudest, kus mul juhus oli maarahvaga rohkem kokku puutuda. Need juhtumised on küllalt iseloomustavad, et näidata, missuguseid tarvidusi sel alal maal on tarvis täita. Paar näidet sellest.

Ühel pool seisab jaama lähedal terve hulk kasutamata riigimaad. Inimesed on sealt endale juba paar aastat üksikuid maatükke

nõudnud, mida nad tahavad ära kasutada, kas põlluharimiseks või esialgu aiamaalapikeseks. Kuid need inimesed pole ikkagi maad saanud peale ühe, ja milleks, austatud Riigikogu liikmed? Tõrvaajamiseks!...

Teine juhtumine on mulle meelde jäänud Läänemaalt. Elatanud mees, inimene, kellel teatavad ressursid olemas, ütleb, et ta mitu korda järjestikku — ma usun, härra Tonkman peaks selle inimesega kokku puutuma — on pööranud põllutöministeeriumi poole ja veel käesoleval aastal palunud enesele anda raba, mida seal teatavasti küllalt on. Sellel inimesel on majanduslikku jõudu ja võib sellepärast midagi ära teha. Kuid ta kaebab, arvesse võmata seda, et temale üht tükkigi rabast pole antud, ei ole ta ühegi kirja peale vastust saanud. (K. Tonkman, põl: Kas tööerakond selleks alust ei ole pannud, et sealt maad ei saa.) Meie oleme seda nõudnud. Meil on välja töötatud eelnõu, ja mina usun, et härra Tonkman seda toetab, et see Läänemaa mees ka maad saaks. (Vahelhüüe paremalt poolt: Väga selge sihtjoon.) Meie oleme kiskunud omale põllutöministri kohta 1921. aastast saadik, ja kes selle vastu on olnud, et sinna paigutataks inimene, kes neid reforme läbi viiks, need on teie ringkonnad. (K. Tonkman, põl: Aga Teie ringkonnad ei osanud seda alust panna.)

Mis meie uue valitsuse juures eriti silma paistab on see, et Riigivanem senisele põllutöministrile hundipassi andis. Kas on see sündinud asunikude rühma enese nõudmisel, kes arvamisele oli jõudnud, et see inimene oma ülesande kõrgusel ei seisnud, või tegi seda ainult Riigivanem, kes tema käest selle koha ära võtnud ja teisele edasi andnud, kes teab seda? Meile väljaspoolt paistab igatahes, et asunikud selle kõrvalopsu väga rahuliku meelega vastu on võtnud.

Meie parempoolsed ringkonnad on 1919. aastast saadik täiesti lahku läinud. Kui 1917. aastal nägime, et meie parempoolsed olid maapäeva ajal endid koondanud demokraatlikku blokki, siis näeme hiljem, et rahvaerakonna juht selle 1919. aasta kevadel lõhki käristab. Kaks aastat hiljem, 1921. aastast peale on ühe teise parempoolse rühma poolt avalikult katseid tehtud mitu ja mitu korda uuesti jalule seada seda parempoolset koondust, mis meil Eesti riigi loomisel tegevuses oli. See ei ole seni korda läinud. Kuus aastat on neitsi käinud õlilambiga ümber, nüüd on ta lõpuks ometi peigmehe leidnud. Meie näeme, et meie kodumaa seisab uute poliitiliste rühmituste grupeerimise eel. Näeme kolm rühmitust, endine maaliit, praegused põllumeeste kogud, kristlik rahvaerakond ja rahvaerakond on uuesti oma

käed kokku löönud, et jalule seada seda parempoolset blokki, mis omal ajal tegutses. Tõsi, meie oleme kuulnud üksikutest lahkuminekutest koaleeruvate rühmade vahel. Kuid meie silme ees, ei ajakirjanduses ega mujal ei ole vilksatunud ühtki teadet selle kohta, et see erakond — rahvaerakond, — kes omal ajal katsus keskerakonnaga, õigem pahema tiivaga sammu pidada, mingisuguses küsimuses valitsuse loomisel oleks lahku läinud põllumeeste kogudest. Tema esitajad ei ole ka kuidagi välja paista lasknud, et sarnaseid lahkuminekuid valitsuse kujundamisel oleks olnud. (Vahelhüüe pahemalt poolt: „Postimees“ kõneles!) Jah, see kiidab deklaratsiooni. Meie saame sellest ka täiesti aru. On ju leitud uuesti see alus, missugusel meie kodumaa parempoolsed ringkonnad tööd jätkata võivad. Sellepärast on meile selge, kust peame õieti otsima valitsuse töökava. Mitte sellest deklaratsioonist, mis esimesel kuul leheküljel kõik lubab, eelviimase lausega aga kõik tagasi võtab ja ütleb, et ei saa. Need õied, mis uuesti sündinud parempoolsetest peavad välja kasvama, peavad olema teenäitajaks sellele tööle, mida valitsus tegema saab.

Meie oleme osalt rõõmsad selle üle, sest meil on nüüd selge arusaamine, kindel teadmine, kellega meil arvestada tuleb. Meil on aga kahju, et üks rühmitustest — asunikud — on selle bloki toetamise enda õlgadele võtnud. Meile paistab, et nad isegi vankrivedamise eneste kätte on võtnud, mis aga meie edasipüüdja põllupidaja huvidele kaugelgi ei vasta. Need ringkonnad, kes meie erakonna seljaga seisavad, teavad nüüd, mis seisukoht neil selle uue valitsuse suhtes on ja millega nad arvestada võivad.

Tööerakonna rühm Riigikogus ei saa niisugusele valitsusele, eriti selle deklaratsiooni alusel, oma usaldust anda.

H. Martinson (tp): Praeguse Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni mõne eelmisega võrreldes tuleb kahtlemata küsimus keelele, mispärast seda iga uue valitsuse aegu ikka uuesti kokku seatakse, selle kallal higistatakse ja vaeva nähakse terve nädal aega, eks oleks palju kergem kord üks kokku seada ja seesama üks iga uue valitsuse algul arhiivist välja tuua ja ette lugeda. Sellega oleks vähemalt nädalaaegne ajaraiskamine ometi ära ja see oleks ka midagi. Sest olulist muudatus neis kodanikkude valitsuste deklaratsioonides kuigi palju ei leidu, selles, mis õieti töölistesse puutub. Kuigi siin mõni sõna riivab töölisteasja, siis jäävad need lubadused ikka lubadusteks. Läinud koosolekul hääletamise motiivide kohta sõna võttes ütlesin ma, et

Eesti töölisteklassi ükski valitsus ei rahulda, mõeldud oli sellega muidugi sarnane kokku-kaubeldud ükskõik missugune kodanlik valitsus, kuigi sellesse valitsusse paar või kolm ametlikku sotsialisti oleks sekka juhtunud, see ei oleks seda valitsust töölistevalitsuseks teinud. Ja nii naiivid meie ei ole, et meie lähemas tulevikus puhttööliste valitsusest unistaksime või võib olla riigikukutamise plaanidega ümber käiksimine, nagu seda meile vägise kaela luuletada tahetakse ja sellepärast meile siis umbusaldusega vastu tullakse. Võib olla, oleksime meie mõne teistsuguse valitsuse kokkuseade juures heatahtlikult erapooletukski jäänud, aga praeguse juures, kelle seas nii mitu härrat istub, kellest töölisteklassil kõige kibedam mälestus on, ei saanud meie teisiti teha, kui pidime avalikult vastasrinda jääma. Ja et meil sellega õigus oli, seda näitab kõige selgemini praeguse valitsuse deklaratsioon, milles nii mitmele poolle mitmesuguste lubamistega silmi tehakse, töölisteklassile aga varjatud ähvardus vastu kostab. Olukorra parandamisest pole juttugi.

Et seda jälle mitte mõneks kommunistlikuks sõnakõlksutamiseks ei saaks tembeldada, vaatame mõned tähtsamad deklaratsiooni punktid läbi. „Riigi sisemise korra ja avaliku julgeoleku peale pöörab Vabariigi Valitsus täit tähelepanu, kasutades kõike võimu, mis temale põhiseaduse ja seaduste poolt kätte antud, jäädes kindlasti seaduslikkuse piiridesse.“ No jah! (Naer.) Seda me usume, see on nüüd õige sõna, et ta kõike võimu tahab tarvitada, võib olla ka seaduse piirides, sest seadusel on nii väga veniv mõiste, iseäranis kui ta tööliste kohta käib, ja annab ennast võimu juures olles õige kergesti venitada ja väänata. „Politseireform tuleb algatatud suunas lõpule viia.“ Seal on siis väga palju muudatusi: mündreid tuleb muuta, nimetusi muuta, — ei tea kui kaugele meie veel nendega jõuame — hästi palju kaitsepolitsei agente, hästi palju Varfolomejev'eid, Linkhorst'e ja Mihkalai'sid, siis on kodanikkude julgeolek kindlustatud.

„Riigikaitse alal kavatakse Vabariigi Valitsus jätkata kaitseväge ja tema asutuste korraldamist vastavalt riigikaitse huvidele ja kokkuhoidmise põhimõttele, ehitades jõudu mööda kasarmuid ja täiendades tehnilist varustust.“ Küll see oleks raske ülesanne, kasarmute ehitamist ja tehnilise varustuse täiendamist kokkuhoidmisega teostada. Kuis see ennast kokku riimib? Peale selle veel sõjaline õppus koolides sisse seada ja kaitseliitu suurendada, seda kõiki saab kokkuhoidmise ja maksukoorma kergendamise teel kätte! Oi, oi, härrad valitsuse liikmed, keda teie sarnase prügi silmi puistamisega haniks tahate püüda?! (Naer.)

„Kuna eelarve tasakaal meie majandusliku arenemise eeltingimus on, tuleb ülemaltähendatud sihi saavutamiseks teostada kindlat riigi kulude kokkuhoiu poliitikat.

Kõigepealt tuleb vähendada riigi administratiivkulusid. Riigi keskasutuste — ministriumide ja peavalitsuste — arvu vähendamine ja nende kokkuliitmine, kui ka töö lihtsustamine tuleb kiires korras teostada.“ Vist on need jälle päris tühjad sõnad. Et seda tõsiselt mõeldakse teostada, näib raske uskuda olevat. Lähem minevik, mil ka kange kokkuhoidmise tähe all öeldi töötavat ja koosseisusid kokku tõmmati, käskjalgu ja uksehoidjaid lahti lastes, ei tõesta seda; sest niipea kui kohtade kauplemisel ministrikohtadest puudus tuli, tehti käepöörangul sotsialistidele meeleheaks portfelli ministri koht valmis. (Vahelhüüe: Kui mõni tööline oleks sisse sattunud, siis oleks teine asi olnud.) Niisama oli kõva jutt praeguse valitsuse moodustamise eel ministriumide vähendamisest, ühteliitumisest jne. Aga kauplemise tagajärg, kus iga erakond omale võimalikult mitu ministrikohta soovis, viis asja vanale teele. Kõik kohad on täis, keda sa hakkad lahti kangutama, see viiks koalitsiooni lõhkumiseni. Ja kui mõni peavalitsuse ülem lahti lastakse, siis jääks mõni hea onupoeg ilma kohata.

„Riigiametnikkude ja -tööliste palgaolusid tuleb võimalikult parandada ning kaasa mõjuda palgaolude parandamiseks ka eraettevõtetes.“ See on ilus lubadus; aga lubatagu meil sellegi juures kahelda. Lähemas minevikus, eile õhtul oli rahaasjanduse komisjonis arutamisel riigitööliste ühekordse palgalisa seadus, mis aga just valitsuse-erakondade poolt maha hääletati. Ja mis põhjustel? Ajada tööhindamise kalkulasioonid segamini ja pealegi olla riigitööliste palku juba tõstetud. Kuulake ja imestage: kui ma ei eksi, siis 142 marga pealt 168 marga peale päevas. Nagu pärast selgus, olla seegi tõstmine ainult paberil peal, ja pole seda veel ükski tööline saanud. Samal koosolekul, ikka eile õhtul, otsustati nende samade valitsuse-erakondade poolt kõigile riigiteenijatele ühekordset toetust anda ühe kuu palga suuruses, — hoolimata sellest, kas saab keegi palka kuus 500 marka või 50.000 marka. Opositsiooni-erakondade ettepanek, et kallimavalgalised ei saaks üle 13.500 ega odavamavalgalised alla 3.000 marga, hääletati maha, jällegi muidugi ettekäändel, et odavamavalgalistele, kes 500—3000 marka kuus saavad, see tõstmine kõigile 3000 peale riigikassat liiga koormavat. Et sealjuures kõrgemapalgalistele vähemmaksmine selle ilusti tasa oleks teinud, seda ei tahetud kuuldavakski võtta. Kuupalju need värsked faktid uue valitsuse deklaratsiooniga

kooskõlas on ja mis niisugusest deklaratsioonilisest lubamisest oodata on, seda saab iga odavamavalgaline kõige kergemini oma kõhu kaudu teada. Tööliste palgaalammäära seadus ja riigiteenijate koosseisu seadus ootavad veel järke. Et uus valitsus nende juures oma deklaratsiooni vekslid ausamini välja lunastab, on raske uskuda.

Siis on deklaratsioonis jälle, et valitsus loeb tarvilikuks kõikkülgsest abinõusid otsida, mis plaanikindlalt võimaldaksid talvel meie rahva tööjõudu tervelt ära kasutada. No seda ma usun, et 120-margalise päevapalgaga aetakse Lasnamäe kaevama, sest et Piirita tee hakkab juba valmis saama või ongi valmis.

Töökaitse alal tuleb tööd jätkata eelmise valitsuse poolt ülesseatud põhimõtetele, nii et uuendused oleksid meie rahva kandejõu kohased ja vastaksid ühiselulise õigluse põhimõtetele. Missugused eelmise valitsuse põhimõtted sellel alal olid, seda meie tunneme, ja kui uus valitsus selles suunas lubab tööd jätkata, siis tegutseb ta täiesti kristlaste põhimõtete järgi, kellest ju ka 40% valitsuses istub, — kellel vähe on, selle käest võetagu see piskugi ja antagu sellele, kellel rohkem on. Umbes nii vist on piiblis, sõnad on ehk pisut teised, aga põhimõte on üks ja sama. Kristlased teavad seda vist paremini. Selle järele tööline muud kui pinguta rihma ja sure nalga, sest rahva kandejõud ja ühiseluline õigluse põhimõte ei luba teisiti, pealegi on tühja kõhuga kergem taeva pääseda.

Kohtualal tahaks Vabariigi Valitsus kaasa aidata, et õigusmõistmise tööle rakendataks kõigeparemad jõud. Tahab hoolitseda selle eest, et kohtutegevus kiiremaks muutuks ja kohus rahvale kättesaadavam ja lihtsam oleks. Usun, et siin vist küll enam parandust vaja ei ole: kinnivõtmise, kohtuotsuse ja mahalaskmise vahel umbes 24 tundi. Selle pikalduse juures vist vaevalt keegi kahtleb. Aga vaadake, riigivaraste, riigi raha raiskajate kohtuasjad ei taha kuidagi ette tulla, nende asjad ei taha kuidagi paraneda ja nende süütegude kohta ei leita vastavat paragrahvi.

Need oleksid mõned üksikud väljavõtted valitsuse deklaratsioonist. Kõiki läbi võtta viiks liiga pikale ja ei tasuks ka vaeva, sest kogu see deklaratsioon oma pealiskaudsete lubadustega on küll kõike muud, aga mitte headsooviv tööliklassile, kelle vanemad esitajad vangis vaevlevad ja asjata amnestiat ootavad, kelle vabaduses olevad liikmed viletsates korterioludes näljapalga eest ülejõukäivat tööd tehes ennast surmale vaevlevad, ja kui nad palgaolude parandamist nõuda julgevad, siis neid kui isamaa äraandjaid maha lasta ähvardatakse 24 tunni jooksul. Nii oli see

kõigelähemas minevikus Narva Kreenholmi vabriku tööliste streigi puhul. See ei ole midagi muud kui kodanliku klassi hirvitamine tööliklassi üle, ja siis imestatakse selle üle, et inimene leiab ainukese pääsetee kommunismis. Nii vildak kui see ka on, aga mis ei tee kõik meeleäraheitmisele aetud inimene, kellelt ära on võetud kõik võimalused, oma elujärge seaduslikul teel parandada. Kui seda kord seadusvastaselt tehakse, siis, härrad parempoolsed valitsuse liikmed, süüdistage endid, aga mitte töölisi! (M. Laarman, põl: Kas ülemineku-vormel ka on? Tehke üks ülemineku-vormell!)

A. Grimpel (tp): Ära kuulates Riigivanemalt uue valitsuse deklaratsiooni ei saa sellest mingisuguseid järeldusi teha, et uus valitsus tahab midagi paremat teha, kui eelmine. Seni pole ükski valitsus täitnud oma deklaratsiooni, ega tegutsenud nendes piirides, mis deklaratsioonis ette nähtud. Sellest tuleb järeldada, et ei saa mõõta uue valitsuse tegevust ega valitsemist ettekantud deklaratsiooni piirides ja ulatuses, olgugi et selles ei ole midagi niisugust, mis laseks oletada paremust.

Ma ei taha peatuda deklaratsiooni üksikute punktide juures, sest kogu deklaratsioon kubi-seb ainult mõtetest, millest paistab, et valitsus on seadnud oma tähtsamaks ülesandeks tööliklassi allasurumise.

Vaatame deklaratsiooni punkt teise esimest lõiget: Riigi sisemise korra ja avaliku julgeoleku peale pöörab Vabariigi Valitsus täit tähelepanu, kasutades kõike võimu, mis temale põhiseaduse ja seaduste poolt kätte antud, jäädes kindlasti seaduslikkuse piiridesse. Ja kas paremat tunnistust selleks vaja, isegi faktid on sellest kõnelema hakanud. Nimelt Narvas Kreenholmi vabrikus streikivate tööliste juurde on tulnud politseikomissar ja nõudnud, et töölised peavad ajaviitmata tööle hakkama, vastasel korral lastakse nad 24 tunni jooksul koha peal maha. Ja see teguviis on kindlasti seaduslikkuse piirides sündinud, nagu deklaratsioonis rõhutatakse. Siin härra siseminister kahtles, et võib olla need faktid ei vasta tõele. Mina aga olin ise tolkorral seal, kui politseinik sinna ilmus ja surmahirmus värisevat töölüst ähvardas 24 tunni jooksul maha lasta, kui ta viibimata tööle ei asu. Muidugi, elu oli töölisel kallis ja tal tuli tööle hakata.

Kui Vabariigi Valitsus tahab pöörata täit tähelepanu sisemise korra peale ja selleks kõike võimu kasutada, arvan, et sisemise korra all tuleb mõista tööliste nälgastreiki ja palganõudmisi, siis võib küll uskuda, et deklaratsioon muus osas jääb täitmata, sest kogu valitsuse tööjõud tuleb pöörata nälgastreikide maha-

surumiseks vägivallaga, nagu seda Narvas tehti.

Ei saa märkimata jätta, et Vabariigi Valitsus tahab pöörata tarvilikku tähelepanu karistus-asutuste kasvatusliku külje peale. Nii, niisuguse asutuse kasvatusliku külje peale peab iseäranis rõhku panema, ja ma olen veendunud, et seda ka siamaani on tehtud. Mul on eriline au, au muidugi kindralkuberneri armust, tervitusi tuua selle asutuse kodanikkudelt. Nende kõigi soov on: Kui võimud viibiks niisugustes oludes mõne nädala, neis kartsades oleksid ainult 2 kuni 3 päeva, nad usuvad, muutuks olukord kohe. Mina sain kindla veendumuse, et see asutus, vangimaja, ei ole karistusasutus, vaid kasvatusasutus: seal kasvatatakse Eesti vabariigile täia ja lutikaid. Lutikate tervis pole just hea ja nad on kohati kidurad, kuid selle vastu on täid, ma ütlen, — Vabariigi Valitsuse liikmed võivad rõõmu tunda, nendele asutuse juhtidele tuleb anda tingimata vahvuse rist või tasuta maad, sest niisugust täidekasvatuse asutust ei leidu kogu maailmal, kui seda on Eesti vabariigil keskvangimaja nime all. Meil jutlustatakse kultuurist ja muist häist asjust, tahetakse olla kultuurrahvas, kuid vangide voodipesu on äärmiselt must, tekid on kogu vabariigi kestuse ajal puhastamata. Üks vang jätab oma kasvandikud teki sisse ja need omandab järgmine, lisab siis omalt poolt juurde ja ikka nii edasi. Selle tõttu on muutunud tekid täide eluasemeteks ja varsti võib juhtuda, et need täid ühiselt tekid ära viivad, tekid täide abil liikuma hakkavad. (J. Vain, stp: Isegi Soots'il ajab südame pahaks!) Isegi kõige hädatarvilikumat abinõu ei anta, vangidele ei anta isegi lusikaid, millega seda vesist suppi süüa, kõik peavad ise kaasa tooma. Ja kui mõnel õnn osaks saab ka kartsas olla, siis võetakse kõik ära, ei lasta ei lusikat ega muud toitmisabinõu kaasa võtta, vaid peab sööma kätega, näppudega. Ja ma ütlen, see kõik on kultuurilikkus, sellest vist jutlustatakse, ja selle peale tahab uus Vabariigi Valitsus tähelepanu pöörata, selle kasvatuse külje peale. Olgu kuis on, kuid siin tuleb tähelepanu pöörata just uue valitsuse üksikute liikmete peale ja nende endise tegevuse järgi saab enam-vähem parema ja veel õiglasema pildi, mida meil oodata uuel valitsuselt.

Eestkärt tuleb hindamisele võtta uue Riigivanema endine tegevus. Kuna uues Riigivanemas näeme eelmise valitsuse juhti, endist Riigivanemat, siis ei ole raske mõista ega aru saada, mida meil oodata, mida meie kätte ulatatakse, tuleb vaid pilku heita eelmise valitsuse valitsemisse, tagasi pöörata meie lähemasse minevikku ja siis näeme, et kõige närusemaks, kõige inetumaks ajajärguks Eesti lühikeses

ajaloos on olnud just see aeg, mil härra Teemant on juhtinud Eesti riigi valitsemist.

See ajajärk öitseb lopsakalt igasugustest poliitilistest provokatsioonidest, tagakiusamisest, telgitagustest intriigidest ja rahva vaba tahte vägistamisest.

Võib olla mõjus niisuguste õite lopsakalt kasvamiseks kaasa valimiseelne meeeloolu ja palavakskõetud õhkkond, kuid ei saa märkimata jätta seda asjaolu, et meeeloolu oma kasuks pööramisel on tarvitatud „köva kätt“ ja just erakonna huvides. Ja seda „kätt“ on tarvitanud just valitsev ja suurem erakond, kuna sellest ka teised erakonnad omale kapitali tahtsid lüüa, iseäranis suurem pahempoolne rühm, siis võis imelikult konstateerida, et oli loodud „seinast seinani“ sisemine rahuldustunne, mida aga väliselt valijate ees kõige piinlikuma hoolega varjata püüti. Loomulik, et niisuguse äärmise alatu ja musta teguviisiga valijaskond eksiteele viidi ja valimisetagajärjed meile hoopis teistsugust pilti pakkusid, kui oleksime seda saavutanud avaliku ja otsekohese valimisvõitluse tagajärjel. Ehk kuidas nimetada asunikkude praegust esitust, kui valijaskonna petmise teel saadud produkti. Kuna kõigil teada, et suurem osa asunikkudest on puruvaesed ja üleni võlgade sees siplevad inimesed, kes endid ainult jõupingutustega ja raske tööga suudavad ära elatada, siis on arusaadav, et nende poolehoid kuulub niisugustele rühmadele, kes kaitsevad töörahva huvisid ja kes ise on nende seast, see tähendab, rasket ja vaerarikast tööd teinud. Vaatame aga nende esitust Riigikogus, siis näeme midagi muud, mitte aga tõelisi asunikkude esitajaid. On käegakatsutavalt selge, et siin on läbi viidud peen poliitiline võte, et asunikkude peret on petetud. Vaadates asunikkude kandidaatide nimekirju näeme, et etteotsa on paigutatud kõik tasuta maasaajad, ringkonnavalitsejad ja suupõllupidajate pojad, kes tasuta maad saanud, kuna tõsiasi on, kes tegelikult asuvad ja isiklikult maad harivad, tahaplaanile on jäetud, need on niioelda — õngedeks välja pandud. Ja peab ütleva, vedu on ka hea olnud, saaki on tõepoolest õnnistusrikkalt kokku tulnud: 14 põllumeeste kogude vähemat venda on välja õngitsetud. Ma ütlen, niisuguste tegudega võivad hakkama saada ainult äärmised parempoolsed oma pimedas võimuahtnemises. Kuid niisugune teguviis on alatu, valijaskonna teadmatust ei tohi kuritahtlikult kasutada, et sellega rahva meeeloolu arvestamisega eksiteele minna. Õieti peaksid asunikkude esitajad tööerakonnast pahemal pool istuma, — et maaseadusega on niipalju ära suudetud teha, ja et maaseadus üldse niisugusena maksma pandud, on ometi pahempoolsete teene. Ei ole

ometi sellega veel asunikkude soovid ja tahtmised rahuldatud, kui nende esitajad kokku seavad mõned seaduseelnõud asunikkude huvides, kuna teises kohas üldriiklikud huvid nende ja parempoolsete ühise tegevuse all kannatavad.

Ei ole suurt kasu riigimetsas karjatamise seadusest, kui elukallidus tõuseb, kui tööpuudus suureneb ja igasugused hädad ja viletsused kasvavad; need viimased riivavad asunikke niisama raskelt kui teisi kodanikke, ja nende viimaste kõrvaldamiseks on asunikkude esitus täielikult vale suuna võtnud. Sellest, et nad valijate meeeloolu järele tegutsemisest kõrvale kalduvad, saavad nad väga hästi aru ja kui nad ei taha, et nende poliitiline tegevus lõpeks ühes III Riigikoguga, siis kahtlemata tuleb neil suun pahemale poole võtta.

Mis puutub kristlastesse, siis peab ütleva, et need on nõus kas või vanasarvikuga ise koaleeruma, kui nad sellest aga maapealseid mõnusi saavad hankida, ainult seda tuleb imestada, et vaeste ja vanade poolt antud hääled seni nende südametunnistuse peale pole koputanud.

Rahvaerakonda ei saa üldse enam kõne alla võtta. See on viimasel ajal kujunenud õnnetuks erakonnaks. Ja mul on kahtlus, kas selle erakonna juures pole mitte täide saadetud üks Ploompuu erakonna nõudmistest.

Arvestades kõigi asjaoludega paistab, et jämeda otsa valitsemises ja muud mõjud on oma kätte kiskunud äärmine parempoolne ringkond, see ringkond, kes hakkama saab igasuguste majanduslikkude ja poliitiliste sepiustega ning kombinatsioonidega, siia juurde lisada veel see, et uude valitsusse on kukkunud noored ja vilumatud inimesed, kes õnnejoovastuses peale ministri aupaiste kõik võivad unustada, siis tuleb loota, et meie seisame üllatavate, koomiliste ja isegi katastroofiliste sündmuste lävel.

Üks on aga enam kui kindel, nimelt tööliste olukorda püütakse veel enam alla rõhuda. Kui Riigivanem eelmises valitsuses olles tööliste esitajatele seletas, et tema ei saa palgaolude parandamise mõttes töösturite peale mõju avaldada, et need olla väljamaalased jne., kui läinud aastal igasuguste õiglaste nõudmistele peale vilistati ja isegi riigiteenijate palvetega ei arvestatud, siis on nüüd enam kui kindel, et niisugune jõhkruus veel enam maad leiab, kuna uue valitsuse seljatagune praegusel korral üksmeelsem, kui kunagi varem, sellepärast võib ka loota, et reaktsioon palju julgemat ja jultumalt pead tõstab. Kuna kõigi selle hea eest tuleb tänada just sotsialiste. Ei ole siin imestada midagi, olgugi et Teie poliitikakangas on liig peenelt koetud, kuid selles leidub siiski

vigu, mis kohe silma torkavad. Jälgides valitsuse moodustamiseks ettevõetud samme ja tegevust, näeme kohe, et sotsidel valitsuse moodustamiseks ega sellest osavõtmiseks suurt tahtmist ei olnud. Kui parempoolse valitsuse moodustamiseks juba mõningad sammud olid astunud ja need kõik äpardusid, pööras Riigikogu esimees pahemale poole ja nimelt sotsialistide, kui kõige suurema pahempoolse rühma poole. Nüüd oli sotsidel võimalus tulnud näidata, kas nad valitseda tahavad või mitte. Seekord on Ast'il laveerimist, ei tohi otsekoheselt ära öelda, see mõjuks partei peale halvavalt, kuna valitsusest osavõtmine seotud veel suurema riisikoga. Nüüd leiame aga erakondade seisukohad pahempoolse valitsuse kohta 9. juuli ajalehtedest: 1) asunikud, kui Riigikogu kõige keskmisem rühm, pooldasid pahempoolset enamuskalitsiooni enam, kui kitsast kodanlikku või keskerakondade vähemusvalitsust. 2) tööerakond deklareerib, et nad pahempoolsest koalitsioonist osa võtavad ja 3) rahvaerakond teatab, et ta pahempoolse koalitsiooni vastu ei ole.

Seega oli pahempoolse valitsuse selja taga 59 rahvasaadikut, ning selle enamusega oleks võinud läbirääkimisi alata. Et aga asi veel tugevam oleks ja sotsidel pahempoolse valitsuse loomiseks kindel tahtmine, oleks võidud pöörata seisukoha teadasaamiseks Eesti tööliste partei poole. (Naer.) Ast'il oli nähtavasti hirm, et pahempoolse valitsuse seljatagune suureneb 6 mehe võrra. See oleks olnud siis juba 59 pluss 6 on 65 rahvasaadikut. Et aga sellest pahempoolse valitsuse loomisest kuidagi pääseda, hakkavad nägematud niiditõmbajad tööle. Selle töö esimeseks tulemuseks on, et rahvaerakond — see sotside veresugulane — teatab, et tema pahempoolsest koalitsioonist osavõtmise küsimuse alles siis kaalumisele võtab, kui teised keskrühmad sotsialistidega juba ühise keele on leidnud — seega kaudne äraütlemine. Nüüd küsib Riigikogu esimees Ast'ilt, kas ta pahempoolse valitsuse toetajaks arvab ka Eesti tööliste parteid, mille peale Ast vastanud eitavalt, see tähendab, teatas, et nad Eesti tööliste partei toetust ei taha. Seega oli pahempoolse koalitsiooni selja taha jäänud ainult 51 rahvasaadikut.

Nüüd aga teatavad asunikud, et nad pole rühmas seisukohta võtnud, kas nad pahempoolse koalitsiooniga kaasa lähevad, kui see tugeneks ainult 51 saadikule. Nii olid pahempoolse valitsuse loomise lootused kõik kokku varisenud. Ja kes julgeb tunnistada, et mitte sotside armust. On ju arusaadav, et kui parempoolne tugeneb 52 ja pahempoolne 51 saadikule, siis esimees moraalselt on õigustatud pöörama pahemale poole.

Minule jäi esialgul selgusetuks, miks sotsialistid pahempoolse valitsuse moodustamiseks meie toetust ei tahtnud, sest sotsialistide ja meie vahel suuri programmilisi lahkuminekuid ei ole, nagu valimise platvormidest näha, kui neid võrrelda. (J. Vain, stp: Meie ei taha sellepärast, et see Sooman'i esitus on. Kaitsepoliitseiga meie riiki valitsema ei lähe.)

Sellega arvestades ei saa sotside seisukohta valitsuse moodustamise asjus võtta otsekoheselt ja heatahtlikult, vaid mulle näib, et nende tegudes peitub mingisugune telgitagune poliitiline võte, kelle vastu aga see on sihitud, sellest pole raske aru saada. See sõjakäik on sihitud Eesti tööliste partei vastu. Tähele pannes sotside viimaseid demonstratiivseid väljaastumisi näeme, et seal talus ollakse hirmul oma tuleviku üle, nähakse Eesti tööliste parteis seda tonti, kes sotsi õgima ähvardab hakata. Sellepärast need pugude punasekvärvimised ja muud. Mulle paistis tõesti liig koomiline, kui härra Virma ronis aruandja kohale — punane lill nõopaugus. Virma ei passi kuidagi kokku punase värviga, ja see peab üks imelik sund olema, mis sunnib Virma't punasega nii lähedat sõprust pidama. (Hulgalsed vahelhüüded pahemalt poolt.) Kuid ei ole midagi parata. Selles, nimelt punases värvis, seisab kogu nende lootus — olla või mitte olla.

Peab ju ometi rahvale näitama, et nad on meelt muutnud, et nad armastavad punast värvi rohkem, kui need seal viimases reas. Kuid asi ei seisa mitte selles, kumb punast värvi enam armastab, vaid tähtis on see, et kogu jõud tuleb juhtida tööliste olukorra parandamise tööle, kuid sotsid pole seda teinud. Kui Eesti tööliste partei esitas riigiteenijate ja tööliste ühekordse palgalisa seaduse, siis kõik sotsid ei hääletanud esimesel lugemisel seaduseelnõu vastuvõtmise poolt, vaid jäid erapooletuks, sellega toetades parempoolseid palgalisa mitteandmises. Pärast see aga selgus, nimelt esitasid sotsid hiljem omalpoolt pea-aegu samasuguse seaduseelnõu, ainult riigiteenijad olid välja jäetud. Nad tahtsid näidata, et ainult nemad tahavad hoolitsejad olla ja nüüd tulid kuskilt tundmatud algajad ja nilpsasid nende pärisosa ära. See seaduseelnõu anti komisjoni ja võime lootust hellitada, et see alles neljanda Riigikogu ajal päevalgele tuleb.

Eesti tööliste partei on sotsialistid kodanlikust uimast üles äratanud, kuid nad on niivõrd laisad, alatud, et nad seda heategevust tahavad tasuda kurjaga. Neil on pea mõtteid täis, kuidas hävitada seda parteid, kes julges nende unerahu rikkuda. Ja selleks kogu see

poliitiline manööver. Nad tahavad näidata, et nemad on see õnnistegija, kes Eesti töölistes Kaananimaale viib. Kuid selle vale poliitikaga, selle Juudase näoga on nad töölistkonna parempoolsetele ära müünud. Nad on seega häda ja viletsuse kasvamist soodustanud, ja nende mustadele tegudele reageerib rahvas ainult põlastusega. (J. Vain, stp: Teil on Juudase nägu! Ägedad vahelhüüded pahemalt poolt.) Pean ainult alla kriipsutama seda, et nüüd tuleb härra Ast ja sõimab ostjal mehemoodi kere täis. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) See on aga juba igale liiga. Niisuguse nurjatusega ei saa maha ka kõige nurjatum saherdaja... (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Nüüd tuleb härra Ast ja seletab, et inimene lastakse maha, kelle juurest ainult paberid leitud ja valab krokodilli pisaraid Riisman'i mahalaskmise puhul. Aga need ei ole tõsised pisarad, need on Juudase pisarad, see on mure, suur mure sellepärast, et ka teisi maha ei lastud, et need teised tulid siia. Sotsialistid mõtlevad ainult, milal need vördjad seal hävinevad, et saaksid omale kohad. Aga seda, sotsialistid, pidage meeles, et kogu vastutus tööliste lähema tuleviku eest langeb teie peale. Teie olete töölistes maha müünud. (A. Rei, stp: Teie otustate enda järgi.— J. Piiskar, stp: Provokaator.— Ägedad vahelhüüded pahemalt poolt.)

Juhataja **R. Penno**: Kutsun teid korrale, rkl. Piiskar ja rkl. Gustavson.

A. Veiler (töer): Lugupeetud rahvaesitajad! Vast lubatakse nüüd sellest täitapmisoost jälle valitsuse deklaratsiooni juurde üle minna, millega praegune koosolek algas. Meil on käes valitsuse deklaratsioon, masinal kirjutatud, seitse lehekülge. Iga lõige selles deklaratsioonis sisaldab eneses kõhkleva sõna „peaks“, „tahaks“, „tuleks“. Valitsuses istuvad tuttavad näod, tuttavad mehed. Juba need kõnelevad palju ja palju paremini kui deklaratsioon. Meie leiame deklaratsioonist huvitavaid asju. (Vahelhüüde J. Vain'i, stp poolt.) Härra Vain, mina võiksin Teie lapsikuste peale nii mõndagi vastata, aga mina arvan, et aeg on praegu tõsistest asjadest rääkida. Deklaratsioonis kõneldakse esimeses jões ministrite arvu kokkutõmbamisest. Tegelikult on aga pilt kujunenud hoopis vastupidiseks. Ma tahaksin teada, kuidas härra Riigivanem selle ülesande juurde asub, kust ta sellega peale hakkab? Hakkab ta asunikudest peale, või kristlikust rahvaerakonnast? Kõik on välja rehkendatud. Ka majaomanikudel on 50% õigust ministrikoha peale.

Kui Riigikogus oleks olnud mõne partei esitajaks üksik isik, siis oleks temal nagu eelmise härra Riigivanema ajal demobiliseeritud sõdurite esitajal, ka õigus olnud ministrikohale. Nii on siis ministritekohad väljapakumisel olnud. Kes seda kohta saada tahtis, on saanud. Mis põhjusel valitsuses eelmise ministeeriumiga võrreldes seesmised ümberpaigutused ette võetud, see on saladus. (K. Tonkman'i, põl vahelhüüde.) Nähtavasti on see saladus härra Tonkman'ile teada, kui ta vahele hüüdis, miks praegune siseminister ära toodud põllutööministri kohalt. Samuti huvitav on vaadata deklaratsiooni teisigi osasid, ja ühendusesse seada isikutega, kes neid lubadusi teostama peavad, siis näeme järgmist. Lubatakse erakapitali ergutada. Erakapitali ergutamise on antud aga ühistegelase kätte. Olen kaugel sellest, et öelda, et meie ühistegevust ei poolda. Härra Riigivanem oleks pidanud aga nägema, missugused näod tööstuse ja kaubanduse ringkondades pärast ministrite nimekirja ja deklaratsiooni teatavaks saamist tehti, sest kaubandus-tööstusministriks on ühistegelane, kes peab ergutama erakapitale. Aga tema võib ikkagi ühte teha, kas olla ühistegelane või erakapitali ergutaja minister, kahte korraga olla ei saa. Vaatame edasi ja peatume praeguse siseministri juures. Kurjustatakse vist päris ilmaaegu Narva loo üle, kus siseminister kindlat kätt olla näidanud. Pärast uue valitsuse ametissekutsumist võis siseministrit näha kõigepealt Musso püssikaupluse akna taga, aga see püssivaatamine ei olnud mingisuguses ühenduses Narva looga, vaid Avinurme karujahiga. Vist on mehel meeles laulusalm: „Metsa läksid sa ja metsa läksin ma...“

Edasi näeme deklaratsioonis järgmise lause: tahetakse ergutada väliskapitali juurdetõmbamisega tööstus- ja kaubandusettevõtteid. Mis meie näeme sel alal? Näeme viimasel ajal otse kurba pilti, kui mitte järsumat sõna tarvitada, mis meie riigi ja rahva elule hädaohtlikuks võib saada. Näeme uue tähise tõusu — nimelt trustide ja sündikaatide edene- mist. See on kardetav tee. (O. Gustavson, stp: Aga mõnele väga kasulik!) Täiesti õige. Teile on tuntud tubaka, õlle ja tiku sündikaadid. Teie teate ka, kui kaugele asi siin läinud mitte üksi turu jagamises ja hindade määramises, vaid kogu riik on tehtud üksikutele ettevõtetele otsekoheses mõttes sööda- maaks. Ja mis meie näeme? Sel sihil väliskapitali juurdetõmbamine muutub otse hirmutamiseks, meelde tuletamata Tartu õlle- vabrikandi von Sivers'i lugu. Nähtavasti tahetakse seda teed väliskapitali juurdetõmbamisel edasi minna.

Aga ma küsin, kas see meie rahvale ja riigile kasulik on? Vaevalt küll! Siin lubab härra Riigivanem mitteilujõulistelt ettevõtelt ja asutustelt kindla käega laenuid tagasi nõuda. Aga, härra Riigivanem, neis ridades, kust Teie pärit olete, istuvad just need mehed, kelle käes Eesti panga rahad on. Kui Teie tahaksite oma lubadusi siin teostada, siis olete Teie kukkunud omalt kohalt. (Riigivanem J. Teemandi vahelhüüe.) Härra Riigivanem, Teile on see paremini teada kui mulle, kelle käes Eesti panga laenuid on. Nii on siis meile kõigile selge, et ka see osa deklaratsioonist on ainult sõnad, sõnad, ja muud midagi. (Vahelhüüe J. Holberg'i, põl poolt.) Härra Holberg, pärast seda vahelhüüet võiksite Teie sinna istuda, kus Teile koht karikatuuris näidatud on. Härra Riigivanem kõneleb valitsuse deklaratsioonis ka eksport-külmetusmajast. Seda asja on hautud terve aasta. Küsige oma erakonna-kaaslaselt härra Jürman'ilt, mida tema sellest asjast arvab. Meie oleme väga hästi kuulnud, et ka külmetusmaja küsimuses teie käed seotud on. Ei aita üksi hea tahtmine. Vaja on ainult pilku heita erakondade koondusele, kes praeguse valitsuse selja taga, ja meie teame, kui kaugele üks minister minna saab ja mis ta teha võib. Alles eile oli rahaasjanduse komisjonis väga huvitav lugu. Kui härra rahaminister ei leidnud võimaliku olevat 25 miljonit seadusvastaselt välja anda, siis pöörutas rahvasaadik härra Laarman, et saab näha, kuikaua rahaminister meid ninapidi veab. Kui iga rahvasaadik parempoolsete leerist peale võib pörutada ja öelda, et tuleb meie tahtmist täita, siis ei ole ime, et praegune valitsus jõuetu on. Vist teilegi on mõni minister nüüdsest valitsusest uulitsal vastu tulles küsinud: „Mis Teie arvate, kuikaua praegune valitsus püsib?“ Kui juba üksikud ministrid 2.—3. päeval pärast valimisi kõhklevad, kuikaua nendel eluiga on, siis, minu härrad, ei saa meie sellelt valitsuselt midagi kindlat oodata. Öeldakse, et ajalugu kordub. Praegu on ta ka kordunud. Kuus aastat tagasi seisis nõndanimetatud demokraatliku bloki radikaalne tiib Ado Birk'i juhatusel. Ka nüüd on valitsuse koalitsiooni edu Ado Birk'i tähise all, kuid seekord mitte rahvasaadikuna, vaid ärakaranud välissaadikuna. Vaatame üksikuid erakondi, kes praeguse valitsuse seljaga. Kristlik rahvaerakond on juba ennegi katsunud ennast lahti raputada sellest segust. Kui lugupeetud välisminister härra Akel valitsuse löi, siis kärgatas üks põllumeeste mees täie õigusega: „Kuramus, valimistel vedasime neid oma autodega ringi, ja vaata, mis nad nüüd tegid, ilma meieita

valitsuses.“ Nüüd istub kristlik rahvaerakond jälle põllumeeste autos. Rahvaerakonnast on ju varemgi räägitud, et see erakond peipsiäärne erakond on. Nähtavasti on aga viimasel ajal sündmused nii kujunenud, et selle erakonna niidid ei ole siia poole Peipsit peatuma jäänud, vaid on ka sinna poole läinud. (J. Tõnisson, rhv: See on häbematus.) Just see asjaolu ongi põhjuseks, mis praeguse valitsuse loomist kiirendada aitas. Selles ergutamises peab rahvaerakond Ado Birk'ile tänulik olema. Ado Birk'i kohta on öeldud, et kuigi ta arg oli, oli ta väga kaval diplomaat. See väga kaval diplomaatiline samm ongi praeguse valitsuse loomisel läbi viidud. Selle parempoolse kupatusega on kaasa läinud ka asunikud. Mina olen kaugel sellest, et nende pärast valupisaraid valada. (M. Laarman, põl: „Rahvaleht“, „Kosjaleht“, „sopakirjandus!“) Sellest lehest, härra Laarman, oleks Teil nii mõndagi vaimutoitu tarvis olema.

Meie näeme, et ei ole arvestatud maa meeoleluga. Asunikude hulgas on terve rida inimesi, kes on tahtnud saada ministriks. Nende soovid on täidetud, kuid tuleb kahelda, kas sellega maa rahul on. Vaevalt küll. (Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.) Mina olen samapalju maanimene kui Teie, sest Teie istute umbes samapalju linnas kui minagi, võib olla veel isegi rohkem, kui komisjonide koosolekute eest tasu saab. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Minul on neid koosolekuid väga vähe. (M. Martna, stp: Aga nende väheste eest võtate ka raha.) Härra Martna, see õigus Riigikogus ei ole Teil mitte üksi! Valitsusel on alaline hirm: ta ei tea, kuikaua ta püsib. Kas võime siis oodata, et valitsus kõiki neid häid lubadusi täidab, mis kokkuhoiu kohta töötatud? Kokkuhoiu on isegi niikaugele mindud, et uus härra kohtuminister lubab ka kuritegevuse jälgimises kokkuhoidlik olla. Kui asi nii on, siis ei jää isegi teatud osal riigikodanikkudel, keda see lubadus puudutab, uuel valitsuselt enam midagi soovida. Nii näeme, et on igale ühele oma jagu lubatud. Nagu juba minu erakonnakaaslane härra Anderkopp ütles, on vastasrinna kohus valvel seista. Meie ülesanne on maale ära näidata, et iga samm, mis üksiku kildkonna huvides praeguse valitsuse poolt astutakse, rahva huvide vastu on sihitud. Ja selle üle oleme meie väga teravalt valvel.

M. Kurtschinsky (vn): Мое выступление носит не столько характер прений по декларации, сколько скорее заявления по мотивам голосования, но так как мы не желаем быть ограниченными в этом последнем случае установленным трехминут-

ным сроком, то и предпочли данную форму.

Задачей нашей не является сколько-нибудь подробная критика декларации. Это сделано и будет вероятно сделано в достаточной степени с других скамей парламента. Это не значит, конечно, что нам нечего было бы возразить по поводу отдельных пунктов декларации или не было бы чего к ней прибавить. Так, хотя бы в отношении пункта о поддержании внутреннего порядка в рамках основных и специальных законов, мы не можем не отметить того тяжелого положения и ряда осложнений, которые создает, особенно на местах применение военного положения, и мы поэтому особенно подчеркиваем в своих пожеланиях необходимость хотя бы некоторого смягчения его остроты. У нас, несомненно, нашелся бы в этом отношении достаточный материал для соответственных замечаний, но мы их умышленно оставляем в стороне. Кроме того мы помним, что декларация почти всегда, за немногими исключениями, есть собрание общих мест, благих пожеланий, и дело не столько в них самих, сколько в их конкретном понимании и, главное, выполнении.

Мы хотим в данном случае подчеркнуть другое. В настоящей декларации впервые указываются на особом месте отдельно выдвинутые нужды специально русского населения Эстонии и желание уделить им необходимое внимание. В ней говорится не только вообще о поддержании культурных достижений меньшинств, но и более конкретно о желательности облегчения тяжелого положения причудских, т. е. вообще приозерных рыбаков, а также указывается необходимость разрешения вопроса о русском населении, страдающем от периодических наводнении Чудского озера и Наровы, заставляющих обратить внимание на то или иное урегулирование этого, не терпящего отлагательства положения. Русская фракция с известным удовлетворением подчеркивает эти места декларации.

Но в этой последней есть и общие положения, которые как нам кажется, при их справедливом осуществлении, должны в первую очередь, коснуться русского населения. В декларации обещается расширение и увеличение школьных зданий и особое развитие сельско-хозяйственных школ, там указывается на улучшение до-

рос об отмене натуральной дорожной повинности.

Мы считаем, что эти вопросы, интересные и важные для всего населения в целом, должны в особенности коснуться русского населения, которое в этом отношении находится в особенно тяжелом положении. В деле обеспечения школами и даже простой грамотности оно поставлено хуже, чем остальное население республики; дорожное дело в русских районах в самом плачевном состоянии. Я сам, например, имел возможность в этом убедиться во время моей поездки нынешней весной по Принаровью.

Если исходить из соображений социальной уравнительной справедливости, то по праву особое внимание в указанных выше отношениях должно быть обращено на русские районы. В общественной и государственной сфере нельзя относиться безучастно к положению своих соседей по совместной жизни в одной и той же стране. Государство должно исходить из необходимости создания определенного культурного минимума, общего для всех граждан без различия их национальности, а поэтому должно, в первую очередь, помогать тем из них, которые находятся в особо неблагоприятных условиях. Об этом говорят не только соображения справедливости, но и государственный разум, а также и разумно понятые собственные выгоды.

Вот то, что мы считаем необходимым отметить в прочитанной нам Главой государства декларации. По всем изложенным выше соображениям, а также в виду устных обещаний во время переговоров с одним из представителей нашей фракции, поддержать, по возможности, заявленные ею пожелания, русская фракция в надежде, что высказанные в декларации и отмеченные ею положения не останутся только словами, а превратятся в дела, находит возможным голосовать за декларацию правительства.

Juhataja R. Penno: Kuulutan veerand-tunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 14.15 min.

Pärast vaheaga jätkub koosolek kell 14.40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno.**

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand.**

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu jätkab tööd.

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Kõigepealt paar märkust, mis mitte valitsuse deklaratsiooni ei kuulu. Ma kuulsin nimelt heameelega, et rkl. härra Anderkopp üüriseaduse ja korterikriisi asjus, mida me valitsuse deklaratsioonist asjata otsime, nüüd avalikult deklareerib, millest oletama peab, et tööerakond nüüd korterikriisi lahendamise poolt peaks olema. Seni oli selle rühma seisukoht teine. II Riigikogu ajal oli selle rühma esitajaks üüriseaduse komisjonis härra Zimmerman, kelle seisukoht hoopis teine oli, kui see, mis härra Anderkopp täna avaldas. Teine — härra Grimpel'ile. Härra Grimpel pidas tarvilikuks, sotsialistide aadressil mõnesuguseid asju öelda, mida meie ju sealt poolt ikka oleme harjunud kuulma. Kui meeles pidada, kes selle partei ristiisadeks on olnud, siis saame tänasest „vahejutust“ eriti hästi aru: midagi pidi ometi ristiisade heeksmeeleks tehtama! Härra Grimpel avaldas arvamisi, et sotsialistid oleksid pidanud valitsuse moodustama ja et nad seda ka oleksid võinud teha, sest et Riigikogu esimees sotsialistidele sellest rääkinud olla. Imestama peab, et härra Grimpel arvab, nagu võiks Riigikogu esimees käskida, kes valitsuse peab moodustama! See avaldab väga lapselikku arusaamist poliitikast. Härra Grimpel'i arvates oleks sotsialistidel valitsuse moodustamiseks küllalt tugev seljatugi olnud. Kuna aga sotsialistid valitsust ei moodustanud, sellest järeldeb härra Grimpel, et kaks tosinat sotsialiste tööliste esitajad olla ei või... See on tunnistuseks, et ka ersats-kommunistid töölisliikumise tõsist põhja ja selle arenemist ei tunne. Aga nad peavad oma „tarkust“ ikka hiilgada laskma püüdma, kui see ka lausa ebatarkus on!

Töölisliikumise ajaloo tundjad teavad seda väga hästi, ja see on kogu ilma ees selge, et parlament on väga tähtis tööliklassi võitlusabinõu ja võitlusväli, aga ei koguni mitte kõige tähtsam abinõu. Ja 24 parlamendiliiget 100 seas ei moodusta jõudu, mille peale valitsust rajada võiks.

Mis deklaratsioonisse puutub, siis arvan mina, kui ma oma rühma eelkõneleja seltsimees Ast'i viimastest sõnadest kinni hakkas, siis pean ütleva, deklaratsioon on nagu mets, mille puud varjavad, et metsa enam ei näe, sest puud on ees, puud varjavad metsa ära! Deklaratsioonis on palju üksikasju ette loetud, kuni kaubaproovide muuseumi asutamiseni. Kuid sellejuures on tähtsad asjad ära unustatud, näiteks maksusüsteem, mis hädasti muutmist vajab. On küll suured üldised küsimused

ettevõtjate töösturite aadressil märgitud, aga maksudest ja maksusüsteemist ei kõnelda. Oleme muidu ikka kuulnud, et eriti töösturite peal lasuvat suured maksud. Nüüd lubatakse neid kergitada. Aga kelle arvel see kergitamine peab sündima? See jäetakse selgitamata. — Kõneldakse ka põllumajapidamise suunas maksude reguleerimisest. Ma ei taha selle vastu vaielda, nagu poleks see tarvilik. Ka töösturite käest maksuvõtmine on juba selle maksuvõtmise enese väga keerulise süsteemi pärast niisugune nähtus, mida soovitavaks või heaks pidada ei või. Aga meie peame tunnistama, et rahva kehvemad kihid just need on, kes maksude all kõige rängemalt kannatavad. Sellepärast maksusüsteem vajab reguleerimist ja nimelt vaesemate maksumaksjate huvides. Aga üldiselt maksusüsteemist ei kõnele deklaratsioon mitte sõnagagi. Selle suure küsimuse jätab uue valitsuse deklaratsioon puudutamata. Kuid lubataval maksude kokkutõmbamisel on teine külg, ja see teine külg on see, mida rkl. Anderkopp tähendas, et ühele poole lubatakse väga mitmesuguseid krediite, lubatakse laevandust toetada, lubatakse tööstust toetada, põllumajandust lubatakse jälle laenudega toetada ja minnakse sellega kuni külmetusmajani. Uus valitsus arvab, et riigi kohus on külmetusmaja ehitada. Meie kuuleme muidu ikka halba riigistamisest, sotsialiseerimisest... Tõsist sotsialiseerimist riiklik külmetusmaja muidugi ei tähenda, vaid see on sinult sotsialiseerimine ettevõtjate kasuks, maksumaksjate raha tarvitamine ettevõtjate kasuks... Nõndasama nagu toetuslaenudega või fondidega tahetakse kaubalaevandust edendada, tahetakse maanteid ehitada jne. Teame, et tahetakse maanteede naturaalkohustus ära kaotada ja teedeparandus riigi õlgadele panna. Aga kes on riik? Mõnikord öeldakse, et põllumehed on riik. Ma olen mitu korda tähendanud, kui selle peale tahetakse rõhku panna, et põllumehed on riik, siis toodakse ette, et 75% rahvast elab põllutööst; ja 75% riigist, kelle peale see kohustus tahetakse juhtida, olgugi siis mitte naturaalkohustuste näol, vaid rahamaksu näol, on selle järgi põllumehed. Tähendab: kui koorma raskus peaks ju ikkagi põllumeeste kanda jääma! On mõeldud, et mainitud toetuslaenudega võib veel kaugeemale minna, kui seni on mindud, siis ei tähenda see muud, kui et maksumaksjad peavad veel suuremat koormat kandma, ja eriti niisugused maksumaksjad, kellel peale viletsa palga muud tulu ei olegi. Sellejuures ei küsita, kas rahva- või riigi kandejõud nõndakaugele ulatub. Kandejõu mõiste on veniv mõiste, kautshuki-taoliselt veniv. Kui me kandejõust selles mõttes räägime, nagu ma tähendasin, siis ula-

tub rahva ja riigi kandejõud kaubalaevanduse edendamiseks, ulatub tööstuslaenudeks, ulatub isegi külmetusmaja ehitamiseks jne. jne. Aga niipea kui hoolekande seadus päevakorra kerkib, siis läheb see kohe üle rahva kandejõu! Kui aga seda kandejõudu vajab töölisklass, siis puudub see kandejõud. Deklaratsioonid avaldatud lubaduste suunas eeldatakse muidugi, et kandejõud on olemas. See ei ole mitte midagi muud, kui maksumaksjate maksujõud. Maksumaksjad peavad selleks rohkem maksma, kui nad ilma nende toetuslaenudest ja fondideta maksta tarvitseksid. Härra Strandman on põhimõtte üles seadnud, et riigikassa ei tohi laenu pangaks saada, kust odavaid toetuslaenusid nõutakse. Ka mina olen selles arvamises, et riigikassa, kus maksumaksjate rahad sees on, mitte laenuasutuseks olla ei tohi. Deklaratsiooni lubamistega aga mõeldakse seda.

Teine suur küsimus, mida deklaratsioon ei puuduta, see on tööpuudus. Nimetatakse küll, et valitsus midagi teha soovib. Paremtalt poolt oleme ikka kuulnud, et meil tööpuudust ei ole: töötatöölistel tarvitseb ainult maale minna, siis kaob tööpuudus isegi! Mul oli juba juhus näidata, kui hirmutavalt palju meil tööjõudu just maal raisku läheb, ilma et seda võimalik oleks produktide või väärtuste loomisel ära kasutada. Kui me veel rohkem, see on ka linnadest ja vabrikukohtadest inimesi maale saadame, siis on kahtlemata kindel, et seal veel rohkem tööjõudu raisku läheb. Tööpuuduse vastu, mis eeloleval talvel paratamata jälle karta on, otsib igaüks ilma asjata midagi deklaratsioonist. Mis valitsus teha mõtleb, mida ta ette võtta tahab, — seda kõike ei leidu deklaratsioonist. See on üks põlevamatest küsimustest väga laialdastele rahvakihtidele, ja nagu me aasta eest siit kõnetoolilt küsisime: mida kavatses valitsus teha, mida selleks ette võtta, kui vabrikud kinni pannakse, nagu nüüd Kreenholmi vabrikust teatatakse. Mina oleksin heameelega kuulda tahtnud, mida kavatses Vabariigi Valitsus teha töölise lahtilaskmise vastu, nagu streigi tagajärjel nüüd Kreenholmi vabrikus? Selle streigi tagajärjel öeldakse üles 1.700 inimesele, perekonnaliikmetega kokku 3.000—4.000 inimest tahetakse uulitsale visata! — Enne nägime pühadevaheajal, jõuluvaheajal, et vabrikud kinni pandi puhastamise jne. pärast. Töölised jäid just jõulu ajal, kesk talvet, tööst ilma, see tähendab, sissetulekust ilma. Vabariigi Valitsus on ometi see asutus, kes niisuguste soovimatute nähtuste ärahoidmiseks tegutsema peab. Mida on Vabariigi Valitsus selleks ette võtnud, et Kreenholmis 1.700 töolist lahti ei lastaks? Meie oleme kuulnud, et sinna lahti-

lastute asemele teisi töölisi ametisse võetud. Oleme aga ka kuulnud, missugusel viisil siseminister politseid ja sõjaväge töölise vastu tegutsema saatis. Aga vabrikujuhatus vastu — töölise uulitsaleviskamise kavatsuse vastu ei mõtlegi valitsus sõjaseaduse valjust tarvitada! Kui härra Ast ütles, mis võib olla, õige ei ole, siis saame sellest aru, tema on parlamendi liige ja eraisik, aga kui härra siseminister ütleb, et temal ei ole teateid selle kohta, mis ta ametnikud teevad, siis on see õige iseäralik kuulda. (Siseminister H. Laretei: Mul on teated.) Muidugi on Teil teated, aga niisugused, mis asja kohta midagi ei ütle, ei ütle seda, mida meie teada tahame, või mis näitaks, et töölise vastu vähegi sõbralik oleks oldud. Kui tähendati, et Inglismaal on niisuguseid juhtumisi ette tulnud, kus streikijate seast mõnda on karistatud, siis on sellesarnast ainult nende kohta teada, keda lõhkumise või mõne muu karistatava teo pealt tabati. Kuid meil ähvardatakse inimesi, kes kellegi külge ei ole puutunud, kes ainult streikida kavatsesid, et oma viletsaid palgaolusid streigi abil vähegi parandada. Meil ähvardatakse streikijaid surmanuhtlusega, see on ometi kuulmatu asi!

Mul oli juhus läinud nädalal Tartus olla. Meie pidasime koosolekut Tartu ametiühisuste ruumis. Ma tegin saaliukse lahti ja näitasin võõrastele inimestele, et töölise ametiühisuste korteris leiduvad raamatukogud politsei poolt pitseri alla on pandud! Võite aru saada, et minult selgitust nõuti, küsiti, kuidas see võimalik on? Muidugi andsin ma seletust, mis meie politseile ja valitsusele kiituseks ei olnud.

Kõigist neist asjadest ja ka valitsuse deklaratsioonist loeme niipalju välja, et selles suunas — niipalju kui töölisklassi huvid arvesse tulevad võtta — mõtleb Vabariigi Valitsus edasi sõjaseadust viimase võimaluse piirini töölise vastu täita. Kas on Vabariigi Valitsusel mingisugune sundus või kõrgem võim tema üle, kes sunniks teda niisugusel juhtumisel sõjaväljakohtu käima panema ja inimesi selle kohtu alla andma? Ma usun, Vabariigi Valitsusel jääb võimalus nõnda tegutseda, nagu ta heaks arvab, ja see tegutsemine peaks niisugune olema, millest välja paistaks sõbralikkus ja heatahtlikkus töölisklassi vastu! Seda meie aga ei näe. (Vahelhüüe siseminister H. Laretei poolt.) Härra minister, Teie võite sedasama öelda ka Tartu ametiühisuste kohta: meie ei tahtnud tabada neid, kes ausad töölised on, vaid kommuniste. Nüüd on aga ametiühisuste kapid kinni pitseeritud ja keegi ei saa ka raamatuid lugemiseks tarvitada.

Sellega ühenduses elukallidus ja madalad palgad. Et need olemas on, selle vastu ei

vaielda. Isegi ametlikud kirjad ja avaldused kinnitavad, et lugu nõnda on. Meie tööliste palgad on umbes 40—50% odavamad ennesõjaaegsetest palkadest. Ka on palga reaalkaartus niisama palju või isegi rohkem vähenenud. Kuigi rahva laialdased hulgad elukalliduse ja madalate palkade all äärmiselt kannatavad, ometi ei näe selle parandamiseks valitsuse poolt mitte midagi sündivat. Deklaratsioonid öeldakse, et mõeldakse tolle niipalju alandada, kui majanduslik kandejõud seda lubab: seesama kautshuki veniv rihm. Öeldakse midagi, kuid mida selle all mõeldakse, ei ole selge. Tahaksime teada seda meetodit, kuidas Vabariigi Valitsus elukalliduse vastu võidelda mõtleb, kas need sihid, see meetod viib sellele sihile, mida meie soovime, või mitte? Ma sooviksin väga, et härra Riigivanem ja peaminister nende küsimiste peale vastust anda püüaks.

Mis ametnikkude palkadesse puutub, kuulsin härra rahaministri suust väga iseäraliku ja tähelepanudava lause. Nimelt olenevat ametnikkude palk sellest vastutuse suuruselt, mis ametnikul tema tegevuses kanda. Ma ei ole enne kuskilt lugenud ega kuulnud, et Inglise mäetöölise palgavõitluse ajal oleks sellest räägitud, et palk võib ainult niisugune olla nagu vastutus, mis kellegi ametniku või isiku peale langeb. Ma arvan, et uksehoidjal, põrandapühkijal, ka mitte masinakirjutajal ei ole mingisugust vastutust. Kui üldse vastutuse mõõdupuuga palku mõõdetakse, siis võib olla ei tarvitseks üldse palka saada. Mõõdupuuk peab olema igapäevase elu vajadus. Sest ka vastutuseta ametnik peab elama...

Tahaksin veel riivata üht küsimust, see on meie rahva väljasuremise hädasoht. Alles viimases statistika ajakirjas arutatakse seda küsimust ja näidatakse, et rahvaarvu suurenemine ei ole põhjendatud sündimiste rohkeuse tõttu, vaid selle tõttu, et meil surevus õnnelikul kombel natukene vähenenud on. Kui meie aga surevuse arvu juurde ka väljarändajate arvu paneme, siis näeme, et Eesti rahvas niihästi kui välja suremas on.

See küsimus on niivõrd tähtis, et ükski valitsus, ei uus ega vana ei tohiks sellest vaikides mööda minna. Sellega on meil tarvis tege mist teha, sest see sihib oma viimases tipus rahva olemise lõpu peale. Kui meie aga ise rahva olemise väljasuremisele määrime, sellega rahul oleme, siis kaotame ka riigi olemise aluse ära. Mis väljasuremise vastu võitlemise abinõuks võiks olla, on nagu ma juba enne tähendasin, kõigepealt elukalliduse vastu võitlemine, ühtlasi aga ka korteriviletsuse lahendamine. Meie korteriviletsus on nõnda suur, et Tallinnas — see on ajalehtede teade — loeti

viimati 34 tuhat ja mõni sada korterit. Sellest on 75 sajast ühetoalised korterid ja igast 100 korterist on 57 niisugust ühetoalist korterit, milles ühtlasi ka köök või keeduruum on. Üle 85 korteri sajast on viletsad korterid, nagu neid terves ilmas viletsateks korteriteks loetakse. Viimase korterite lugemise ajal loeti ka leibkonnad, kes korterites elavad. Leibkondi loeti meil üle 45 tuhande. Tähendab, Tallinna linnas on 11 tuhat leibkonda rohkem kui korterid, see on terve linn. 10 tuhat perekonda, 10 tuhat leibkonda peavad nendes viletsates korterites — teiste kõrval — elama, mis suuremalt osalt meie tööliste korterid on? (K. Tonkman, põl: Ja kõige kurvem, et neil ei ole tööd linnas.) Sellest ma ju kõnelesin, et Teie maal neile pudrumäed ja piimajõed valmis hoiate, kuid neid meie ei näe. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Ma tunnen ju seda laulu ja seda viiti ja seda meistrit, ta istub ikka sealsamas ukse nurgal.

Mida mõtleb Vabariigi Valitsus selle hädasohtu vastu võideldes peale hakata? Imelikult viisil loen ma ühest seletuskirjast lisaeclarve juures, kus niioelda õnnelikult selle peale näidatakse, et sissetulekud on kasvanud 10 miljoni võrra, sellepärast, et elukorterite ehituskrediit ei ole täielikult ära tarvitatud. Meie peame seda nõnda mõistma, et valitsuse poliitika on: elukorterite ehitamist mitte edendada! Sealtpoolt (näitab käega paremale poole) on ju ka korterikitsikuse kohta öeldud, mingu inimesed linnast maale, siis on korteriolud linnas lahenedud, ei ole tööpuudust ega midagi. See, austatud Riigikogu liikmed, on niisugune asi, niisugune seisukoht, niisugune väide, mida eurooplasele täies pildis ette ei või kanda. Mina jutustasin seda Tartus olles oma parteisõpradele, kes ainult pead väanasid, kuidas on see võimalik, et niisugune tähtis küsimus, nagu seda korterikriisi lahendamise küsimus on, mis nii sügavalt rahva elamise ja olemise külge liidetud on, et riigimehed, et haritud mehed, kes rahva elu juhtida tahavad, seda lahendada tarvilikuks ei pea? See on tõepoolest asi, mida võõrastele jutustada ei julge.

Minule on etteheiteid tehtud, et mina olevat Eesti elust niisuguseid asju kõnelenud, mis Eestit mitte kõigeparemas valguses paista ei lase. (K. Tonkman, põl: Ja riigi kulul veel.) Härra Tonkman, Teie ju teete ka kõik oma ettepanekud, millele oma teatud nimi juba leitud on, riigi kulul! (K. Tonkman, põl: Aga kirjutuse eest riik tasu ei maksa) Küll ma ükskord kirjutatan ka veel korterioludest, selle vastu võitlemisest Eestis, kus juures raske on seda küsimust teisiti puudutada, kui kuidas seda meil võetakse. On

raske haritud inimestele öelda, et 20. aastajal veel niisuguste väidetega tõsiseid pahe-
sid ära võita tahetakse.

Ma lõpetan imekspanemisega, et uus valit-
sus oma deklaratsioonis ja kavas nende suurte
küsimuste peale sugugi rõhku pole pannud, et
ta neist mööda on läinud. Sellejuures, nagu
juba tähendatud, loeb Vabariigi Valitsus oma
deklaratsioonis üles kaubaproovide muuseumi
asutamise ja muud sellesarnast, millel valitse-
mises väärtust olla ei või.

Juhataja **R. Penno**: Sõna on fakti-
liseks märkuseks härra rahaministril.

Rahaminister **L. Sepp**: Austatud
rahvasaadikud! Faktilise märkusena tahtsin
ühe asjaolu peale tähelepanu juhtida, mis
puutub 10-miljonilist elukorterite ehituslaenu
ja mille suhtes oli eksikombel ühes ajalehes
kirjutatud, nagu oleks see mingisugune üle-
jäänud summa. Tegelikult on see summa
lisaeclarves ülesse võetud ja siin on tahetud
seda ainult üle viia, et võimaldada selle tar-
vitamist samal alusel, kuid teisel viisil. Tähen-
dab, et siin ei ole ülejäänud summaga tege-
mist, vaid see summa figureerib teises kohas
samaks otstarbeks suuremas summas, nii nagu
see lisaeclarves ülesse võetud on.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu
liikmed! Vabariigi Valitsuse esitajal on võim-
alus kaitsta oma deklaratsiooni nende väi-
dete vastu, mis siin on ette toodud. Iga-
tahes ei loe mina tarvilikuks siin lähemalt
üksikasju puudutada. Ainult ühe lähtekoha,
mis rkl-te Anderkopp'i, Ast'i ja Veiler'i
seletustes eriti on sihitud rahvaerakonna vastu,
tahaksin tagasi tõrjuda.

Siin kõneldakse, nagu oleks praeguse valit-
suse koalitsiooni kujunemisel ja praeguse de-
klaratsiooni esitamisel tegemist iseloomuliku
tagurliku nähtusega. Seletatakse, nagu rkl.
Anderkopp siin eriti jutustas, 1917. aastal on
loodud parempoolne demokraatlik blokk, aga
1919. aastal on rahvaerakonna juht selle
purustanud, sellepärast, et see rahvaerakonna
seisukohalt nähtavasti soovitav ja vastuvõetav
ei olnud. Nüüd aga olla jälle käed kokku
löödud, tähendab, et katsutakse parempoolse
bloki vaimus tegutseda.

Kõigepealt olgu tähendatud, et praegu-
sesse valitsuse koalitsiooni on rahvaerakond
astunud kindla seletusega, et ta loeb oma
kohuseks praegusel korral, kus meie Vaba-
riigi Valitsuse kriis kestab üle kuu, kaasa
aidata igale positiivsele kavatsusele; on valmis
ka teisi kavatsusi toetama, tarbekorral osa
võttes valitsusest. Sel korral, kui praegust

koalitsiooni kujundama hakati ja rahvaera-
konna esitajatele kindlasti ette pandi, seda
koalitsiooni toetada, oli pikemate läbirääki-
miste järgi lõpulik seletus, et rahvaerakond
peab oma kohuseks seda positiivset kavatsust
toetada ja on valmis koalitsioonist osa võtma
oma meestele nõu andes valitsusse astumiseks,
kuid sellel eeldusel, et tema loiaalselt kaasa
töötab niikaua, kui see temal võimalik on
tema põhimõtete piires. — Sellega
on selgesti öeldud, et niikaua, kui praegune
valitsus oma koalitsiooniga jääb niisugusele
edumeelsele rahvuspoliitilisele alusele, millel
kaasa võib tulla ka Eesti rahvaerakond, tahab
rahvaerakond loiaalselt kaasa töötada ja ei
karda ühtki etteheidet ühelt ega teiselt poolt,
vaid arwab, et tema sellega omad kohustused
on täitnud.

Viimastel valimistel on rahvaerakond omale
täiesti vabad käed jätnud, ei ole kellelegi
ühtki lubadust andnud, vaid on seletanud, et
tema oma rahvusliku poliitika põhi-
mõtete alustel tahab kindlasti vabameelse
seisukoha järgi tegutseda. Ei ole temal tarvis
ühtki ringkonda meelitada demagoogiliste võte-
tega, ei tarvitse ta mingisuguseid hüppeid
teha ühele ega teisele poole. Sest need, kes
meiega ühes tulnud, ei oota meilt mingisugu-
seid iseäralikke soodustusi ühele ega teisele
poole. Ja seda hiilgavat seisukohta ei anna
rahvaerakond ühelgi tingimisel käest ära ega
kaota ühtki sõpra, kui ta oma poliitilistele
veendumustele ja rahvuslikule seisukohale
truuks jääb.

Sellepärast on kõik need sihilikud väited,
mis rkl. Ast ette toob, nagu oleks rahvaerakond
koalitsiooni läinud teatava vahejuhtumise pärast
meie välisesituses või nagu Riigikogu liikmed
Anderkopp ja Veiler oma iseloomulikus toonis
seda teisiti on väljendanud, täiesti aluseta.
(A. Anderkopp, tõer: Mina ei ole sellest
üldse rääkinud.) ...Teie olete sellest
rääkinud ridade vahel ja ka muidu, aga nõnda
inetult, nagu see Teile omane on! Meil
ei ole mingisugust põhjust olnud mõnesuguste
kaalumiste pärast sellesse koalitsiooni astuda
või sellest valitsusest osa võtta. Sellepärast
on kõik need väited ainult otsitud. Iseäranis
tööerakonna esitajate suust on siin niipalju
tagurlust ja tagasikiskumisest kuulda. Õieti
on meil aga siin tegemist ainult taktilise
võttega tööerakonna poolt.

Asi on selge; tööerakond tahtis algusest
peale, kui tema esitajatele ettepanek tehti valit-
sust kujundada, oma ülesande läbi viia.

Kui see temal ei õnnestanud, siis võeti
seisukoht, et hiilgavat shesti tehes väljapoole
oma seisukohta parandada, aga selles lootuses,
et kord ometi järg tuleb jälle tööerakonna

kätte. Sellejuures on aga tööerakonnal lootus, et tal läheb korda asunikke oma järele tõmmata. Ta oli kõik oma sammud juba varemalt selle järele seadnud, kui ta katsus oma tege- lasi komandeerida asunikku hulka, kui ta juhatas sinna mehed, kes pidid asunikke oma järele vedama, et neid siis tööerakonna kaissu tõmmata. Kuid need peened kavatsused läksid nurja, sellepärast et need mehed, kes sinna läksid, ei ole suutnud asunikke oma järele vedada, vaid on sulanud asunikku hulka ära! See on ikka vana seadus, et vähe- mus sulab enamuses ära... (Vahelhüüe pahemalt poolt: Miks rahvaerakond ära ei sula põllumeeste hulka?) ...Kõnelege oma õige ilmekad tarkused ära, millel suurt põhja all ei ole, ja siis ma järkan edasi... Ma ütlen, selle tagajärjeks oli suur traagika tööerakonna leeris. Arvati, et suude- takse asunikke ühel või teisel teel tööerakon- naga liita; kas vähema või suurema kombi- natsiooni alusel, kas ühe või teise keskrühmaga koos, aga ikka selleks, et siis juhtivat osa valitsuse kujundamisel kui ka valitsuses tegut- semisel oma kätte saada. Lugu kujunes aga nõnda, et asunikku seljataga seisvad ring- konnad ei tahtnud sellest teadagi, et asunikud nüüd peaksid üksikute tööerakonna juhtide leeri kistama. Kui siin kõneldakse „maa häälest“, mis nüüd peab asunikud vaol hoidma, siis on see õieti nagu resignatsiooni heli, et „maa hääle“ on mõjunud vastupidiselt! Maa hääle asunikku hulgas kõlas just nõnda, et asunikud ennast tööerakonnale ära anda ei tohi! Kui nad iseseisvaks jäid, siis ei ole aga lootust olnud ega võimalust endisi lootusi, mis tööerakonnal valitsuse kujundamise ja enese makspanemise alal olid, teostada asunikku abil. Asunikud on kodanliku koalitsiooni teostamisest osa võttes oma ise- seisvust, mis nad seemiselt omandanud on, teostanud. Selle tagajärjel on võimalik olnud kodanlikku koalitsiooni 52 poolehoidjaga ellu kutsuda.

Nüüd on ometi selge, et nõnda nagu töö- erakonna esitaja ütles, neil algusest saadik on tahtmine olnud kord uuesti oma kätte võtta algatust valitsuse kujundamisel. Nii on siis neil loomusunniks kaasa mõjuda, et nüüd asunikku praeguses koalitsioonis elu hapuks läheks, et nad sunnitud oleksid lahkuma ja koalitsioon puruneks. Siis oleks tööerakonnal võimalik vast algatust jälle oma kätte saada selleks, et nüüd asunikke tühaks tehes nendega koos suuremat valitsusühendust luua! (Naer.) Nüüd tullakse siis ja maalitakse praegusest koalitsioonist nii tagurlik pilt, et eduline asu- nik sinna ei tohiks kuuluda!

Kui sedaviisi nüüd suudetakse tööerakonna

leeris meeoleolu maal sünnitada, et praegune koalitsioon tõesti tagurlik on ja sellest edu- meelsete asunikku esitajad siiski osa võta- vad, siis on võit sellega varsti käes, sellepärast et siis rõhuks avalik arvamine muudugi asu- nikku hulgas nende esitajate peale ja need lahkuksid täna või homme sellest koalitsioo- nist. Sellepärast siis kõik õieti need senti- mentaalsed mälestused 1917. ja 1919. aastast selleks ette toodud, et näidata, vaadake, kui 1919. aastal rahvaerakonna juht purustas tagurliku ühenduse, siis nüüd on käed kokku löödud selleks, et niisugust tagurlikku liitu uuesti luua!

Vaadake, see on väga kena ülikond töö- erakondlikule paraadile, aga väga halvasti õmmeldud: niidid paistavad välja! Selle- pärest arvan mina, et teadlikud asunikud niisama vähe niisuguseid sihilikke jutte praeguse koalitsiooni tagurusest usuvad, kui töö- erakondlased ise seda usuvad. Kui nüüd tööerakonna juhtide hulgas tõesti veendumus valitseks ja nad tõelikult usuksid, et seal on meil tagurliku nähtusega tegemist, siis küsime: kui senisest valitsusest osa võtsid peale tööerakonna needsamad rühmad, kes nüüd ühes rahvaerakonnaga koalitsioonis on, mispärast siis nüüd korraka needsamad rüh- mad tagurlikuks on läinud!? Kui aga need rühmad enne tagurlikud olid, mispärast siis tööerakond sealt ei läinud?! Miks ta toetas seda tagurlikkust; miks tema käed kokku oli löönud maaliitlastega? Miks siis alles nüüd, kui see valgus tuleb tööerakonna peale, nemad taipavad, et seal on tagurusega tegemist?! Vaadake, kui meie päris puht- südamlilikult kõneleksime, siis ütleksime meie: emb-kumb, kas tööerakonna mehed olid poliitilisel vilumatud ja noored, et nad ei taibanud, kus nad liikusid ja mis nad tegid, või tööera- kondlased on ise niisama tagurlikud! Vaadake, kui tööerakond aitas seda poliitikat ajada, mille suhtes nad siin niipalju kõnelevad tagur- likkusest; kui see nende kontidele paras oli, ja tööerakond ise aitas seda poliitikat, mida sotsialistid omal ajal nii tagurlikuks on ise- loomustanud, ajada, siis võib ainult oletus olla, et seal on isikutega tegemist, kes väga palju endiste maaliitlastega hingeoluliselt seo- tud on! Kui meie oleme kõnelnud, et töö- erakondlased noor-maaliitlased on, siis oleme meie selles veendunud olnud, et seal on tõesti niisuguseid jooni, mis endiste suurmaaliit- lastele omased. Vaadake, sellepärast ei maksa asja mitte nii traagiliseks kujutada, nagu ta ei ole.

Kõik need kabjalöögid katsutakse siin anda selleks, et rahvaerakonna osavõttu ise- loomustada kui tagurlikku arenemist. Need

hoobid on aga täiesti põhjendamata. Kui mina omal ajal 1919. a. olin selle poolt, et demokraatlik blokk purustataks, siis talitasin mina just selle veendumuse järgi, et meie, rahvaerakondlased, siis üldse ei saanud enam ühes minna selle blokiga. Ja ma arvasin, et kui meie ühes läheme, siis kaotame meie omad edumeelsed sõbrad, kes meil on. (J. Piiskar, stp: Järele jäänud!) ...Jah, järele jäänud. Meie ei salga, et meie tagasi oleme läinud, aga see ei tähenda mingisugust häbiasja. See ei ole moraalne kaotus, vaid kes demokraatlikkude riikide arenemist teab ja tunneb, sellel on selge, et niisugused tagurpidimineku just keskerakondade poliitilises elus mingisugused ootamatused ei ole. Teie arvate, et meie ei saa rohkem hääli?! Meie ei ole seda mitte tahtnud iga hinna eest ja ei taha ka! Meie oleme sihikindlalt öelnud... (A. Schulbach, tõe: Teie ujute sihikindlalt baptistide poole.) ...Sihikindlalt ei ole meie baptistide poole läinud, aga meie tõmbame kõiki ühes, kui nad kaasa tulevad sarnasel ausal platvormil, nagu meie rahvusliku poliitika alused seda on. Meie ei talita mitte, nagu tööerakondlased, kes valimiste eel ametnikkudele ei tea mis lubasid ja seega inimesi, kellel ihad liig suured, oma-poole tõmbasid. Tööerakond ei ole üksi Kuljust ja Tallmeisrit ära kasutanud, vaid tema on sõtkunud kõikide ukse ees, meelitades kõiki, keda veel võidi meelitada lubadustega. Isegi asunikke, kes ennast juba organiseerinud olid, katsuti veel meelitada. Kõik need inetud sõnad härra Schulbachi-taoliste meeste suust jäävad õhku rippuma, sest neil ei ole mingit tõelikku alust! (A. Schulbach, tõe: See on halb, kui mõni inimene liig suureks läheb.) ...Jah vaadake, mis sellesse „suurusesse“ puutub, siis olete Teie selle kallal aastaid sikutanud, aga maha ei ole saanud! Nii suur või nii väike kui ma olen, aga kellegi armust ei ole ma seda!

Et meie kallale nii kindlate sihtidega, aga sagedasti nii inetult tungitakse, siis ei saa ma siin seda tagasi tõrjumata jätta, eriti seda tooni ja seda viisi, millega siin ette tullakse ja katsutakse meid isegi tagurlikuks teha!

Et nüüd härra Anderkopp leiab jällegi võimaliku olevat õnnetut Birk'i lugu siia sisse kiskuda, siis küsiks, mis on siis sellel rahvaerakonnaga ja valitsuse deklaratsiooniga tegemist!? Härra Anderkopp teab konstateerida, saadiku salaarhiivist olla 100 numbrit kaduma läinud. See on minule väga huvitav kuulda, sest kui see asi väliskomisjonis arutusel oli — see pole vist mingisugune saladus! — kui selles asjas väliskomisjonis informatsioon anti, küsisin mina, kuidas saadiku arhiiviga lugu

on, kas seal on midagi kaotsi läinud? „Ei, seda mitte“, ütles välisminister. (A. Anderkopp, tõe: See on hiljem selgunud.) ...Kui arhiiv oli juba Tallinna toodud, oli üle võetud, siis ütles härra välisminister, et seal ei ole midagi kaotsi läinud. Nüüd aga, kui arhiiv oli üle võetud ja kõik seletamine pidi möödas olema, kui pidi selgunud olema, mis olemas on ja mis mitte, nüüd teab „Vaba Maa“ peatoimetaja rkl. Anderkopp meile seda jutustada, mida välisminister Piip ei teadnud! Kui asjad nii selgumata on, siis on täiesti arusaadav, et meie nõudsimise selle asja selgitamist. Kui nüüd tuleb niisugune autoriteet, nagu Riigikogu liige... (A. Anderkopp, tõe: Kui juhataja mind ei kaitse, siis kaitsen mina ennast ise. Juhataja helistab.) ...Ah, kas Teie teate, mis tähendab „autoriteet“? Teie peate sõnaraamatult küsima! Missugune õigus on siis nüüd neil härradel meist nii halvaks paneva tooniga kõnelema?! Kui siin rkl. Veiler võimalikuks arvab seletada, et rahvaerakond on küll peipsiäärne erakond, kuid ta harud ulatuvad ka Peipsi taha, siis tahaksin kuulda, kes need härrad on, et nad julgevad meist nõnda kõnelema!? Et Ado Birk rahvaerakondlane oli?! Olen nii paljuid omas erakonnas näinud, küll rahvaerakonnas, küll demokraatlikus erakonnas, küll eduerakonnas. Kui seal nüüd Ado Birk alatule teele on sattunud, kui ta on midagi nurjatut korda saatnud, siis arvate teie nüüd, et teie ühe inimese väärtuse pärast, ühe isiku alatuse pärast saate Eesti rahvaerakonda maha matta või teda kahtlustada, nagu oleks temal suhteid peipsitaguse nõukogude Venemaaga?! Kui see alatu viis ei ole oma poliitilistest vastastest kõnelema, siis tahaksin mina teada, mis siis õieti poliitiline moraal tähendab! Kellel selles kogus või väljaspool oleks õigus öelda, et minu juhatusel tegutsev erakond oleks niisugustes suhetes süüdi?! Et meie kui rahvaerakondlased oleksime süüdi, kui üks rahvaerakonna liige on midagi alatut korda saatnud?! Mina olen siin juba varem tähendanud, et siin ei ole mitte ühe üksiku erakonnaga tegemist. See mees on kaugemale jõudnud, kui üksiku erakonna piirid. Teda on Asutava Kogu ja Riigikogu poolt meie rahva-riikluse kõrgematele kohtadele valitud. Kellegil pole siis põhjust olnud ega mõtet teda kahtlustada. Mispärast oleksime meie siis pidanud enne seda, kui ta oli eksinud, arvama, et ta niisugusel alatul teel on, kui mingisugust põhjust selleks ei olnud!? Kui tulid süüdistused, kui tulid ajalehtede kahtlustused, kas teie arvate siis, et eriti rahvaerakondlased oleksid kohe pidanud karjuma: Võtke varas kinni!? Kui

mina inimest austan ja kui minul vähegi lugu- pidamist inimese vastu on, kas mina saan siis igatühte ahjutagant otsida, kuigi meil inimesed nii kergesti süüdistusi suust välja ajavad!?

Kui meil nii vähe usaldust inimeste vastu on, kuidas siis meie kui rahvas ja kui ühiskond püsida võime! Kui teil tõesti arvamine on, nagu peaks meil esimeseks eelduseks olema, et igäüks koer ja kelm ja äraandja on, — millega siis peame lõpetama?! Kas siis on üldse veel olemas mingit ühiskondlikkust ja rahvuslikkust!?

Minu seisukoht on sarnane: niikaua kui minul küllalt tõendusid ei ole, et minu poliitiline sõber on koer, usun mina, et ta aus inimene on!

Ja mis mina olen teinud? Ma olen ainult nõudnud, et selgitame kõigi abinõudega, kas meie saadik tõesti süüdi on! Kui ta süüdi ei ole, siis võime kahtlustused tagasi tõrjuda ja mitte üksiku inimese, vaid kogu meie rahva au päästa!

Sellest on nüüd tööerakonna häälekandja, ja osalt ka mõni teine leht kinni haaranud ja avalikult kõnelema püüdnud, nagu oleksin mina äraandlikule teele sattunud saadiku „agent“! Kuidas teie ka au üle mõtlete, aga kui teil vähegi arusaamist aust on, siis võite teie aru saada, mis niisugune kõlblik tasapind tähendab!

Mina olen 35 aasta jooksul, kus ma olen poliitilisest elust osa võtnud, igähele vastu astunud, nii nagu ma seda õigeks olen pidanud, sagedasti kas või välja kutsudes ja haavates. Mulle on peale käidud, mind on katsutud maha murda, aga et keegi oleks julgenud ilma mingisuguse põhjusega avalikult välja, seda ei ole olnud! Et aga nüüd tööerakonna häälekandja veergudel seda siiski on juletud ja saadud teha, siis näitab see, mis sugusele pinnale on alla mindud, mida on tahetud pakkuda ja mida meil kõik vastu võetakse!

See on tõsine kurbloolus, millest kõneleb sarnane nähtus. Tööerakonna esitaja on omal ajal teisele riigikoguliikmele kõige inetumaid sõnu silme vahele paisanud. Mina ei taha neid inetuid sõnu, ehk nad siin küll oleksid õigustatud, tarvitada. Aga ma ütlen, et seesugune võitlusviis, niisugune meelsus, see ei hävita ainult üksikuid inimesi ega üksikut rühma, vaid see sööb kogu meie rahva üdi kõlblikult ära! Meie riiklik elu, meie poliitiline elu õhnestatakse ära, hävitatakse ära!

Kui isegi kristliku rahvaerakonna häälekandja julges avalikult öelda, et selles asjas

on tööerakonna häälekandja inetus „maa hääleks“, siis tuleb asjast nõnda aru saada, et seal inimesed sisemises vihas katsuvad kõike ära kasutada. Et aga seda üldse juletakse teha, see näitab ka, kuhu meie oleme sattunud!

Mina, kui vanem võitleja rippuvat ei tea missuguste niitude otsas, ajavat poliitilist au ja võimu taga! Noh, ma mõtlen ma olen aastate jooksul tööd oodanud, aga ühtki võimu ega au mina ei taha! Ma olen tööd oodanud aastate kaupa, kuid ei ole olnud tööd! (Vahele hüüe pahemalt poolt.) Härra Ast, vanasõna ütleb, et demokraatlikul maal mehed, kes tööd tahavad teha, ootavad $\frac{2}{3}$ aega ja $\frac{1}{3}$ ajast saavad tööks ära kasutada! Kuid ärge lootke, et teie sellepärast, et ma tööd olen valmis tegema, mulle midagi alatut saaksite süüks anda! Kui ma tööd olen teinud ning tahan ja võin teha, mis häbiasi see siis on?! Et mina mingi kompromissi oleksin teinud oma poliitiliste sõpradega ehk vaenlastele vastu oma paremat tahtmist ja teadmist, seda võib ainult see tulla kõnelema, kellel ei ole arusaamist sellest, mis tähendab teiste au, kogu meie rahva ja riigi au!

Sellepärast, kuidas teie ka muidu mõtlete, aga tagurlikkust, enne kui praegune koalitsioon on tegutsema hakanud, ei saa praeguse valitsuse tegevuskavast veel otsida! Igatahes ei ole Eesti rahvaerakond valitsuse koalitsiooni läinud selles mõttes, et tagurlust toetada. Ei ole rahvaerakonna tegelased sinna läinud mingisuguste väikeste kaalumiste pärast, ega mingisuguse vahejuhtumise pärast välisesitu- ses, ei ka mingisuguse välise surve ega mahasurutud oleku pärast, vaid ainult sellepärast, et meie, kui tarvis, teeme tööd, kus vähegi võimalik, aga ikka ainult niikaua, kui see ühendatav on meie poliitiliste põhimõtetega!

A. Anderkopp (töer): On ju inimesi, kes arvavad, et teised nende kõrval midagi ei maksa, ja ma arvan, et niisugustele „autoriteetidele“ tuleb nende „autoriteet“ ka jätta. Sellepärast tahaksin ma härra Tõnisson'i „suure“ kõne puhul ainult paar väikest märkust teha. Härra Tõnisson arvab kõigepealt, et meie ei ole järjekindlad sellega, kui meie teistele rühmadele etteheiteid teeme, et nad parempoolsed on, kuna meie omal ajal ise valitsuses võisime olla, ja valitsus siis parempoolne ei olnud. Härra Tõnisson on aga ise tunnistanud ja kinnitanud seda, et iga valitsus luuakse kokkuleppe teel, igal rühmal on omad seisukohad, mida ta tahab läbi viia. Meie püüd on olnud igas valitsuses maksma panna neid sihte, mida meie õigeks peame. Kui härra Tõnisson öelda tahab,

et kõik rühmad ühesugused on, kes valitsusest osa võtavad, siis, härra Tõnisson, on teie rühm põllumeesterühmaga ühesugune. (V a h e l h ü ü d e d.) See on teie loogika. (V a h e l h ü ü d e d.) Ärge mängige oma suurte sõnadega, see on teine asi.

Härra Tõnisson arvas võimalikuks mulle öelda, et vaadake, see „Vaba Maa“ peatoimetaja rkl. Anderkopp, see tuleb nüüd seletama, et arhiivist on dokumente ära kadunud, millest välisministergi ei teadnud. Ma tuletan härra Tõnisson'ile nimelt üht meelde, et arvamist ei oleks, et mina väliskomisjonist teateid välja toon, et meil jutt oli omal ajal selle üle, kuidas arhiiv üle anti. Kahe minutiga anti arhiiv üle ja saadik oli kadunud. Kuis võis siis mõne sekundiga kindlaks teha, mis kadunud, mis alles? (V a h e l h ü ü e.) Vaadake, seal oli teie autoriteet!

Lõpuks tahaksin veel üht väikest asja puudutada, mida rkl. Tõnisson üles tõstnud: ajalehed. Meil on lehe juures veel teine toimetaja, härra Laaman, kellel härra Tõnisson'iga teatav vahekord tekkinud on. (J. Tõnisson, rhv: Mingisugust vahekorda ei ole.) Teie olete lehes kuulutanud, et temaga kohtusse läbete, öiendage siis asju seal. (J. Tõnisson, rhv: Ega mina ise ei lähe!) Ega tema ka ise ei lähe. (J. Tõnisson, rhv: Niisuguste meestega minul tegemist ei ole!) Ja teistel Teiega ka mitte. Aga ma tahaksin ühte öelda — see kõrge kõnetool ärgu olgu ajalehtede jaoks. Teie olete nädalate viisi lehtedes vaielnud ja väga halvasti vaielnud, jätke Riigikogus lõpuks see. (J. Tõnisson, rhv: Mina ei ole ajalehtedega vaidlema tulnud.)

Riigivanem J. Teemant: Lugupeetud rahvaesitus! Praegusel valitsusel oli selge, kui ta deklaratsiooniga esines, et temal ei ole sarnast nõiakeppi, millega ta ühe päevaga ja korraga kõik hädad, mis ka meie riigis õlemas, kõrvaldada võiks. Valitsus on esinenud teatava töökavaga, (M. Martna, stp: Tahab ta seda ka täita?) härra Martna, ma usun, Teie mõistate ju ometi lugeda, ma palun, lugege siis. (K. Ast, stp: Internatsionaali informatsiooni leht. — Naer.) Praegusel korral peaksite teie küll kõrvale jätma igasuguse ägeduse ja peaksime katsuma asuda asjalikule pinnale. Pean ütleva, mul on hea meel kuulda, et rkl. Ast ühe asja deklaratsioon leidis, nimelt välispoliitika ala, mille kohta ta tähendas, et praegune valitsus olla selles

suhtes ühist keelt sotsialistidega leidnud. Sellega on nad tunnistanud, et nad rahvuslikul, riiklikul alusel seisavad ja kui see nii on, siis on praegusel valitsusel nii mõneski asjas kergem, kui ta seda arvas. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt: Kas Teie kahtlesite?) Ma ei ütle, et ma kahtlesin, aga meie poliitiline elu Eestis on nii mõndagi andnud. Teie kuulsite siin täna härrasid Grimpel'it ja Martinson'i, on selge, et neil hoopis teised helid on. Ja ometi nimetavad need endid sotsialistideks, olgugi, et nad endile ühe mehe nime ette panevad, kellel praegu õnnetus on vangis istuda. Isiklikult kordan, oli mul armas kuulda, et on üks ala olemas, kus öeldakse, et valitsus on ühist keelt rahvaesituses leidnud. Muidu aga pean ütleva, et kuuldes vastasrinna esitajate kõnesid, ühelt poolt sotsialistide ja teiselt poolt tööerakonna omasid, ja neid jälgides, on selge, et üks neist eksib, või eksivad mõlemad.

Sotsialistid ütlevad: midagi ei ole deklaratsioon, kõik on tühipaljas, liig vähe on lubatud, liig vähe tahetakse. Tööerakond aga ütleb: liig palju on lubatud, jõudu ei ole kõige teostamiseks, riik ei kannu välja! Mina ei tea, kuidas neid seisukohti üksteisega ühendada. Mina arvan, et tööerakonna lugupeetud juhil härra Anderkopp'il oli siis, võib olla, suur töö ees, kui ta deklaratsiooni luges, nii et ta ei jõudnud seda täiesti läbi lugeda. Härra Anderkopp, võib olla luges deklaratsiooni lõpus sõna „kõik“ — ja kõik oligi temal selge. Tööerakond ütleb, vaadake deklaratsiooni lõpp, 2—3 rida alt ülesse poole eitab kõike seda, mis selle eel kirjutatud. Ja ometi on seal öeldud ainult seda, mida iga valitsus ütleva peab, kui ta asja tõsiselt võtab, nimelt, et ühekorraga ja lühikese ajaga on võimatu kõike teostada. Iga töö nõuab aega, iga riiklik töö nõuab vabu summasid, nõuab seda, mis riiklikus elus on vereks. Kui aga seda silmas pidada, siis arvan mina, on härra Anderkopp'il vaevalt õigus praegusele valitsusele deklaratsiooni puhul etteheiteid teha. On ka arusaadav, et siis, kui inimesed astuvad vastasrinda vastasrinna enese pärast, see vastasrind ei ole iga kord seda, mis ta olema peab. Mina isiklikult arvan, et palju sellest, mis tööerakond täna avaldas, oli lihtsalt juhus, ja arvan, et praegusele valitsusele, kui Riigikogu enamus talle usaldust avaldab, vähemalt tööerakonna vastasrind ikka asjalik on ja kui ta üksikutel kordadel niisuguste mõtetega esineb kui täna, siis kannab see kõik puhtjuhuslikku laadi. Kui täna tööerakondlased siin rääkisid, vaadake, meie ei saa oma kavasid teostada, meie ei saa oma mõtteid läbi viia, meilt on see võimalus ära

võetud, siis peate teadma, et ma ametlikult olen 4 korda nende poole pööranud selleks, et ühist keelt nendega leida, et ühiselt tööle asuda. Iga kord olen ma aga vastuseks saanud — midagi ei ole muutunud, sellepärast ei hakka meie sisuliselt asja üle üldse rääkima. Ma arvan, kui keegi rühm tõsiselt leiab, et temal tõesti suured aated on ja kui ta tahab, et need teostamist leiaksid, siis on loomulik, kui see rühm ise tööle asub, katsudes leida ühist teed teistega. Ma saan aru, kui teatud rühm siis vastasrinda asub, kui talt võimalus on võetud töötada, siis on tal õigus näidata avalikult, vaadake, meie oleme tahtnud riiki juhtida, üht ja teist läbi viia, see on meie aga võimatuks tehtud. Praegu on meie ees aga hoopis teistsugune olukord. Ei taheta lihtsalt ära kuulatagi neid, kes katsuvad ühes riigivõimu moodustada, vaid öeldakse, meie teiega rääkima ei hakka. Võib olla, et on olemas selle põhjuseks mõni vastolu rühma sisemises elus, sellesse aga tungida ei ole minul õigust. Kui ma enese peale võtsin moodustada Vabariigi Valitsust, siis ei ole mind selleks ajanud ei isiklikud ega rühma huvid. Vabariigi Valitsuse nimel esinesin ma teile teatud kavaga, lugupeetud rahvaesitus, muidugi on see teie asi, missuguse seisukoha teie selle kohta võtate. Ühte julgen ma aga veel kinditada, isiklikud ega rühma huvid pole mind juhtinud, vaid arusaamine, et sarnane olukord, kus valitsuse seisukord on kindluseta juba pikemat aega, on lubamatu meil väikeses riigis. Sarnane olukord on üldse ühes korralikus riigis lubamatu. See mõte on mind juhtinud valitsuse moodustamisel. Nüüd on aga meie sotsialistid tulnud, ning kärevalt valitsuse tulevast töökava arvustanud. Mind isiklikult, pean tähendama, see keel ei heiduta, ei heiduta juba sellepärast, et tean, kuidas see vool, kui neile valitsuse moodustamist pakuti, kähku ennast sellest moodustamisest lahti ütles. Oleks ometi loomulikum olnud vähemalt katsetki teha. Väga kerge on kahekolme tunni järele „ei“ öelda, nagu meie sotsialistid seda tegid. Kui neil väga suured aated on, mis elus on teostatavad, siis on mul arusaamatu nende rutuline eitav vastus, kahekolme tunniga öeldi: „ei“. See näitab, et tõsine tahe puudus, asja ei võetud tõsiselt, sellepärast oli rkl. Grimpel'il minu arvates õigus, kui ta ütles, et sotsialistid ei ole katsunudki valitsust moodustada. On olemas teatud liik inimesi, kes muud ei mõista teha, kui ainult eitada ja teistele etteheiteid teha. Nii sünnib ka siin: eitatakse kõike, tehakse etteheiteid seal, kus tahetakse kõigeparemat teha. Riiki aga ei saa valitseda ainult eitamisega. Etteheiteid teha on ju ka küll seisukoht.

Arvustamisel on oma tähtsus, kuid ma usun, et ka loovat tööd on tarvis teha ja et selleks on tarvis valitsemise raskusi kanda. Riigikogus olemine on meie kõigi peale selle kohustuse pannud. Kahjuks praegu Teil, härrad sotsialistid, seda teadmist ei näi olevat, usun aga, et ka teie sellele teadmisele ajajooksul jõuate. (Pahemalt poolt: Valetab.—Müra ja hulgalised vahelhüüded. Juhataja helistab.) Riigivanem ei valeta. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) See kisa mind ei hirmuta.

Meie kuulsime tööerakonna lugupeetud esitaja poolt, et tööerakond vastasrinda asub. See kergendab meie tööd, sest üheltpoolt ootame meie sealtpoolt ainult asjalikku arvustust, teiselt poolt ma ütlen avalikult, valitsus arvestab selle va tasrindlusega. Edasi ei tahaks ma äratähendamata jätta ühte asjaolu, mis mulle täiesti arusaamatuks jäi. Deklaratsioon on nimelt muuseas räägitud kokkuhoidmisest. Täna on siin aga öeldud, kuidas võib uue valitsuse juures üldse kokkuhoidmisest kõnelda, kui isegi ministriumide arv on valitsuse moodustamisel endiseks jäetud. Ühte sihti võib aga mitmeti kätte saada. Võib asuda sellele seisukohale, millele asus tööerakond, kui ta kavatses Vabariigi Valitsuse moodustada, nimelt, et on tarvis juba Vabariigi Valitsuse moodustamisel mitu võimalikonda ühe inimese kätte koondada, et sel teel kokkuhoidmist läbi viia. Kuid võib ka teistsugune seisukoht olla, mille kaudu sedasama võidakse kätte saada. Võib asuda seisukohale, et asjale kasulik on, kui iga võimalik ministriumide juhiks on korraldamise ajal eriisik, kes kogu jõuga võimalikondade koondamiseks tööle asub, mille tõttu võib kiiremal tööga, koondamisega lõpule jõuda. Sellele teele asusin mina praeguse valitsuse moodustamisel. Midagi ei ole praegu katki. Võib olla hakatakse sellejuures kahtlema, kuidas hakkavad siis, kui kokkuhoidmise tõttu on kokkutõmbamisi ministriumide arvu suhtes tehtud, üksikud ministrid ennast vabastama, siis ei või siin ometi unustada, et lõpuks öelda on rahvaesitusel. Selge on, et Vabariigi Valitsus peab siis lahkuma, et võimalik oleks moodustada uut valitsust sel kujul, nagu see vastuvõetav rahvaesitusele on. See tee, mida praegune Vabariigi Valitsus on valinud, on minu arvamise järgi lihtsam ja kiirendab kokkutõmbamise tööd. Ma võtan omaks, et ka see tee, mida hiljuti tööerakond omas töökavas ära tähendas, sihile oleks viinud, kui see kava oleks vastu võetud.

Muuseas oli täna veel üks etteheide härra siseministri suhtes. Üks härradest tarvitas

siin sõnu — „kõrvalops asunikudele“. Praeguse valitsuse koosseis olla teistsugune, kui see loomulikult oleks olla võinud. Põllutööminister ei olevat endine isik, vaid üks teine on sellest samast rühmast põllutöoministeeriumi juhtimise enese kätte võtnud. Endine põllutöominister on enese juhtida võtnud siseministeeriumi võimkonna. Vaadake, sarnane nähtus ei ole poliitika elus mingisugune uudis. Inimesed võivad täna ühte võimkonda, homme teie juhtida; kõik oleneb vahetõhtadest. Kui praegusel korral asunikud on enese kätte siseministeeriumi juhtimise saanud endise põllutöoministri isikus, siis ei ole sellega keegi umbusaldust tahtnud avaldada viimase vastu. Asunikud on enese kätte saanud ministeeriumi, millel minu arvamise järgi praegu meie elus väga suur tähtsus on. See on ainult tunnistuseks sellest, et selle ministeeriumi etteotsa on astunud mees, kes jaksab seda juhtida. See on minu, kui Riigivanema, arvamine. Teie, rahvaesitus, võite seisukohta võtta, kas teie meid usaldate või mitte. Lõpuks ei tahaks ma ka puutumata jätta küsimust, mille juures härra Tõnisson peatus. Tööerakonna silmis ei saa praeguse valitsusega töötada. Endises valitsuses olin aga mina Riigivanemaks, endises valitsuses oli tähtsama koha peal, rahaministriks — isik, kes ka praegu rahaministeeriumi juhib, samuti on senine sõjaministeeriumi juht endine ja kui siis endises valitsuses tööerakond leidis võimalik olevat seltsis töötada, ja ma pean tunnistama, et ma õnnelik olen, et mul võimalus oli nendega ühes töötada, meie olime kõik valitsuses ühise keele leidnud, siis on mul raske aru saada tööerakonna seisukohast. Kui praegusel ajal mõnesuguse muu olukorra tõttu tööerakond leidis tarviliku olevat vastasrinda asuda, vastasrinnas olla, siis on see mulle arusaadav. Aga siis ei saa ju siin nii oma mõtteid väljendada ja sarnasele seisukohale avalikult asuda, nagu seda on teinud tööerakond, kes tõendab, et praegune valitsus on tagurlust pesa. Hiljuti lugesin ma üht juhtkirja, milles öeldud, et Eestis ei olla veel sarnast tagurlikku valitsust olnud, kui praegune on moodustatud. On õige, et praegusel ajal tihti mõisted — tagurlus ja edumeelsus — segi on; mis enne parempoolne oli, on nüüd pahempoolne ja ümberpööratud. Üks asi on aga selge: kui sel ajal, kui ma mineva valitsuse eesotsas olin, tööerakondlased minuga ühes töötasid ja neil midagi nende vaadete vastu ei olnud, mida meie ühes katsumise teostada, siis praegusel korral, kus midagi oluliselt muutunud ei ole, kus valitsusse on tulnud rühm, kes valitsuse juhust paremal pool ei seisa, siis ei saa tööerakond oma mitteosavõtmist valitsusest küll põhimõtteliste lahkuminekutega seletada. Ma ütlen

veel rohkem: Eestis tagurlust kui niisugust ei ole üldse olemas. Kui meil tagurlusest räägitakse, siis on see ühelt poolt haigete peajude ettekujutus ja teiselt poolt ainult teatavaks poliitiliseks võitlusabinõuks, sest kui teie elu vaatate, siis puudub meil see kiht, kes tõsiselt alalhoidlik ja tagasikiskuv on. Kui aga tööerakond praegusel korral tagurlusest räägib, siis on see vähemalt teatud ägeduse vili. Külma vareliselt ja järelmõeldult nad seda öelda ei saa ja tegelikult seda ka ei ütle, seda usun.

Silmas pidades, et riigil peab valitsus olema, milleks tarvis on ühist keelt rühmade vahel leida, et võimalus oleks elu korraldada, ja et sisuliselt midagi sündinud ei ole valitsuse moodustamisel, mis poliitiliselt teiseks oleks, kui see seni oli, loodan mina Riigikogu enamuse peale.

Juhataja **R. Penno**: Teatan, et vahepeal on esitatud liht ülemineku-vormel rkl. Holberg'i poolt.

O. Strandman (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Oleks vististi loomulik, kui ma hakkaksin härra Tõnisson'i kõnele vastama, mis nii isiklik ja käis tööerakonna ja vististi ka minu kohta. Kuid ma arvan, et praegune moment on siiski nii tõsine, meie oleme uue valitsuse loomisel, et siin isiklikkude arvete äiendamine neis piirides, nagu seda härra Tõnisson võimalikuks pidas ette kanda, vähemalt minu ülesanne ei ole, mina ei ole ennast seks ette valmistanud, ja ka praegune härra Tõnisson'i kõne ei suutnud mind selleks vaimustada. (Vahelhüüe J. Tõnisson'i, rhv poolt.) Noh, ma ei tea, kus seda imestust rohkem oli, ma jätan selle küsimuse praegu lahtiseks.

Oma kõnet alates pean ma ütleva, et minul härra Teemandi kui Riigivanema vastu suur lugupidamine on, ja ma võin otsekohe öelda, et minu isikliku äranägemise ja arusaamise järgi härra Teemant vist kõigeparemat Eesti Riigivanem on. Niipalju, kui ma tean, on härra Teemant Riigivanemana kõigesuurem tööjõud olnud, kes iga ressoori, iga ministeeriumi valitsemisse on tunginud. Meie kuuleme, et tema üksikuid asju, mis aastate kaupa on vedelenud ja ei ole käiku saanud, on oma isikliku tööjõu ja vilumusega paari nädala jooksul valitsusele suutnud ette kanda ja neid otsustada. Ja meie näeme, et härra Teemant mitte ainult ei ole võtnud riigi valitsemise juhatamise oma peale, vaid nii mõneski küsimuses on palju suuremat huvi tundnud teatavate poliitiliste avalduste vastu, on üksikute ministritega läbirääkimisi pidanud ja kõigist, mis Eesti vabariigis sünnib,

täpselt informeeritud olnud. Ja sellepärast paistis, et nüüd, kus teatavad poliitilised avaldused selginenud, kus paistis, et aeg teatavas mõttes soodne, et meie mitte igapäevast valitsust kokku ei sea, kes päevast päeva meie riiki juhib, nüüd, kus meil ka välispoliitikas suuri vapustusi ei ole, ei ole meil välispoliitilisi komplikatsioone karta nüüd, kus meie siseriigis rahu valitseb — üksikud erandid on rahvaste ja riigi elus igapäevased nähtused — sellepärast paistis, et nüüd Vabariigi Valitsus ja valitsuse juhtivad mehed midagi suuremat teevad, kui seda harilikust valitsusest loota võis. Mul oli kord võimalus Eesti riigi kulul väljamaal olla, nimelt Geenua konverentsil ja oli ka ükskord juhuse seal võõraks kutsutud olla Vene saatkonda. Seal istus minu kõrval härra Rakovsky, üks väga vilunud mees, ma ei ole kunagi leidnud inimest, kes niihästi oleks osanud kodanlikku valitsust maha teha. Ta rääkis Prantsuse keeles, ta oli Prantsusmaal hariduse saanud, ja see härra kandis mulle ette, mis on iga kodanliku valitsuse deklaratsioon. See deklaratsioon oli umbes samasugune, mis meie täna praeguse Vabariigi Valitsuse käest kuulsime: meie tahame tööstust ja kaubandust arendada, põllutööd toetada, kodanikkude hea käekäigu eest hoolitseda jne., terve rida väga häid asju üles loetud, mida valitsus tahab teha. Loomulik, kui lubadusi on antud igale poole, et parlament ka rahuldatud on. Kui meie praegu härra Teemandi kui Riigivanema poolt esitatud kava loeme, siis on selle kava tekkimine väga selge. Üksikud ministrid, neid on 10, on oma kavad kokku seadnud, neist on siis punktid tulnud, mis on kokku liidetud ja Vabariigi Valitsuses läbi arutatud. Kui siin midagi isiklikku härra Teemandi poolt on, siis on see ehk lõpp, et Vabariigi Valitsus ei looda, et tema seda kõike lühikese aja jooksul suudab läbi viia, et valitsus tahab oma tervet tööjõudu selleks ära kasutada, et demokraatlik mõte meie elus ikka sügavamale tungiks. Ma tahaksin näidata, kas meie praeguse valitsuse loomisel meie riiklikus ja rahvuslikus — ma tarvitan seda lauset nähtavasti rahvaerakonna mõjul — kas meie rahva huvides on praegu valitsus, kes niisuguse igapäevase deklaratsiooniga esines — kas siin rahvaesitus ei peaks nõudma, et valitsus peaks suuremate ülesannete kallale asuma, mis meile riiklikult väga tähtsad on. Ma arvan, et niisuguste ülesannete seadmiseks meil on aeg soodne.

Ja kui siin räägitakse, et meie oma kaastööd oleme keelanud sellepeale vaatamata, et meie poole on pööratud neli korda, kui see on nii, siis olid selleks põhjused. See ei ole saladus, ja kuigi need põhjused osalt isiklikud, on minu

kohus siiski nad Riigikogule ja tervele rahvale, niipalju kui nad siit laiali lähevad, teatavaks teha. Meie oleme arvamisel, et praegu on aeg suuremate ülesannete kallale asuda, kui seda Vabariigi Valitsus seni on teinud. Meie riiki elab juba mitmendat aastat, aga meie näeme, et riigivõim on siiski korraldamata, et ei ole mingisugust süsteemi, tema on Vene eeskuju järgi üles ehitatud, tema on niisugune, mis rahva kandejõule ei vasta. Härra Martna võttis seda teatavas mõttes naljaks ja tähendas, et kandejõud on mitmesugune, ühes kohas ei suudeta läbi viia, teises kohas öeldakse, et vastab rahva kandejõule. Mina aga arvan, et meie riigiaparaat ja tema korraldamine ei vasta rahva kandejõule ja sellepärast on esimene asi, mis iga valitsus, samuti ka praegune oma ülesandeks peaks võtma, et meie riigivalitsuse aparaat teha vastavaks meie riigi kandejõule. Meil on tekkinud olukord, nii kui üks põllumeeste rühma liige, kellega ma hiljuti juttu ajasin, päris täpselt ütles: „meil muutub valitsus ja riigiaparaat selleks, et ametnikkudeperet üleval pidada ja üksikutele isikutele suuremal määral laenu ja toetust anda.“ Ma arvan, et see pole meie riigi ja rahva ülesanne praegusel silmapilgul. Meie näeme, et suured riigipoliitilised probleemid teistes suurriikides aastaid aega võtavad enne kui küpseks saavad. On ilmunud raamat, lord Gray mälestused, kes Inglismaa välisminister oli 10 aasta jooksul. Seal näeme muuseas, kuidas suured poliitilised mõtted aastate jooksul küpsevad ja kuidas Saksamaal korraldati poliitiline aktsioon, mis ilmasõja esile tõi ja mis lõppude-lõpuks Saksa riigi ära lõhkus. Meil ei ole niisuguste probleemidega tegemist, võib olla ei ole ka inimest, kes niisuguseid probleeme lahendaks, selleks on ettevalmistusi vaja, võib olla aastasadadid kestvat poliitilist kultuuri. Mujal riikides on loomulikult inimeste väljavalik palju suurem. Sellepärast ei ole meil eeldust, et suudaksime niisuguste suurte probleemide kallale asuda ja on loomulik, et meil lahkkelisid välispoliitikas ei ole. Meil ei ole välispoliitikas nii suurt positsiooni, et saaksime ilma peale mõju avaldada. Meie oleme siin popsid, kes peavad teistest ära rippuma, mitte selles mõttes ära rippuma, et oleme inglaste sulased jne. nagu venelased ütlevad, vaid suurt ilmapoliitikat meie teha ei saa. Aga mis meie teha võime on see, et võime omale selgeks teha, mis meie oleme ja kuhu meie läheme. Meie näeme, et maailma ajaloos on kõiksugu pöörded olnud ning Eesti iseseisvus suurele hulgale, 99% Eesti rahvast tuli ootamata. Kuid ettevalmistustööd on siiski tehtud. Seda ettevalmistus-tööd on üksikud haritlased teinud. Vähe oli neid, kes unistasid sellest, et Eesti saab

iseseisvaks. Ma arvan, et kui iseseisvus praegu käes on, siis ei ole sünnis ja õige, et meie seda algusest saadik ainult igapäevaste asjade ajamiseks kasutame, selleks kasutame, et ainult valitsuse aparati üleval pidada, vaid meie peame kasutama seda terve rahva tuleviku kindlustamiseks. Nüüd on selleks aeg, kus meie kõik peame tegema, et panti luua ka seks, kui meie poliitilist elu võib olla muud hädaohud mujalt jälle varitsema saavad. Kas on ükski Vabariigi Valitsus, kas on praegune Vabariigi Valitsus enesele niisuguseid sihte üles seadnud? Kas on praegune Vabariigi Valitsus sellele otsusele tulnud, et nüüd on aeg, kus meie peame kokku leppima, kus meie ei tohi mitte kildkonna poliitikat ajada ega sellepeale vaadata, kas üks või teine mees ministriks saab, et nüüd on aeg, kus kõik peavad kokku leppima, ja meie ei tohi seda aega lasta käest minna, vaid peame suuremate ülesannete kallale asuma. (J. Tõnisson, rhv: Aga mispärast tööerakond lubas ainult üksikutele kildkondadele vastu tulla?) Kus ta seda lubas? (J. Tõnisson'i, rhv vahelhüüe.) No, kuulge, mis mina valimisvõitluses olen rääkinud, seda võin ma Teile korrata, ja kui ma seal ühegi sõnaga oleksin Teile, härra Tõnisson, kallale kipunud, siis eksite väga. (J. Tõnisson, rhv: Ega Teile üksi ei olnud seal.) Ma arvan, et teised sedasama tegid, mis mina. See olite Teile, kes suure numbri tegite sellest ja kirjutasite terve lehekülje täis, et tööerakond on ennast põllumeeste kogudele ära müünud, et on mingisugused kombinatsioonid olemas, see oli Teile poliitika. Aga järame selle, see ei ole tähtis, vaid tähtis on see, mis teile praegu ette kannan. Mis kihutus- töösse puutub, siis arvan, et siin ei saa ühelegi erakonnale rohkem ette heita kui rahvaerakonnale, sest nii hoolimata kihustööd ei oleks vist mitte olnud, kui härra Tõnisson selleks ei oleks algatust teinud. Aga ma näen, et Teile siht on praegu hoopis teine kui valimisvõitlustest kõneleda, Teile siht on mind selles kõnes takistada. (J. Tõnisson, rhv: Mitte sugugi.) Ma ju ütlesin Teile, et ma Teile kallale ei kipunud, aga Teile ei lase mind rääkida. Härra Tõnisson, iga Teile sõna ärritas mind, aga ma olin rahulik ja ükski oim minus ei liikunud, Teil ei ole õigust mind takistada. (J. Tõnisson, rhv: Nii traagiline see asi ei ole.) Kui ei ole traagiline, siis on koomiline Teile poolt.

Kui meie nüüd selle juurde läheme, kas on meil praegu aeg nende ülesannete juurde asuda, siis ütlen, et on. Need ülesanded ei ole nii keerulised, nad on väga arusaadavad, neid on mitu korda ennegi ette toodud, ja mina olen katsunud kord, kui minule austav

ettepanek tehti, ka seal neid ette tuua. Sellega ei ole öeldud, et ma tahtsin seal ilmatark olla, vaid tahtsin öelda, et praegu on nende ülesannete teostamiseks aeg. Tööerakond ei ole kunagi üles seadnud nõudmist, et tema hulgast peaks Riigivanem olema, vaid tööerakond oleks valmis olnud kaasa aitama ja toetama. Kui siin härra Köster, asunikude liider, ütles, et see on nii kirjutatud, et sellest aru ei saa, siis oleksin ma suutnud härra Köstrile seda vast selgeks teha, kui ta vaevaks oleks võtnud minu poole pöörata. Aga ma mäletan — sellest ei oleks küll nii väga tarvilik rääkida — et meil oli selles asjas härra Köstriga nõupidamine, ja siis ei öelnud ta, et sellest aru ei saa, vaid siis oli ta sellega päri, vaid tõi asju ette asunikude spetsiaal huvides. Öelda nüüd, et sellest aru ei saadud, on niisugune võte, mida üks erakonna liider enesele ei tohiks lubada. (Vahelhüüded.) Ah ta ütles, et mina sellest aru ei saa, noh see on ju veel hullem.

Nüüd kui edasi minna ja öelda, milles need ülesanded seisavad, siis viiks see vist liiga kaugele. Tähtis on vaid praeguse valitsuse programm ja kas praeguse valitsuse moodustamisel on seda silmas peetud, et tema suudab neid suuri ülesandeid täita. (K. Einbund, põl: See programm oli juba ennem üles seatud.) Millal see oli? (K. Einbund, põl: Ma võin sellest pärast kõneleda.) Hea küll, siis räägime sellest pärast. Härra Riigivanem puudutas ühte punkti sellest programmist, mis meie praeguse aja ülesandeks peame, see on kokkutõmbamine. Ta ütleb, et ta praegu ei ole ministriumide kokkutõmbamist oma programmi üles seadnud. Seda teed võib kahte moodi käia, tuleb esitada seadus rahvaesitusele, ja kui see seadus on vastu võetud, siis tuleb asutuste likvideerimisele asuda. Võib ju ka uskuda, et see teine tee võib olla õiglasem on ja kergemini sihile viib, et mitte likvideerimist valitsuse kätte anda, vaid Riigikogule. Omalt poolt aga pean ütleva, et meil ei ole usku sellesse, et seda saab Riigikogu läbi viia ja vähemalt rutulises korras. Meil on sarnane veendumus, võib olla et see on ekslik. (K. Einbund, põl: Volitusi tuleb anda.) Valitsus ei nõua seda. (K. Einbund, põl: Valitsus peab nõudma.) Kuid praegune Riigivanem härra Teemant seda ei nõua, ja kui härra Einbund seda nõuab ja kui mul veendumus on, et härra Einbund selle läbi viib, siis vähemalt meie anname need volitused. Härra Riigivanem ütles, et ei saa seda ilma rahvaesitusest teha, ja et tal valitsuse kokkuseadmise juures tuli rehkendada rahvaesituse tahtmisega. Mina arvan jälle, et riigi elu juhtimises on kaks teed. Üks tee ütleb, et

tuleb luua tugev valitsus, kes on rahva juht ja ka Riigikogu juht. Kui niisugune valitsus luuakse, siis on tema vastu lugupidamist ja aukartust, see on valitsus, kes mitte ei ripu igast Riigikogu otsusest ära, kes tuleb ja ütleb, kui teie nii ei tee, lähen ma ära. Meie teame, et välisriikides seda igapäev tehakse. Prantsusmaal sõjaväe seaduse arutamisel ütles sõjaminister, et kui teie seda ei tee, siis lähen ma ära. (O. Tief, as: Kas nad on tugevad? J. Tõnisson, rhv: Ega see jällegi eeskuju ei ole, igakord tremolleerida Riigikogu, et ma lähen!) Rahva tahtmine alati kõigeparemal kujul ei ole rahvaesituses esitatud. Härra Tõnisson arvab seda väga ekslikult, et on vaja ühtepuhku Riigikogusse tulla, öeldes: tehke või ma lähen. Seda on vaja üks või kaks korda teha ja näidata, et valitsusel on õigus ja sellest on küll. Härra Tõnisson arvab, et Riigivanem ei saa muud teha kui käia mapp käes, küsides: kas annate mulle usaldust või siin on mapp ja ma lähen! Nii lihtsalt seda keegi omale ette ei kujuta. Kui aga seda üldse teha ei juleta, siis on see väga halb, ja niisugune valitsus ei ole tugev. Ta on arg juht, Vabariigi Valitsus peab aga olema rahva juht, aga mitte rahvaesituse poolt juhitud.

Vaatame nüüd lahkuminekuid härra Tief'iga. Shveitsi põhiseadus nõuab, et valitsus peab olema parlamendi komisjon, ta peab täiesti rahvaesitusest ära rippuma, ta ei tohi tugev ega julge olla ega iseseisvalt talitada. (O. Tief, as: Jah, ta peab parlamendi täidesaatev organ olema!) Jah, nüüd kuulete! Kui nüüd tahetakse tugevat valitsust luua ja kui paremal pool seisev põllumeeste rühm on arvamisel, et meil niisugune tugev valitsus hädatarvilik, siis oleks nende esimene ülesanne pidanud olema, et kui meie ei suutnud seda asunikudele või nende liidritele selgeks teha, et meil tarvidus on niisuguse valitsuse järele, seda asunikudele selgeks teha, aga mitte niisugust teed käia, et kõik asunikude kongressidel tehtud nõudmised ja otsused vastu võtta ja sel põhjal valitsus moodustada, milles me' seda kindlat tugevust ei näe. (M. Laarman, põl: Seal see häda on jah!) Ma ütlen, meie seisukoht on niisugune ja sellepärast peaks olema praegu kõigile arusaadav, mispärast meie valitsusse kaasa ei ole läinud. Ja nüüd meie vaade praegusest valitsusest. Ma ütlesin härra Teemandi kohta, et ma temast väga lugu pean. Meie parempoolne ajakirjandus armastab kõnelelda hallpea riigipeast, kes kui hea isa lapsi paitab. Kujutakse ette härra Teemanti kui vana rauka, kes rahvast rahustab. Kuid praegune Riigi-

vanem on umbes niisama vana kui meie kõik, vististi noorem, kui praegune härra välisminister, ja hulga noorem kui härra Tõnisson, umbes minu vanune. Meie tunneme kõik härra Teemandi temperamenti, ja meie võime öelda, et ta ei ole vana rauk, vaid ta on täis elu, täis tungi, võiksime öelda nagu inglane ütleb — noor mees. Aga kui see noor, täis elu mees on kogunud oma hõlma alla halli valitsuse, halli programmiga sel ajal, kui teatava tahtjõu juures oleks võimalik olnud tugeva programmiga valitsust luua, aga mitte kokku korjata kümne inimese käest programmi, mis siit ja sealt võetud, vaid niisuguse valitsuse, mille programmi iseloom vastaks meie praegusele olukorrale ja rahva nõuetele, siis oleksime meie ka härra Teemandiga kaasa läinud. Kuid seda tahtmist ja soovi härra Teemandi juures ei näinud. Meie nägime lähedalseisvates ringkondades teatavaid intriige ja nende intriigide kaudu katsuti valitsuse kokkuseadmist oma kätte võtta ning siis valitsust luua maksku mis maksab. Niisugust intriigi meie ei saanud ega tahtnud kaasa teha, ja see on põhjus, mispärast meie valitsuses ei ole.

M. Martna (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Minul on õige piinlik sõna võtta pärast seda, kui härra Riigivanem nii öelda lausa rahva ees ütles, et tema meie peale õieti vilistab. Sest härra Riigivanem ütles, et see on talle ükskõik, mis sotsialistid räägivad, see jätab teda täiesti külmaks. Härra Riigivanem paitas rkl. Grimpel'it, sest härra Grimpel olevat õiged seisukohad väljendanud, ja nendest seisukohtadest välja minnes jätta see, mis sotsialistlik rühm ütleb, Riigivanema ja valitsuse täitsa külmaks. Need küsimused, mis mina siin üles tõtsin ja mille peale mina julgesin näidata, on elulised küsimused, on õieti need küsimused, mis selle alla võib kokku tõmmata, mis härra Strandman ütles, et terve rahva tulevikku kindlustada. Et need küsimused meie rahva elu küsimused on, ei saa meie nendest mööda minna, ja valitsus, kes ütleb, et tema nendest külmalt mööda läheb, annab ise enese kohta vaesusetunnistuse. Kui üks valitsus maa etteotsa astub ja ütleb, et maksudesüsteem ja selle muutmine ta külmaks jätab, see temale ükskõik on, kui ta ütleb, et teda külmaks jätabvast tööpuuduse vastu võitlemine, elukalliduse reguleerimine, korterihäda lahendamise jne., siis, minu austatud kuulajad, missuguseks peame siis meie selle valitsuse vastu jääma? Kui valitsus külmaks jääb rahva tuleviku vastu, rahva väljasuremise vastu, missugused ülesanded jäävad siis sellele valitsusele veel rahva tule-

vikku kindlustamise suunas? Härra sõjaminister, härra kindral lööb käega, arvatavasti peab see ka näitama külmaksjäämist. Minu arvamise järgi on need küsimused, mis ühtki valitsust külmaks jätta ei või, ja see on tõepoolest väga iseäralik tunnistus, mis härra Riigivanem oma valitsusele andis seda lauset avaldades. Kui härra Riigivanem ütleb, et sotsialistid eksivad, siis peaks ta näitama, milles nad eksivad. Kas sotsialistid eksivad selles, kui nad valitsuse esitajate käest selgitust päriivad, kuidas mõtleb valitsus ühelt poolt maksusid kokku tõmmata ja teiselt poolt rohkem riigikassast toetuslaenusid anda ja toetusfondisid luua? Mina arvan, et Riigikogul ja rahval, eriti sotsialistidel vaesemat ja ühtlasi kõige suuremat rahvaklassi esitades kõige kaugemale ulatav õigus on, selle kohta seletusi nõuda. Ja kui Riigivanem sellest aru ei saa, et niisugustest seisukohtadest võib tagurlust välja lugeda, ja kui härra Riigivanem siiski veel ütleb, et Eestis tagurlust ei ole, siis on siin ka arusaamise vastolu, kus tõesti küsida tuleb, kas meie mõistame üht keelt või mitte. Tullakse sellega, et rahvas tahab. Kuidas võib seda rahva tahtmisega seletada, kui meil on praegu valitsuses kaks endist põllutöoministrit, kellel on endisest aegadest kogemusi, sest nad on õppinud, nad oskavad asju ajada. Aga nüüd korraga näeme, et kutsutakse uus inimene põllutöoministriks. Kas meil ei ole siis õigus öelda, et siin isesugused kombinatsioonid mõõduandvad peavad olema. (K. Päts, põl: Kuulge, härra Martna, see on igalpool nii!) Lubage, härra Päts, jätke see minu enese vastutada, mispärast niisuguseid asju rääkida. Ma saan sellest väga hästi aru, et tõde on kibe kuulda. (Sõjaminister J. Soots: Teie minister on ju ka olnud kord töö-hoolekandeminister ja kord portfelli minister.) Ma sooviksin peaaegu, et ta järgmisel korral oleks sõjaminister, võib olla on ta kogemused sel alal veel õige suured. Kui teie seda rahva tahtmiseks tahate tembeldata, siis on minul täielik õigus selle juures kahelda. Tahetakse tugevat valitsust moodustada. Tugev valitsus peab aga kõigepealt asjatundlik olema, peab valitseda oskama, nii nagu rahva huvid seda nõuavad. Kui valitsus aga rahva huvide külmaks jääb, siis ei saa mina ega ka teised aru, kuidas siis rahva huvidele vastu tullakse.

Riigivanem J. Teemant: Ma tähendasin ainult selle asjaolu peale, et härra Martna äge oli (Vahelhüüe pahemalt poolt.), võib olla, et olime mõlemad ägedad, see on temperamendi asi. Ma tahtsin ainult

näidata, et praegune valitsus ei saa teie soove ja tahtmisi teostada, sest neil ei ole tõeliku eluga midagi tegemist. Nagu ma juba tähendasin, pakuti teile nüüd valitsuse moodustamist, teie aga andsite 3 — 4 tunni pärast vastuse, et teie valitseda ei saa. Ega siis sellepärast Eesti riik ilma valitsuseta ei saa olla, kui sotsialistid valitsust moodustada ei saa. Teie, sotsialistid, ei saa üldse praegu meil veel valitseda, selleks peate veel palju õppima. Ei teeks kahju teile, kui teie kuulaksite nende härrade vastuvaidlusi tööerakonna keskel. Neist võib aru saada, neile ei saa küll päri olla; need on aga väited, millega arvestada tuleb. Need võtavad elu tõsiselt. Nad eksivad praegu teatud määral, see on iseasi, teie aga räägite aknast välja õue. Tõsiselt elu korraldada ei saa sarnasel viisil. Härra Martna tõendas, et ma öelnud olla, ma vilistada selle peale, mis teie poolt kõneldakse. Seda ei ole ma öelnud, ma tähendasin, et tegelikus elus on võimatu teie praegusi nõudmisi arvesse võtta selles mõttes, et neid teostada. Seni kui mina olen valitsuse juhiks, leian ma, et võimatu on neid teostamise mõttes tõsiselt võtta, kui need sarnasel näol avaldatakse, kui neid nüüd avaldatud on. Elu eitavate nähtuste kindlakstelemiseks võite teie olla küll baromeetriks, mis näitab meie ebaloomulikke ja ebasoodsaid elutingimusi, selleks olete teie seal. Selles mõttes on iga mõtleja inimene, kes seadusandlikul teel midagi paremat läbi viia tahab, teie vaadetest huvitatud. Ei ole vist ühtki valitsust ilmas, kes, kui ta olla ja ja nii tegutseda tahab, et seltskond selle juures järjekindlalt edeneks, hakkaks teostama teie eluvõõraid kauguleminevaid nõudeid.

Härra Strandman'i märkuse suhtes, mis selles seisib, nagu oleks salasepitsusi ta katse vastu — valitsust moodustada — tehtud, tahaksin ma öelda, et minul isiklikult ja põllumeeste rühmal on täiesti teadmata see, et meil oleksid mingisugused salasepitsused käimas olnud selleks, et ajada neid kavatsusi, mis tööerakonnal olid, kui ta kavatses valitsust moodustada. Ma ütlen, võib ju olla, et seltskonnas räägitakse sellest, aga igatahes tegelikus elus ei ole seda olnud ja sellepärast on ka see ettetoomine, nagu oleks katsutud paremal pool meelega midagi nurja ajada, ebaõige ja ei vasta asjaoludele. Programmi juurde tagasi tulles julgen tähendada, et seal võib ühte ja teist leida, mille vastu võib vaielda, aga üks on selge, et see tee, mida praegune valitsus on otsustanud käia ministriumide kokkutõmbamisel, ei võta Riigikogult võimalust ära otsustada, kuidas ta tahab ministriume korraldada ja kokku tõmmata, sest sellekohase kava esitab valitsus Riigikogule. On aga

uus kava Riigikogus vastu võetud, astub valitsus kohe tagasi, et võimaldada selle moodustamist uue kava järgi. Lugupeetud rkl. härra Strandman võib täiesti julge olla, et praegune valitsus võimu pärast omal kohal ei istu, vaid kui on tarvis, et uued isikud peavad tulema, kes vastavad nendele vaadetele ja nõuetele, mida Riigikogu enamusele omaks peab, siis annab praegune valitsus uuele teed. Praegu on aga sellest vara rääkida. Ma lubaksin härra Strandman'i tähelepanu veel selle peale juhtida, et Vabariigi Valitsuse poolt valitud tee ministeeriumide kokkutõmbamise suhtes ei võta tööerakondlastelt võimalust ära, ühist keelt leida praeguse koondusega. Üksikasjaliselt võivad ju arvamised lahku minna oleviku suhtes, aga tuleviku suhtes, ma loodan meie vaated lahku ei lähe, ja meie teeme kõik, mis meie võimaluses on, et ühist keelt leida. Meie võime ju eksida, sest raske on tabada seda kõige õigemast joont, kuid eksimine on inimlik, sellest saate aru. Teie asi, lugupeetud Riigikogu liikmed, on seisukohta võtta nende põhimõtete suhtes, mis ma valitsuse nimel siin teile ette olen kandnud.

Juhataja **R. Penno**: Kuulutan veerand-tunnilise vaheaaja.

Vaheaeg algab kell 16.50 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 17.05 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu koosolek kestab edasi. Vahepeal on üksikute Riigikogu liikmete poolt teatatud, et vahelhüüdes härra Riigivanema kõnele on rkl. Tiks tarvitanud sõnu „Riigivanem valetab“. Stenogrammis on vastavas kohas öeldud („Vahelhüüe pahemalt poolt: Valetab!“ Ma teen ebakohase vahelhüüde pärast rkl. Tiksile märkuse.

K. Ast (stp): Austatud härrad! Kui täna hommikul sõna võtsin, siis ei kujutanud ette, et veel kord olen sunnitud kõnetooli astuma. Tõepoolest: mitte need dramaatilise tõusu ja languse momendid, mis üksikute kõnelejate poolt Riigikogu liikmete hulgas esile manatud, ei ole mind sundinud sõna võtma. Ka mitte need parteilised ja rühmadevahelised nägelmised, mis siin olnud vanade ja uute arvete õiendamiseks, ei ole sundinud mind sõna võtma, sest see kõik on sotsialistidest puudutamata üle läinud. Aga kui ma

siiski ei saa vait olla ja teataval määral kohustatud tunnen olevat sõna võtma, siis ainult selle tõttu, et härra Riigivanem oma esimese sõnavõtmise puhul vaidlused vägisi välja on kutsunud, paratamatuks on teinud. Härra Riigivanem tegi tõrjuvaid käeliigutusi sotsialistliku rühma poole ja deklareeris — meie arvame, et see mitte Riigivanema enda teadmised ja tahtmisest ei tulnud, vaid et see peab valitsuse seisukohta tähendama — härra Riigivanem deklareeris, et valitsus ei mõtlegi arvestada sotsialistliku rühmaga. Teiste sõnadega, valitsus deklareeris, et ta ei mõtlegi arvestada $\frac{1}{4}$ Riigikoguga. Sellega on härra Riigivanem paljastanud ühe osa sellest häbematuses, lubatagu mulle nii öelda, millele on rajatud praegune koalitsioon. Meie vastame sellele häbematuses oma iseteadvusega ja teatame, et meie lõpuks siiski sunnime endaga arvestama niihästi Riigikogus, kui ka väljaspool. Juba praegu oma esinemisega on härra Riigivanem näidanud, et ta sotsialistliku rühmaga rohkem on arvestanud, kui — võib olla — ühel kodanliku koalitsiooni eesotsas seisval riigivõimu kandjal tarvilik oleks. Kui härra Riigivanem täna siin esinedes end niivõrd ära unustas, et ta enam parema ja pahema käe vahel ei märganud vahet teha, siis näitab see fakt üksi, et sotsialistide rühmaga väga on arvestatud.

Mina algasin oma kõnet täitsa rahulikult ja lõpetasin selle niisama rahulikult, ja ka teine kõneleja meie rühmast, parteiseltsimees Mihkel Martna, ei ole mingisugust põhjust andnud Riigivanemale kallale tungida sarnasel viisil, kui see sündinud. Võib olla, tuleb siin nii mõndagi härra Riigivanema temperamendi arvele kirjutada, aga meil on siiski õigus nõuda, et kui riigivõimu kõrgem esitaja parlamendi ette ilmub, et seal sõna võtta, siis tema käest vähemalt õigus on nõuda minimaalsetki korralikkust, minimaalsetki õigusetunnet ja objektiivsust. Käesoleval juhtumisel ei ole härra Riigivanem seda objektiivsust oma esinemises avaldanud. Härra Riigivanem on heaks arvanud sotsialistlikule rühmale ette heita, nagu poleks ta tahtnud valitsuse tööst osa võtta ja nagu ei suudaks ega saakski sotsialistlik rühm valitsemises tegev olla. Puht sotsialistlik valitsus on mõeldav muidugi ainult niisugustel juhtumistel, kui sotsialistid täielikus enamuses oleksid. Aga riikide elus on sarnaseid silmapilke, kus sotsialistid, ilma et nad tuntavas enamuses oleksid, sunnitud on valitsuse koorimat enese kanda võtma, nagu seda kahel korral oleme näinud Rootsis ja Inglismaal. Sotsialistid on ka meil sunnitud olnud oma maa rahu ja töölisklassi kaitsemiseks kodan-

likkude erakondadega valitsusest osa võtma; seda on Eestis enam kui ükskord sündinud, ja sellepärast tahaks veel kord öelda, et härra Riigivanemal vähematki õigust ei ole sotsialistidele ette heita, nagu ei oleks nad tahtnud või jaksanud tööd teha. Sotsialistid on tööd teinud, on ka valitsuses olles tööd teinud ja oma töövõimet ning head tahtmist avaldanud.

Võib olla tähendas härra Riigivanema isesugune esinemine seda, et valitsus sotsialistidele erilisel vaenukinnast tahab heita — meie võtame selle vaenukinda vastu ja võime härra Riigivanema rahustuseks öelda, et meie ei karda seda. Kui härra Riigivanem ütles „meie ei karda“, siis tuletas ta sellega õndsaid veneaegu meelde, kus räägiti „ne sapugaete“. Need on nõrgad valitsused olnud, kes omal ajal suurte shehtidega esinesid: „Meie ei karda“. Mina mõtlen, et Eestis Vabariigi Valitsust sarnane hädaoht kuskilt ei ähvarda, et temal tarvitseks rahvaesituse ette astuda suurte shehtidega, niivõrd suurte shehtidega, et ma kardan, — valitsuse koalitsioonil neid raske ja piinlik on pealt näha ja kõrvalt vaadata. Aga kui valitsus nagu erilise vaenukinda sotsialistidele oleks heitnud, siis on see kinnas meie poolt üles võetud.

Edasi pean härra Riigivanema seletuste selle osa, milles ta käesoleva valitsuse kujundamise looga ühenduses sotsialistidele püüdis omaseks teha samme, mida sotsialistid kunagi pole astunud, tagasi tõrjuma ja seletama, et sotsialistid esimesest silmapilgust peale III Riigikogu kokkuastumise järele on teatanud, et nad põhimõttelikult valmis on valitsusse minema. Seda teatasin mina juba sotsialistliku rühma nimel esimesel koosolekul, mis kokku kutsuti Riigikogu esimehe poolt. Seal teatasin mina sotsialistliku rühma nimel, et sotsialistid on valmis teiste rühmadega ühes valitsema ega kokku tagasi isegi valitsuse loomist enda kätte võtta. Seal tuligi sarnane moment, kus Riigikogu esimees tarviliku tundis olevat sotsialistliku rühma poole ülesti pöörata. See oli nimelt siis, kui härra Strandman'il luhta läks valitsuse moodustamist läbi viia, kui härra Tõnisson oli ära öelnud ja kui lõpuks härra Akel'il, praegusel välisministril, korda ei läinud valitsust moodustada. Siis oli Riigikogu esimees, nagu ta ise ütles, sellele äratundmisele tulnud, et praegusest parempoolsest koalitsioonist korda ei lähe kabinetti kokku seada. Tema küsis, kas jäävad sotsialistid enda esialgse teadaande juurde, et nad valmis on valitsuse loomise algatust enda kätte võtma. Veel rohkem ütles Riigikogu esimees, et iseenesest mõistetavaks peab, et sotsialistid algatuse enda kätte võtavad, kui nende poole pööratakse. Ma teatasin Riigikogu esimehele,

et meie poolt ei ole neid seisukohti veel kaalu- misele võetud, ja et meie oma endiste seisukoh- tade juures püsime. Ühtlasi küsisin ka Riigi- kogu esimehelt, kas on siis kõik sammud, loo- giliselt tarvilikud sammud, selle koalitsiooni loomiseks juba astunud ja kas on aeg tulnud sotsialistide poole pöörata. Temal oli see veendumus, et see aeg on tulnud. Selle peale ütlesin mina sotsialistliku rühma nimel, et meie nõus oleme algatust oma peale võtma. Meil oli koguni läbirääkimisi tulevase Riigi- vanema kandidaadi suhtes. Kuid ometi palu- sin mina Riigikogu esimeest pöörata teiste rühmade poole ja selgitada teiste rühmade esitajate kaudu, kes oleks kõige vastuvõetavam kandidaat teistele erakondadele, sest minu arvates oli Riigikogu esimees, hoolitsedes valitsuse kiire moodustamise eest, kohustatud sarnast informatsiooni muretsema, kuna ainult siis, kui Riigivanema kandidaat vastuvõetav oleks olnud, oleks valitsuse moodustamine kõige tagajärjerikkamalt võinud sündida. Selle järele kutsus härra Riigikogu esimees koosoleku kokku, millest osa võtsid, nagu ajakirjandusele antud informatsioonist näha, asunikud, töö- erakonna ja rahvaerakonna esitajad, see tä- hendab keskrühmade esitajad. Sellel koos- olekul on rohkem kaalutud, kui mina seda paluda julgesin, ja rohkem selgust küsimusse toodud, kui ma oskasin Riigikogu esimehe käest nõutadagi. Nimelt selgus keskrühmade koosolekul ehk nõupidamisel, et kõigepealt rahvaerakond enda osavõtu pahempoolsest koalitsioonist oli sellele eeldusele rajanud, et ta alles siis selle küsimuse üles tõstab, kui tööerakond, sotsialistid ja asunikud oma- vahel kokku on sobinud. Siin pidi asja peale nii vaatama, et rahvaerakonna osavõtt alles küsitav, aga 51 koalitsioon võiks ju kõne alla tulla, ja kui sellest 51 koalitsioonist asja saab, siis oleks tulnud rahvaerakonna poole pöörata. Aga selleksamal koosolekul teatasid asunikud esitajad, et asunikud olevat varemalt küll kaalunud pahempoolse koalitsiooni võimalust, kuid mitte sotsialistidega eesotsas. Rühmade esitajad jõuavad omavahelisel nõupidamisel lõpuks ühisele arvamisele, et antud momendil ometi kergem on parempoolset koalitsiooni kujundada kui pahempoolset. Sellega olid rühmad oma tahte selles mõttes avaldanud, et nad pahempoolsesse koalitsiooni mitte tulla ei taha. Kui vastav informatsioon oli edasi antud, mida pidi siis sotsialistlik rühm tegema? Kas oli siis sotsialistlikul rühmal mingisugu- seid väljavaateid, luua pahempoolset koaliti- siooni? See lootus langes tol momendil vette, selle peale teatasin ma Riigikogu esime- hele, et kuna kolm keskrühma pahempool- sest koalitsioonist osa ei võta, oleks varajane

sotsialistidele algatust pakkuda. Nii oli faktiline külg selles loos. Ja kui Riigivanem, kes sellest informeeritud oleks pidanud olema, tarvilikuks on pidanud seda asja teisiti ette kanda, siis lubage veel kord öelda, et see ei ole mitte kõrgema riigivõimu esitaja kohane. Võib olla, et Riigivanem tuttav ei olnud nende sammudega, mis Riigikogu esimehe poolt astutud.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Ast, Teile on edasi antud aeg kõnelemiseks.

K. Ast (stp): Ma ei tarvita kõike seda aega. Härra Riigivanem ei oleks pidanud nii kergest käest asumata samade väidete edasikandmisele, mida välja on mõelnud härra Grimpel. Riigivanem esineb täpselt sama moodi, nagu seda tegi paar tundi tagasi rkl. Grimpel. Härra Riigivanem tegi küll ka sinna poole väga ägedaid käeliigutusi. Hoolimata sellest, et igasugune objektiivsus härra Riigivanema seletusest oli kadunud, tõmbas ta siiski mingisuguse joone meie ja tööliste partei ülalpidamise vahel, aga ise asus ometi sotsialistidega vaidlema, langes sotsialistidele kallale samade väidetega, millega rkl. Grimpel'gi meie rühmale katsus kabjälööki anda. Riigivanema tänane kõne oli veeks nende „pingimeistrite“ veskile. Kas ei kõnelenud sõnavõtjad tagumistest pinkidest sarnases toonis, et parema tiiva näod aina lõkendasid. Need kaks tänast esinemist kinnitasid ainult seda solidaarsust, mis nende kahe tiiva vahel valitseb.

Ma tahaksin veel kord meelde tuletada seda, mis ma hiljuti uue erakonna asutamisest seletasin, kus mina seda tõsiasja nimetasin, et see erakond on asutatud põllumeeste kogude algatusel. Nagu näete, on see seeme vilja kandnud, nagu näha ei ole teie külv kivisele ja tallatud pinnale sattunud. Teie nisu õitseb juba. Aga see on põua nähtus; ega teie sealt vilja ei lõika. See vilj langeb maha, nimelt sellepärast, et kuigi need härrad teie reeääril sõidavad, on nad siiski valitud sootu teise kihil poolt. See seljatagune, mis nendel härradel seal on, kaevab haura ja langetab selle kaardimajakese, mis teie siin ühiselt olete ehitanud. (J. Soots, põl: Õiendage oma perekonnaasjad ise.) Teie olete siin oma perekonnaasju Riigikogule demonstreerinud ja sellepärast lubage, et meie seda perekonda karakteriseerime. Kõik on lubatud. Teatud südametunnistuse venivuse juures võib poliitilisel alal igasuguseid kukerpalle ja hundi-rattaid heita. Aga see on ikkagi lubatud ainult nendele härradele, kellele see erialaks, kelle elukutse see on, kes päevast-päeva provot-

seerivad ja ka siin provotseerivate vahelhüüetega enesest kuulda annavad, aga riigivõimu esitajale ei ole sarnased esinemised lubatud. Sellepärast avaldan tõsist kahetsust Eesti parlamendi ja Eesti riikluse pärast, et meil riigivõimu kõrge esitaja sarnast esinemist endale lubab, kui lugupeetud Riigivanem siit kõnetoolilt täna.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **M. Martna**.)

A. Grimpel (tp): Kõigepealt pean imestust avaldama, et niisugune vana inimene, nagu härra Martna, ei saa kõige algelisemast aritmeetilisest ülesandest aru. Kui ma toonitasin siin, et sotsialistidel olid paremad välja-vaated pahempoolse valitsuse loomiseks, siis pean ma tähendama ainult seda, et härra Riigivanem tahtis sellest aru saada, kuid sotsialistid ei taha sellest aru saada. Neil on tähtis, et nad opositsioonis oleksid. Härra Ast nimetas siin, et meil olla suur solidariteet parempoolsetega. Mina usun, kui meil solidariteet on, siis on meil see just mõistuse ja arusaamise alal. (K. Ast, stp paremale poole: Kas ta jälle on Teie juures ennast laadimas käinud? Panite uue patarei sisse?) Imelik on see, et sotsialistid tahavad mõistlikult olla, kui aga natuke neid torgatakse, siis hakkavad lärmi lööma, see on enam kui poisilikkus, ega mõistust ei saa neile pähe panna, nad ei taha aru saada, kumb on suurem, kas 52 või 59. Nad tahavad musta punaseks teha, kuid härra Riigivanem ei saa ometi öelda, et see on must, mis on punane. Kui valitsuse moodustamisel pöörati pahemale poole, siis loomulikult sellepärast, et neil oli enamus, võtame 24 sotsialisti, 13 tööerakondlast, 14 asunikku ja 8 rahvaerakondlast, see on kokku 59, (J. Vain, stp: Pange kuus juurde.) sest rahvaerakond oli alguses nõus pahempoolset valitsust toetama. Sotsialistid aga segasid siis vahele ja mõjusid niipalju rahvaerakonna peale, et nad alles siis selle küsimuse üles võtavad, kui teised oma vahel kokku leppinud, nagu härra Ast siin seletab. On see niisamane, nagu ma varem nimetasin... (Vahelhüüe A. Rei, stp poolt.) See on Teie arvamine. Nemad on inimesed, aga teie ei ole inimesed. Kui meie näeme, et seal on meil avalikult vastased (näitab paremale poole), siis meie teame, et meil tuleb neile avalikult vastas olla, aga teie olete nagu ussid aia all. (Hulgalised vahelhüüded.)

Juhataja **M. Martna**: Palun rahu! Lubage kõnelejat kõnelda!

A. Grimpel (tp): Kui siis asunikud teatasid, et nemad ei saa valitsusest osa võtta, kui koalitsioon 51 peal tugeneb, siis Ast ei tahtnud seda sugugi meelde tuletada, et meie oleksime võinud neid toetada, sest programmilist lahkuminekut meil ei ole. Kui teie aga seda asja isiklikkude asjadega segate, siis loomulikult ei rehkenda teie meiega. (Hulgalised vahelhüüded.)

Juhataja **M. Martna**: Palun rahu!

A. Grimpel (tp): Teil on süda täis, sellepärast et meie teame, et teie valitsust moodustada ei tahtnud. Et teie kõiki võimalusi selleks ära ei kasutanud, sellepärast langeb ka kogu tagurliku valitsuse loomise vastutus teie peale.

R. Penno (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minu esinemine on õieti välja kutsutud teatud avalduste ümberlükkamiseks, mida kutsumata eestkostjad meie rühmale on toonud. (J. Vain, stp: Mis ajast teie eestkostmise all olete? L. Johanson, stp: Kas Grimpel, või kes?) Ma arvan, et tema ka nende hulka kuulub. Ma ütlen, see ei ole ainult käesolevalt kõnetoolilt, vaid ka ajakirjanduses on tahetud asunikude, riigirentnikkude ja väikepõllupidajate koondust, kes esineb suurema keskrühmana käesolevas Riigikogus, teatud kahtlustustega siduda, et nende kahtlustustega rahva ees meie rühma peale varju heita. Ma olen kuulnud muuseas ütelsi „tööerakonna delegatsioon asunikkude rühma,“ olen kuulnud ütelsi „tööerakondlased asunikkude rühmas“. Ma pean kategooriliselt tagasi tõrjuma kõik niisugused avaldused. Meil on igatahes kindlustus ja arusaamine, mis meid ühte on viinud. Kui üks või teine rühm uue poliitilise koondusena esineb, siis ei võiks see põhjuseks olla, et see või teine poliitiline koondus on niiöelda mõne teise rühma teisend või väljaanne. Mina isiklikult olen kuulnud ka mõnda teise rühma, ja see rühm on mitmel puhul tähendanud, et vähemalt hingelist sugulust minul temaga praegu ei ole. Sama lugu on teiste rühma liikmetega. Otsida inimese minevikust, kas ta ühe või teise rühma liige, mõne teise väljaspool oma koondust seisva rühma teenistuses seisnud, on teatud sihilikkus, mida mul oma rühma ülesandel on tarvis tagasi tõrjuda.

Teine asi, mis mind sundis sõna võtma, et siin kui ka avalikkuse ees on püütud näidata, nagu ei tahaks asunikkude, riigirentnikkude, väikepõllupidajate koondus luua valitsust, mis oleks püsiv ja tugev. Niisuguste avalduste

vastu peab otsekohe välja astuma. Meie oleme vastu vaieldnud üksikutele valitsuse moodustamise viisidele, ja meie ei ole pidanud küllalt otstarbekohaseks üksikuid valitsuse moodustamise viise ning oleme nende kohta oma arvamist avaldanud. Aga et meie sellest oleksime takistust teinud ühele või teisele valitsuse kujundamisele, selleks ma palun neid härrasid, kes seda julgevad tõendada... (L. Johanson, stp: Käed püsti tõsta!)... ei seda mitte — palun igatahes neid härrasid oma põhjendused tuua, mis meie esitajate läbirääkimistest kuidagi sinna poole oleks sihitud olnud, et meie valitsuste, olgu ta missugune ta on, millest meie osa võtta tahame, tema kindlust või tugevust juba teatud viisil ette kõigutada ja tema loomiseks takistusi teha tahaksime, seda igatahes need härrad öelda ei või. (Vahelhüüe O. Strandman'i, töer poolt.) Vaadake, härra Strandman, on arusaamised, mis tekivad praegusest olukorrast, ja kui härra Tief vahele on hüüdnud, mida tema ka läbirääkimistel teiega väljendanud, on see arusaamine õieti sellest, mis meil maksva korra juures võimalik. Mina saan aru härra Strandman'i avaldusest, et valitsus peab tugev olema. Ma ütlen, kahel käel toetame seda avaldust ja vaadake, kui meie sellega ühel arusaamisel oleme, et valitsus peab tugev olema, näidake siis see viis, kuidas ükskõik millise juhi poolt loodud valitsus seda omandaks. Kas ainult deklaratsioonist, kui meie ütleme, et valitsus peab püsiv olema, olgu see praeguse valitsuse juhi või mõne teise, kas sellest on ainult küll? Meie rühma arvamise järgi ei anna seda deklaratsioon, mis ainult seda ütleb, et valitsus peab püsiv olema, peab tugev olema, vaid tähtis on igatahes meie korra juures ikkagi töö, ühine töö alus, ühine arusaamine ja terve töö programm ja ühine arusaamine majanduslikkudest vajadustest. See peab siduma ühiseks püsivaks tööks, peab õieti pandiks olema ja ei seaks üles mitte üksnes tänapäeva ülesandeid, vaid jääks ka kaugemale tulevikku.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Kuigi vaidlused on pikale jõudnud, on sellel ka oma hea külg. Valitsuse koalitsiooni seljatagune on märksa suurem. On terve rühm ennast avaldanud valitsuse pooldajana, ja võib olla ei ole valitsuse pooldajatele ja võib olla ka siinolijatele härra Riigivanema temperamentlik kõne nii arusaadav, kui ka teine temperamentlik populiseerija siin ei oleks esinenud. Kas see sündis ka mingisugusel kokkuleppe alusel, ei ole tarvis enam analüüsima hakata. Siin võib järeldada, et vanasõna on õige, käsi

peseb kätt. Või oli see hingeline sugulus, millest ka härra Penno siin rääkis. Sellest ühisest arusaamisest, mis valitseb selle „töölise“ partei ja härra Riigivanema partei vahel, kus on inimesed, nagu härrad Einbund ja Teemant, saame pildi ja aru alles ära kuulates neid asjaolusid, mis siin on ette toodud. Omal ajal, ühel eelmisel koosolekul oli juba see ühine arusaamine olemas. Tegutseti ühise arusaamise juhtimisel. Härra Grimpel oli see, kes ütles, et temal on ühine arusaamine ja mõistus härra Teemandiga. Jah, temal on solidariteet ka härra Teemandiga. Solidariteet, mis peaks köitma töölisi, selle solidariteedi ots ulatab ka härra Teemandini. Tähendab, seal valitseb „ühtlane hingeolu“. Härra Grimpel ütleb, et sotsialistid, see tähendab osa töölisi, $\frac{1}{4}$ Eesti rahvast, 24 sotsialisti, sellel osal ei ole mõistust. Töölised, iga klassiteadlik tööline, kes on sotsialistide seljataga, need ei ole inimesed. Inimesed on ainult härrad Einbund ja Grimpel, seda ütleb ta siit kõrgelt kõnetoolilt. See tõstab juba katte enam ja enam ära sellelt korruptsioonilt, sellelt nii raskelt õhkkonnalt, mis on meie riigis tekkinud, kus igapäev peab küsima, mis seal siis jälle käimas on? Mina jälgisin neid, ma katsusin inimesi tähele panna. Kui härra Grimpel mitte küllalt peale ei tunginud, ei tormanud, siis härra Riigivanem tuli ja valas õli tulde, tegi niidiotsad lahti, see oli nagu märguanne sinna ja sealt tuld suurema hooga. Ühine hingeline sugulus, härra Penno keeles. Ja siis tuldi ja rehkendati, kõneldi siin tööst. Ja sellest tööst kõneles ka... (K. Einbund, põl: Härra Johanson, mispärast Teie seda vaimlist vägivalda tarvitatel!)... Teie tarvitate nii väga ihulist vägivalda ja ei saa ilma vaimlise vägivalda tarvitamiseta läbi. Mina ihulist vägivalda ei tarvita, ma ei tarvita ka vaimlist. Muidugi oleks soovitav, kui Riigikogu liikmed riigiteenistusest loobuksid kui nad Riigikogu liikmeks saavad. Aga minule küll näib, et härra Grimpel, kes oli enne rahaministeriumis väikseks ametnikuks, on saanud suureks jõuks siseministeriumis, mis võimalik muidugi siis, kui ühine arusaamine on ja ühised maised huvid selle all ei kannata. Muidugi karjääri võib ju teha ja noorele inimesele on see täiesti andeksantav. (K. Einbund, põl: Siis on ta siseministri abi.) Ei tarvitse siis kõik võimukandjad olla siseministri abid. On võimused, kellel ei ole nimesid. (K. Einbund, põl: Ma tegin Teie kõnest järelduse, nagu Teie teete.) Edasi ütles härra Teemant, kui tema härra Grimpel'i esinemisele teatud hoo sisse andis, et sotsialis-

tidega ei tulevat arvestada, nad heljuvad kõrgel jne. Tähendab, ei tule arvestada $\frac{1}{4}$ meie rahvast, ei tule arvestada 360.000 töölise nõudmisega. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Nii palju on Eesti riigis puhttöölisi. (Vahelhüüded.) Mina ei kõnele sellest, kas nad andsid oma hääled meile või mitte, kuid neil on siiski ühised nõudmised, mis meie programmiga enam-vähem kokku lähevad. Härra Riigivanem ütles avalikult — sellega ei tule arvestada, tähendab ei tule töölisega arvestada, ei tule arvestada selle kihiga, kes igapäev rasket tööd teeb. Teie ütlete, teie olete tööd teinud. Vaatame aga seda tööd, mis teie teinud olete. Kõike seda ära kuulates, mis siin täna on ette toodud, sinna juurde lisaks võttes veel selle, mis enne avalikuks on tulnud, peame küll ütleva, et riik, mis on loodud suurte jõupingutustega ja ohvritega — neil jõupingutustel on kindlasti ohvrit kandnud see töölisklass, keda teie maha salata tahate, keda ära tahate tõugata — kui ta niiviisi edasi sammub, läheb vastu raskusele. See riik, mis on loodud ohvritega, on jõudnud piirini. Peame tunnistama, et see valitsus nende avalduste järgi, mida tegi härra Riigivanem, ja mida võime ka deklaratsioonist välja lugeda, ning mida populaariseeris härra Grimpel, ei ole rahvalitsus. Minnakse veel ka edaspidi seda vildakut teed mööda, kus sihiks omakasu, ruttu rikastumine, rahva nõuete, nende tarviduste mittehähelepanemine, kus on jõuallikaks ainult ühe väikese kildkonna huvid, kes seni siiski on kõige rohkem saanud, kes ka tänapäev, kus teistel raske elu, siiski midagi omandavad, mida neil enne Eesti riiki ei olnud.

Peab ütleva, kõige selle tõenduseks on uus valitsus... (O. Strandman, tõer: Valitsust ei ole ju! — L. Johanson, stp vaatab Vabariigi Valitsuse looshi poole, mis tühi.) Valitsust ei ole! Härra Grimpel, Teie olete valitsuse sümbol, istuge ise sinna! Öeldakse, meil ei ole valitsust, ma ütleksin, meil on uus valitsus ja see uus valitsus jutumärkides. (Riigivanem J. Teemant asub Vabariigi Valitsuse looshi.) Kui härra Penno kõneles ja tähelepanu juhtis koonduse kui uue jõu peale, siis juhiksin mina tähelepanu sellele, et praeguses valitsuses ei ole sugugi uued inimesed, kõik endine, ainult uus dekoratsioon, teine pilt, teised kulissid, näitemäng on sama, kuid ainult vaatus on teine. Ja et teie, härrad asunikud, arvate, nagu oleksite teie need, kes annaksid härra Teemandi ja Grimpel'i vaimlise suguluse elluviimisele teise suuna, kas see ei ole lõpuks eneste ülihindamine. (Vahelhüüde.) Ma olen siiski poliitilises elus rohkem olnud,

kui teie ja kui ei oleks olnud meid, sotsialiste, ei oleks olnud ka teid. Kui teie tõtt armastate, siis ei saa teie salata, et olete tööerakonna ja sotsialistide ühise töö produkt, kuid kahjuks väga nõrk produkt. Kui usute, et teie suudate muuta selle ilmet, mida meie oleme algusest peale näinud, sellelt poolelt, kes teie ilmalisündimise vastu on vaieldud, siis eksite. Parem ärge uskuge. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kes on siis asunikkude papi, kes mammi?) Teis on vististi kehatunud mõlemad, nii papi kui ka mammi. Teil on teatud rahulolemine enesega. Mõni mees, kes on vähe kõrget lendu teinud, ütleme maapäeval... (Töö-hoolekandeminister O. Tief: Keda teie mõtlete, kas mind? Siis eksite, ma pole seal olnud, olen olnud tegevas väes.) Noh, siis ma eksin. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Praegu ei ole jutt väljalendamisest, vaid praegu on jutt ministritoolile lendamisest. Üksikud inimesed on kõrgeid lende teinud. Kujutatakse ette: nüüd ollakse, võidakse midagi. Aga kuulge — see on lõppude-lõpuks teatud pette-pilt. Tuleb vaadata, kuidas elu kujuneb, kas see kõrge lend ei ole viimane. Nii siis, see osa, mis teie näol valitsuses on, ei anna uut suuna, ei anna uut värvi, ei anna uut sihti, mitte midagi, pealegi kui meie meelde tuletame neid ühekülgeid nõudmisi, mis on neil eesõigustatud kodanikkudel pea viimaseni. Teie ei ole sugugi tegelikud põllumehed, vaid nagu mina näen, olete ametnikud. (Vahelhüüe keskelt: Kas Teie olete põllumees?) Vabandage, mina olen 10 aastat tööline olnud, aga Teie pole asunik üht päevagi olnud. Teie olete olnud ametnik, Teie olete väljast tulnud. Mina tunnen neid inimesi näopidi, olen ka Teid näinud ainult kantseleis kirjutamise juures. Teie olete asunikuks saanud sellepärast, et maareformi selles mõttes ei teostata, nagu see maaseaduse mõte oli: „et maad anda neile inimestele, kes seda ise harivad.“ Näidake mulle üks mees teie keskelt, kes ise on põldu harinud. (Vahelhüüe asunikkude rühmast: Mina harin!) Teie ise harite? Teie istute ju siin! Ma olen tagajärgedega täiesti rahul, kaks meest 14 hulgast tõusid püsti ja ütlesid, et nemad ise põldu harivad — 12 meest jäi istuma. Teie olete tegelikud põlluharijad, aga 12 meest ei ole, tähendab, ma ei ole eksinud. Kaks tõusid püsti, aga 12 ei julenud seda teha. (Vahelhüüe: Teie olete ka kantseleiametnik.) Kantseleiametnikud kuuluvad ka proletariaadi hulka. Mina oleksin võinud ka nii maad saada, kui Teie olete saanud, aga minu südametunnistus ei lubanud seda vastu võtta. (Põllutööminister O.

Köster: Mis eest Teie oleksite saanud? Meie oleme selle eest saanud, et Teie siin võiksite rääkida.) Nendest inimestest, kes on võidelnud ja kellel oli õigus maad saada, on paljud maast ilma jäänud. Need inimesed on puuristid saanud ja kes töövõimetud, saavad praegu 3.000 marka kuus pensioni ja need ei saa omale kuldhammaid suhu panna. (Sõjaminister J. Soots: Kus Teie siis olite, kui teised võitlesid?) Küsige härra Hünerson'ilt, kus tema siis oli? (J. Hünerson, põl: Frondil. Aga Teid seal ei olnud.) Härra Hünerson, ma võiksin Teist jutustama hakata, aga härra Tõnisson on Teist juba jutustanud. (J. Hünerson, põl: Aga mina olin frondil, vaat nii oli lugu.) Härra Hünerson, kui kellelgi põhjust sellest rääkida on, siis olete Teie küll viimane, kes sellest rääkida võib. (Vahelhüüe paremalt poolt.) See on häbematus, mis Teie ütlete, aga et Teie jultunud, häbemata inimene olete, siis võite seda öelda.

Siis edasi. Sisult on see valitsus üks endise valitsuse jätk. (K. Ast, stp: Ärariatud jätk!) Mitte täiesti ära raiatud. (R. Penno, as: Kas Teie oleksite meiega ühes valitsusse tulnud või mitte?)

Edasi öeldakse, et nemad on tööd teinud, teised mitte. Riigivõimu esitaja julgeb isegi niisuguseid süüdistusi heita pahemale poole. Ma pean ütleva ka, et Teie olete tööd teinud, olete ühiselt vedanud Eesti riigivankrit ja olete teda vedanud ikka enam ja enam sügavamale rappa. Oma tegutsemisega olete süvendanud majanduslikku kriisi, mida ise nimetate hiilivaks kriisiks, ja mis ei ole veel jõudnud oma haripunkti. See on teie töö tagajärg. Teie olete oma tööga nende lühikeste aastate jooksul, mis oleks pidanud ära kasutatama Eesti riigi ülesehitamiseks, riigi aluste kindlustamiseks, sisemise olukorra parandamiseks, sotsiaalolukorra parandamiseks, osanud luua niisuguse lämmatava poliitilise õhkkonna, mille all praegu kodanikud ägavad. Teie ei taha seda kuulda, teie ei taha seda näha, kuid see on tõsi, inimesed ägavad selle õhkkonna all, ja need kodanikud ootavad nii väga neid uusi tuuli, mis puhuksid laiali selle õhkkonna, mis ähvardab lämmatada rahva majandusliku elu ja usu tuleviku sisse, ja mis mürgitab praegu riigi olukorralu ning takistab tema hariliku elu arenemist. Need töötegijad on samad ringkonnad, kelle käes siis võim oli, kui kullafond ära tarvitati. See on vana asi, aga see ei igane. Need ringkonnad on loonud Harju panga ja teised panamad. Selle ringkonna töö, millega siin uhkustatakse, on see, mida näete igal nädalal kaks

korda ilmumas riiklikus ajakirjas, nimelt „Riigi Teatajas“, pealkirja all „Oksjonid“. See on teie töö tagajärg. See töö on viinud riigi huvid, on viinud riigi varandused hävinemisele. Riigi varandusteks pean kõiki varandusi, mis nüüd hävinevad. Teie töö on see, mis kasvatab korrupsiooni, loidust ja tüdimust ning kahtlemist kodanikkude keskel, mis on viinud terve hulga kodanikke lootusetuseni. Nad on usu kaotanud paranemise peale. Nad on usu kaotanud, et meie rahva seisukord võiks paraneda, et meie tööstus võiks edeneda, kaubandus terveneda, et meie sotsiaalsed olud võiksid paraneda. See on selle suure töö tagajärg, mis härra Riigivanem, kellest nii kiitvalt kõneldi ja keda ülistati, kui temperamentlikku iseloomu, kes siiski veel noor olla, siin ette kandis. Kui seda suuna ei muudeta, siis ei ole lootust sellel valitsusel, sest õhkkond võib veel raskemaks minna, meie majanduslikud olud võivad veel raskemaks muutuda ja meie võime majanduslikult täiesti iseseisvuse kaotada. Härra rkl. Veiler kõneles siin mööda minnes sellest, et osalt on eestlased või Eesti õieti majandusliku võistluse pinnalt välja surutud. Mis see on, mis teie praegu näete nende trustide, sündikaatide ja kontsessioonide näol? Kas see ei ole kavakindel varanduste koondamine teatud grupi kätte, kes sugugi ei saa öelda, et nad nii väga selle riigi olemisest siin huvitatud on. Nemad ütlevad: olgu missugune võim tahes, kui aga teenida võiks. Praegu on näiteks paberitööstus trusti käes, needsamad isikud on ka tubakatrusti eesotsas. (J. Hünerson, põl: Teie tunnete neid asju hästi.) Jah, ma tunnen neid asju hästi. Seda on kinnitanud härra rahaminister. Kas see sünnib siis Riigikogu teadmisel, küsisin ma, siis vastati ja vabandati sellega, et see sünnib terves maailmas niiviisi ja muidugi üks osa maailmast oleme ka meie. (J. Soots, põl: Mis jaoks meie erand peame olema terves ilmas?) Teie ei tahaks eralduda, ühel kindralil on väga raske, kui teda eraldatakse ja peab ütleva, mida suurem riik, seda suurem on võimukandja. Aga mina juba sissejuhatuses ütlesin, et kui seda eraldamist on juba tehtud ohvritega, siis tuleb tegevust selles suunas juhtida, et need ohvrid asjata ei oleks. Siis edasi see töö, seal on kaks rühma valitsuses, üks 40%-ga. Kas ei ole see rühm tuntud oma töötamise viisi poolest! Edasi võtame teise: mille poolest on siis erinenud asunikkude minister teistest, kas vast sellega, et ta kroonu karule jahti pidas, karu maha lasti, nahk nüliti ja paremad lihapalad jaotati ära. Täiesti sümbooliline nähtus Eesti riigis. See on töö, mille peale ometi uhke ei saa olla. Vaatame seda tööd, mis põllutööstuse-

riumis on tehtud. Seal on suured ülesanded, aga kuidas tolleaegne valitsusest osavõtja erakonna leht seda tööd seal on hinnanud? „Paberivirn võib kasvada kuni laeni, ilma et see ministrit oleks liigutanud, koosseisud jäid esitamatuks, kuna viimaks rahaministeerium selle asja oma peale võttis“ ja peale kõige selle sarnane töö hindamine! Alles hiljuti küsisin ma, kuidas lugu riigi renditalude korraldamisega, siis vastati mulle, et ei olevat töökavas. Kui mina küsisin, kuidas on lugu kirikumõisatega, siis vastati, et see on tänavuaastases töökavas ja viiakse tänavu ellu. Siis küsisin ma, kui palju maad antakse, mulle vastati, 75 hektaari püütakse anda iga ühele kätte ja kui ma küsisin, kas metsa ka, vastati — 25 hektaari. (O. Köster, as: Renditalude korraldamine läheb praegu täie hooga.) Noh, kui ta ruttu hoogu võttis, siis ähvardab see hoog saatuslikuks minna, aga tol ajal ei olnud veel sugugi hoogu sees. Kirikumaad antakse välja. Edasi on valitsevad erakonnad näidanud, et on määrusi tarvis selleks, et karjatamist metsades otsustada. Ma käisin maal ja kuulsin kaebtusi, et asunikud saavad laenu, aga mitte õigel ajal, metsamaterjal on kätte antud ja välja veetud, aga laenu ei saa kätte. Vaatame üksikuid juhtumisi, kus on eesõigustatult üksikud enese kätte saanud tarvilikud põllumajanduslikud hooned, nagu kuivatushooned, kuid ühingud seda kasutada ei saa. Mis on härra Laretei seisukorra parandamiseks sel ajal, kus tema minister oli, ära teinud, öelge ja siis kõnelege sellest suurest tööst, mis on tehtud selle sama härra Riigivanema juhatusel. Siis edasi, kaubanduse alal oli suureks tööks maisi küsimuse lahendamise. See lõppes sellega, et ettevõtja maisi jahude hulka segamisest ise loobus. Siis edasi margariini küsimus, kunstvõi, taimevõi ja kunstjuust. See oli teine küsimus, mis kaubandus-tööstusministeeriumi alal on tehtud. Kolmandaks on üles tõstetud — tööpilaste küsimus. Kas härra Kornel ainult neid küsimusi jätkab, ma arvan, et osalt vist, ja mis ta uut sinna juurde võtab... (Vahelhüüe pahemalt poolt)... jah, Peipsi tindikalad on juurde võetud, aga see on niisugune küsimus, mida võiks otsustada ilma deklaratsioonita ja kui pealegi sellejuures temperamentlik ollakse, siis, võib olla, kiiremini.

Siis läheme edasi tööstuse ümberkorraldamise juurde. Sellest siin deklaratsioonis otsekohe kõneldud ei ole. On ümberkorraldamine käimas, moodustatakse uued grupid, kellel suurem lootus on saada Eesti pangast laenu. See on tööstuse ümberkorraldamine. Teine ümberkorraldamise töö on, et vangimajad

viiakse niisugusesse seisukorda, et nad võivad tööstusettevõtetele võistelda. Ainult kaks nähtust.

Rahaministeerium. Ma juba kõnelesin neist trustidest ja sündikaatidest, mis on loodud rahaministri teadmisel. Kontsessioone on antud inimestele, kel omal kapitali pole, vaid kui kontsessiooni kätte saavad, hakkavad otsima, kas ei ole kapitalisti, kes seda kontsessiooni hakkaks tarvitama. Kullafondi tarvitamine kestab edasi. Eesti pangast antakse laene ka praegugi veel gruppidele ja ettevõtetele, kel ei ole elulootust, ja vahepeal on Harju panga võlga 60.000.000.— maha kustutatud, Eesti panga lootuseta võlgadeks on kirjutatud 400.000.000. See on uuendus, mis seal on ette võetud. Kas seda võib hinnata kui riiklikku tööd?

Aga vaatame edasi, missuguses seisukorras praegu rahvas on, ja kas see töö rahva seisukorda parandab. Rahval ei ole tarvilikku tööd. Tööstusraionides on inimesed tööta, selle peale tähelepanu ei pöörata isegi deklaratsioonis.

Palgaolude parandamine. Siin on praegune valitsus eitaval seisukohal. Isegi riigitöölaliste ühekordset toetust valitsus ei luba. On esitatud koosseisude seadus riigiteenijate seisukorra kindlustamiseks, aga valitsus on nii arg, et ta ei julge koosseisude seadust maksmata panna, ei julge teda ka tagasi võtta, vaid katsutakse Riigikogu kaudu seda otsustamist edasi lükata.

Ja vaadake, sotsiaalne seisukord, missugused avaldused seal on. Vangide arv kasvab järjest, seda näitavad statistikabüroo väljaanded. Kuritegevus ja enesetapmised kasvavad, varandused lagunevad ja kõige selle kõrval väline hiilgus, üks paraad teise järele, esitusvormid, ülekulutused riigiametkondades, suured ülekulutused on selle töö ajal ametkondades olnud, mis seaduse järgi keelatud. Ja see on see töö, millest siin kõneldakse. Kui seda tööd jätkatakse, siis võib ainult järgmist ära märkida: seisukord läheb veel raskemaks, korrupsioon kasvab, sotsiaalne viletsus tõuseb, rahvas jääb veel vaesemaks, poliitiline õhkkond läheb veel rusuvamaks. See on selle töö tagajärg, mille nimel sotsialistidele osaks sai niisugune kallaletung, millega esines siin härra Riigivanem.

H. Martinson (tp): Mind sundis sõna võtma ainult see alatu viis, millega mõned oma roostetamalõõnud poliitilist karjeeri katsumad haljastama hakata. Siit sotsialistide poolt katsutakse meile ette heita Abramson'i asja ja katsutakse siis tervet parteid ühe isiku süü pärast mustata. Midagi alatumat ei või

enam olla. Võtame näite, ma mäletan, ja põllumehed vast ise teavad, et nende ridades oli keegi Liivak, kes vekslivõltsimise pärast süüdi mõisteti, aga ega sellepärast kõik põllumehed vekslivõltsijad ei ole, ja meil pole mingisugust õigust seda öelda. Veel värske sündmus, nimelt Birk'i asi. Öeldakse, ta olla läinud kommunistide poole üle, ega sellepärast kõik rahvaerakondlased ei ole kommunistideks hakanud. Ja ütleme, seal on sotsialistid, teises Riigikogus oli teie seas Mihkel Janson, kes Kaisma vallas vaestelaste raha üle löi, ega sellepärast kõik sotsialistid vargad ei ole. Muud mul öelda ei ole.

Juhataja M. Martna: Esitatud on kaks ülemineku-vormelit. Esiteks rkl. Ast'ilt: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, konstateerib Riigikogu, et see deklaratsioon teda mitte ei rahulda ja läheb päevakorras edasi.“ Teine ülemineku-vormel rkl. Holberg'ilt: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse deklaratsiooni, läheb päevakorras edasi.“ Häälendamisele tuleb rkl. Ast'i ülemineku-vormel. (Häälletatakse.) Poolt on 32 häält, vastu 41, seega on ülemineku-vormel tagasi lükatud. Häälendamisele tuleb rkl. Holberg'i ülemineku-vormel. (Häälletatakse.) Poolt on 46 häält, vastu 33 häält, seega on liht ülemineku-vormel vastu võetud.

7. A. Kohvri sõnavõtmine isiklikus asjas.

A. Kohver (põl): Luugupeetud Riigikogu liikmed! Riigikogu koosolekul 6. juulil käesoleval aastal härra rkl. Ast oma pikemas kõnes tähendas muuhulgas järgmist: „Edasi näiteks tahan ma Teile nimetada, kuidas üks tähtsamatest põllumeeste kogude tegelastest Võrumaal, kui soovite, ma võin ka Teile nime nimetada, kes teie hulgas istub praegu, Võru maakonna nõukogus, ütles, mis see erakond on. See erakond olevat nimelt see täi, mida härra siseminister sotsialistidele krae vahele riptutas.“ Kuna sellest ajakirjandus ja ka mitmed Riigikogu liikmed aru on saanud ebaõigelt, ja mitmed ajalehed ka minu nime on nimetanud, sest et mul au on Võru maakonnanõukogu liige olla, siis eksiarvamiste ärahoidmiseks ütlen, et mina sarnast lauset tarvitanud ei ole ja minul sellega midagi ühist pole.

Juhataja M. Martna: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Ast'il.

K. Ast (stp): Faktilise märkusena tähendan, et see osa minu kõnest oli õieti ste-

nografeeritud, ainult üks ülearune komma oli pandud ja nimelt sõnade ette „Võru maakonna nõukogus“. Pärast parandasin selle ära, ja nii kõlaks see lause järgmiselt: „...kui soovite, ma võin teile ka nime nimetada, kes teie hulgas istub Võru maakonna nõukogus.“ Nii et peab aru saama, et see härra istub praegu põllumeeste keskel Võru maakonnanõukogus, aga mitte Riigikogus. Mina tõendan faktilise märkusena, et ma sel korral ei mõelnud ei härra Kohvrit ega Vreeman'i, vaid see härra on üks Võru maakonnanõukogu liige, kelle nimi Riigikogu liikmeid ei huvita, küll aga asjaosalisi. (K. Tonkman, põl: Aga ütelus olla natuke teisiti olnud).

Juhataja **M. Martna**: Korra kohta on sõna rkl. Tonkman'il.

K. Tonkman (põl), kohalt: Teen ettepaneku, koosolek lõpetada.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 18.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **M. Martna**.

Abiesimees **R. Penno**.

Sekretär **M. Juhkam**.

Abisekretär **O. Liigand**.

Abisekretär **J. Piiskar**.